

PAUL KONERTZ

O LJUBAVI I ŽENIDBI

Knjižnica

U PRAVI TRENUTAK
160

Uređuje i odgovara
IVAN ZIRDUM

Izdavač
Karitativni fond UPT
NE ŽIVI ČOVJEK SAMO O KRUHU
ĐAKOVO

Tisak: »Plamen«, Slavonski Brod

PAUL KONERTZ

O LJUBAVI I ŽENIDBI

ĐAKOVO 1994.

Naziv izvornika
ÜBER LIEBE UND EHE
Briefe an Brautleute

Njemački izdavač
VERLAG HERDER FREIBURG

S njemačkog preveo
MATO BALIĆ

Korigirala
RUŽICA MATIĆ

Knjiga se može naručiti na adresu:
Knjižnica
U PRAVI TRENUTAK
54400 Đakovo, pp 51
Tel. (054) 843-049 + Fax

PREDGOVOR

Još uvijek se mnoge nedoumice i teškoće osjećaju u zbrci u nekim područjima života vrlo jasno, posebno u onima gdje ionako nije bilo jasnoće ili onima koja su tražila zalaganje čitavog čovjeka. Takvo jedno područje su na osobit način brak i spolnost, jer zahvaćaju cijelog i svakog čovjeka. Onaj pravi red je posebno u ovom području bio ometen. Tu je jedna životna nevolja koja se sve vrijeme nije mogla dovoljno urediti, usmjeriti, a to područje života krije u sebi jednako i najviše vrhunce i najstrašnije ponore. Sramimo se govoriti o tomu jer je to toliko osobno i duboko. No upravo iz tih razloga treba govoriti o tomu, jer nitko ne može izbjeći to područje i muku njegovu. Zbunjenost često muči mlade ljude u tim stvarima i tjera ih u tjesnac, a prečesto se iz nepozvanih i nepouzdanih usta govori o tomu te iz jasna izvora utješne radosti i dragocjene slobode nastaje mutna voda od prljavštine i podlosti.

Iz nejasnoće i zbrkanosti raste prezir i grijeh, od naravne potrebe porok te od jednoga životnog područja koje bi moglo biti ispunjenje i vrhunac ljudskoga života nastaje ponor užitka koji je izgubio mjesto i smisao.

To je situacija koja upravo poziva da se ozbiljno i iskreno pregovori o tim stvarima. Mladi ljudi obaju spolova zahtijevaju to kao nešto što je za život potrebno.

Sjećam se tako jednoga doživljaja iz rata. Bilo je to u Africi. Sjedili smo kao drugovi zajedno nakon ludih vatrenih okršaja koji su vrući dan u pustinji pretvarali u pakao ispred naših rovova iz kojih smo se znojni i prašnjavi usudili izaći. Bila je divna, jasna zvjezdana noć, kao što to može biti samo iznad prostra-

nih pustinja u Egiptu. Bili smo u kotlu i situacija je izgledala bezizlazna. Razgovor se poveo ne o strahu ili klonulosti, premda je u nekih briga dolazila do izražaja, poveo se naime razgovor potaknut sjećanjem na zaručnice i žene u dalekoj domovini, pri čemu su strašnom jasnoćom dolazili do izražaja mnogi problemi i sva pitanja i nevolje spolnosti. Tada mi je pravo postala jasnom sva zbrka i zablude, zbunjenost i obeshrabrenost glede tih stvari. Iz odjeka nakon mojih nekoliko riječi razjašnjenja osjetio sam koliko ljudi u dubini srca svi teže za jasnoćom i slobodom.

Znam koliko su djevojke i mlade žene, s kojima sam razgovarao o mnogim stvarima koje sam u ovoj knjizi uobličio u pisma, bile sretne zbog stečene jasnoće i slobode.

Tako sam se eto odvažio progovoriti širokom krugu mladih ljudi o tom širokom području života, o ljubavi, braku i spolnosti. Tako su nastala ova »Pisma zaručnicima« i tako ih treba shvatiti.

Ona ne kane donijeti ništa novo niti izvorno što biste tek prvi put sada čuli. Trudio sam se doduše da kroz mnoge godine samostalno promislim o tom cijelom području. No znam koliko je svako samostalno mišljenje ipak ovisno o svemu onomu što smo čuli u dvoranama sveučilišta ili pročitali u knjigama. Tako moram biti zahvalan za spoznaje stečene iz knjiga od Muckermanna, Rocholla, Pipera, Domsa, Hildebranda, Waltera te iz finog pisanja Klausa Munda. Moram zahvaliti također mnogim mladim ljudima koji su me svojim pitanjima i očitovanjem neke svoje prave nevolje uvijek podržavali da se uopće tako opsežno pozabavim tim područjem.

Potpuno sam svjestan zamjerke koja bi se mogla izreći mojoj namisli: postoji mnoštvo knjiga koje se bave ovim stvarima. Neke sam pročitao ili dao prijateljima da pročitaju da bih saznao da li neke od njih ne čine moju knjigu suvišnom. Tek tada sam zadobio pravu hrabrost da napišem svoja »Pisma«.

Ona ne žele biti knjigom za prosvjećivanje, pogotovu ne u uobičajenom smislu tog pojma, niti žele donijeti samo moral, dogmatiku ili fiziologiju. Ona trebaju dati pregled izvjesnih pitanja kojima se bave mladi ljudi tražeći odgovor. Ona žele staviti na pravo mjesto ono što je gurnuto u stranu, žele osloboditi mlade ljude od svake tjeskobe i skrupula, ali isto tako postaviti stvarne granice bezgraničnoj slobodi modernih shvaćanja, kako bi mogle rasti prava sloboda i radost, ispunjenost života.

Ova bi pisma htjela također pokazati svom jasnoćom i izričitošću veliku piščevu želju da pokaže kako cijelo to područje braka, ljubavi i spolnosti ne možemo gledati samo s naravne strane, jer ono ulazi u carstvo milosti, a s milošću se i ovladava njime. Transcendencija i viša stvarnost ovoga područja života uvelike se više ne gleda i čini se da je osjećaj za nadnarav u ovome pdoručju velikim dijelom propao.

Želim tako dati ova pisma mladim ljudima. Pisana su Vama koji nosite nevolje i pitanja iz ovoga cijeloga područja života. Izabrao sam oblik pisama, jer dok govorimo jedno drugome Ti, raste povjerenje koje je toliko potrebno u ovakvu razgovoru. Želim i Vama i sebi da ova knjižica pomogne da se opet uspostavi pravi red te da i u tome području sve više zrače ljubav i mudrost, veličina i slava Božja.

Paul Konertz

RASPORED TEMA I REDOSLIJED PISAMA

I

Uvodno pismo

O tomu kako nastaje ljubav i o preobražajnoj snazi prvoga susreta

II

O naravnom smislu čovjekove spolnosti (čovjeka kao muškog i ženskog bića) i braka te o smislu ljubavi

1. Prvi, osobni i individualni smisao dvojake spolnosti (muške i ženske spolnosti). Neispunjenost pojedinačnog osamljenog čovjeka i potreba za dopunom. Zajednica života donosi ispunjenje. Najintimnija zajednica života jest brak u kojem se ostvaruje susret spolova. To je središnji čin ljudskoga susreta kojega omogućuje tek ljubav.

2. O ljubavi. Širina ljubavi općenito. Njezino izvorište i njezin vrhunac. Spolna ljubav: njezina ovisnost, njezino različito utemeljenje u muškarca i žene, dosezanje vrhunca kroz žrtvu.

3. Nadosobni smisao muške i ženske spolnosti. Napetost između ženskosti i muškosti stvara djela za čovječanstvo. Napetost je uvjetovana različitošću polariteta u tjelesnom, duševnom i duhovnom pogledu.

III

Prijelazno pismo u slijedeće teme

O zaručničkoj ljubavi, njezinu redu i njezinoj granici.

IV

O stvarima osim ljubavi, koje prije braka treba uzeti u obzir.

1. Temelji ženidbe, pored i osim ljubavi: duhovna suglasnost na svim područjima, osobito pak u religioznom, tjelesni sklad i zdravlje te materijalni uvjeti. Na tim se stvarima može iskušati prava ljubav.

2. Odredbe države i Crkve glede braka. Najprije odredbe države, zatim iscrpnije odredbe Crkve, jer su one kao npr. u pitanju vjerskoga mješovitoga braka važnije od onih državnih odredbi.

3. O biološkom temelju. Zakonitosti naslijeđa koje preuzimamo i dalje prenosimo. Situacija u kojoj se nalazimo i još mnogo toga što treba učiniti.

4. O uzdržanosti i korištenju zaručničkog razdoblja, koje je vrijeme ispitivanja i postavljanja temelja, puno radosti i napetosti.

V.

Važno područje spolnosti

1. Razlike u spolovima u spolnim obilježjima. Spolni organi u muškarca i žene. Božja veličina divno zrači iz njegova remek-djela, čovjeka.

2. Nečistoća, općenito: nema časnih i nečasnih dijelova na našemu tijelu. Moralna mjerila važe tek u odnosu na naša djela. Zloporaba u grijehu. Grijesi nečistoće. Strašna dubina grijeha.

3. O čistoći kao kreposti uzdržanosti i mjere u spolnom području. Značenje rubnih područja. Stav ostvarene čistoće je strahopoštovanje.

4. Čistoća i brak. Pri ostvarenju bračnog sjedinjenja u pravom braku nema nečistoće. Spolni čin je pozitivan, dobar i svet. On ima svoje naravne svrhe i svoj smisao u cjelini braka, što mu daje opravdanost, što uvjetuje njegovo ostvarenje u slobodnoj volji te sve što je povezano s tim činom postaje dobrim. Grijeh je samo ono što je protunaravno.

5. Pismo utjehe. O grijehu i njegovoj tajni. Grešnik nikada nije izgubljen, pa ni onaj koji je pao na području spolnosti. Ponori su bliski: ponor ljubavi i ponor jeze.

VI.

Životni nauk o ženidbi

(Nekoliko pisama koja ne idu za tim da potpuno ocrtaju to široko područje)

1. Životni nauk o ženidbi u obrisima. Što se pod tim misli? Životni nauk za izbjegavanje opasnosti koje prijete samom braku te životni nauk kao zvijezda vodilja pod kojom trebamo ugraditi brak u veće zajednice, državu i Crkvu.

2. O blagoslovu djecom ili o najdubljoj i najvećoj nevolji u braku, koja u sebi nosi klicu grijeha. Pokušaj rješenja. Mogućnost izračunavanja vremena veće mogućnosti za plodnost što može biti korisno za svjesno rađanje djece u brakovima koji su bez djece, a dopušta i uporabu tog računanja za naravno planiranje broja djece u obitelji.

3. O zadaćama žene. Najprije upućujemo na to da se zajedničke zadaće i potrebe u braku mogu uspješno rješavati samo u Bogu i s Bogom. Zatim ocrtavamo zadaće žene: kao supruge, kao majke i u nadosobnom, javnom, majčinskom služenju.

4. Pitanja odgoja prikazana naširoko. Nutarnji i vanjski razvitak čovjekov do pune zrelosti. Temeljna načela unutar stupnjeva razvoja ostaju ista, metode se mijenjaju. Nacrt mogućeg puta odgoja za sposobnost za brak.

VII.

Nadnaravni smisao ženidbe, njezino posvećenje u sakramentu

1. Kršćanska ženidba. Pregled pitanja o kojima smo govorili, koja nas približavaju carstvu nadnaravi. Utemeljenost sakramentalnosti u naravnom braku. Brak kao slika Trojedinoga Boga i kao sredstvo spasenja. Smisao koji mu daje Krist i njegovo djelo spasenja. Tumačenje teksta iz Pavlove poslanice Efežanima. Djelovanje sakramenta.

Ženidba i djevičanstvo: nemogućnost uspoređivanja na istoj razini. Različite razine. Oboje je poziv.

VIII.

Zaključno pismo

I. PISMO

Dragi moji!

Upravo sam se vratio iz brda i nađoh Vaše lijepo, radosno pismo u kojem mi pišete o svojim zarukama. Kakva radost! Sunce je vani ovih lijepih predproljetnih dana, a sunce je i u Vama, u Vašim srcima u pramaljeće Vašeg mladoga života.

Niste mogli izabrati bolje vrijeme jer slavlje Vaših zaruka, ta velika napetost, radost što izbija i velikodušnost Vaše ljubavi nalaze sada odgovor u svemu zbivanju u prirodi: u odlasku snijega, jer se u dolinama već vide prve zelene plohe trave, u toplini sunca što postaje sve jačim i toplijim, u lakim oblacima što plove nebom budeći često čežnju u to proljetno doba te uskoro u mirisu svega što će se rascvjetati. Odgovor za Vaša otvorena srca u kojima struji ljubav nalazeći uvijek hranu za novu, bujnu radost i sreću.

A što da Vam ja pišem o tom lijepom vremenu ljubavi? Vi ste usred njega, živite to iz dana u dan, a riječi su presitne i ne izriču ništa o toj cijeloj stvarnosti što usrećuje.

Dragi prijatelju! Sjećaš li se još onoga kasnoga ljeta? Putovali smo zajedno. Nije to bilo ništa neobično. Nosili smo svoje naprtnjače kroz Taunus i po putovima u visini uzduž rijeke Majne i glavne rijeke u našoj domovini Rajne. Svijet je bio pun sunca a ti dani puni najljepših doživljaja.

U Frankfurtu smo gledali predstavu »Fausta« na Roemerbergu. Bio je to divan, dubok doživljaj velikoga pjesništva, strastvene ljubavi i bolne tragike.

Katedrale uz Rajnu: u Mainzu, Wormsu i Speyeru, romanički zamci, Limburg i samostanska crkva na jezeru Maria Laach stajale su pred nama kao svjedoci velike prošlosti. Kako li smo duboko doživjeli šumu u njezinoj tišini, kad smo na samotnu proplanku gotovo pola sata promatrali kako lisica lovi, rijeku u njezinom ljetnom sjaju dok je za odmora u tim danima planinarenja rashlađivala naša vruća tijela, oblake što su pro-

lazili noseći našu čežnju i snove, modro nebo i vidike s visina na plodna polja, sve smo to doživjeli na tom putovanju u nezaboravnoj ljepoti.

Tebi je to putovanje povrh toga donosilo još mnogo više sreće. Gotovo u svakom mjestu očekivao si poštu. Dok si se s bijelim, mirisnim pismom (iz daljine se vidjelo da ga je pisala djevojačka ruka) vraćao iz pošte, sjalo je cijelo tvoje lice pa te, inače ozbiljna i zamišljena prijatelja, nisam mogao prepoznati. Toliko si bio radostan i opušten.

Kad sam Ti jednoga dana pomagao pripremiti darove koje si s ovog putovanja htio donijeti onoj koja Ti je pisala pisma, osjećao sam da Te, prijatelju, zgrabila jaka ljubav i da se Tvoj život počeo iz temelja mijenjati. Dok smo se nakon vožnje čamcem po rijeci Lahn odmarali u sjeni uz obalu prelila se punina Tvojega srca te si mi rekao da ljubiš jednu djevojku i da je želiš pridobiti za sav svoj život.

Početak novoga života!

Kako li to snubljenje mijenja čovjeka! Razara sve štitnike i ograde koje muškarci inače rado stavljaju oko sebe. Kako srce postaje širokim i otvorenim i kako li život odjednom zadobiva neki mnogo dublji smisao. Koliko nove, neslućene sreće izranja tada. Koliko radosti cvjeta iz svega što se zbiva pa i iz najmanjih stvari. I kako li su opet ti tjedni i mjeseci ipak puni neke osobite napetosti. Kako li drhti srce pri svakom retku koji dolazi od Ljubljene, puno tjeskobe i sumnje, hoće li čežnja naći odgovora, može li se i smije li se biti sretan, posvema i bez ostatka, kako je to moguće samo s Ljubljenom, ili se treba pomiriti s odricanjem koje para srce, jer most ljubavi nije našao drugu obalu u srcu Ljubljene! Osjetio si, prijatelju, svu tu bolnu slatkoću, tih dana, svakom žilicom svojega srca.

A Ti, djevojko, rekla si mi jednom kasnije, kako Ti je bilo u to vrijeme, kako si oklijevala i vagala, kako si se ipirala njegovu zovu, a ipak mislila na nj, i kako je onda jednog jesenskog dana, dok je grožđe sazrijevalo, a posljednja raskoš boja kitila našu zemlju, i u Tebi sasvim spontano puklo, kako se Tvoje srce zapalilo bez

nekakva posebnoga povoda, jer je ljubav u Tebi odjednom postala prevelikom i prejakom da bi se mogla dulje susprezati.

Tada je Tvoj Ljubljeni konačno mogao naći drugu obalu svojemu mostu ljubavi, u Tebi.

Kako bi to i moglo biti drukčije? Gdje je jaka naklonost i gdje se često misli jedno na drugo, gdje čežnja plete svoju mrežu te velika ljubav naraste u srcu, tada zov jednoga za drugim ne može gotovo ostati bez odjeka, nalaženje ne može izostati. Teku naime sile duše, posve bez nadzora doduše i nedostupno razumu, ali jake i stvarne, da im se ne može izbjeći. A one, te dobre sile duše, privode ono što spada zajedno blizu jedno drugome. Tako je to u čovjeku. Ne možemo naime te najveće odluke života, to uzajamno pronalaženje i uzajamno vezivanje radi najdubljeg i najintimnijeg predanja i zajedništva, dugog i punog žrtava, učiniti jednostavno ovisnim o slijepoj volji sudbine. Mora u tome vladati neki viši smisao i mora biti tako da svaki čovjek nađe ženu koja je određena za njega te da svaka žena pronađe sebi namijenjena muža. Čovjek treba samo moći čekati dok se ne dogodi taj susret. Ako se ne može čekati te ako se onomu što treba sazrijevati ne dadne potrebno vrijeme, to donosi nesreću i razara sklad.

To je tajna! Usred posve različitih okolnosti raste dvoje ljudi, posve odvojeni i ne znajući ništa jedno o drugome, a ipak su određeni jedno za drugo te se jednom susreću u jedinstvu udvoje, što je dublje od svakog drugog odnosa, pa čak i prijašnjeg odnosa prema ocu i majci.

To je velika sreća kad se dogodi taj susret, kada uzajamna ljubav, ta jaka sila što donosi sreću, zapali neodoljivom silom dvoje ljudi te jedino još žele i mogu živjeti u srdačnom zajedništvu i radosti koja i Vama sada cvjeta sve dane Vašega zaručničkoga života.

Vama oboma želim sada doista mnogo sreće. Gotovo bih Vam pozavidio, jer beskrajno veliko, beskrajno lijepo i tako puno radosti je to vrijeme mlade ljubavi. Pada mi napamet još jedna pjesma od Thoma-

sa Klausnera, pjesma o ljubavi u mladosti, što želi živjeti i stvarati, postavlja si ciljeve – sve do zvijezda – ima hrabrosti i zanosa da usmjeri život. Želim Vam je ovdje napisati.

Još pjeni se život
ko mlado vino u čaši!
Divlju vatru iz loze
ispiti treba!

Još blješte naše zvijezde
visoko na nebu u sjaju.
Jurnut ćemo k njima u daljinu
i prisiliti ih na ples.

Plešemo kroz život,
pocikujemo u zanosu!
Zadaća nam je:
pomladiti svijet!

II. PISMO

Dragi prijatelju!

Stojiš na početku jednog novog odsjeka u životu i osjećaš sasvim jasno kako je težak i kako do korijena Tvojega života seže taj korak u novi život, vrijeme zaruka, što počinje s toliko neizrecive sreće. Dolaze Ti duboke i teške misli, jer to lijepo vrijeme ne donosi samo sreću i radost i zanos pun nade, i druge misli se nameću: ozbiljna i teška odgovornost koju preuzimaš za to drugo ljudsko biće i za buduću obitelj, mogućnost razočaranja, koju srce sada doduše žestoko odbija, ali koju razum – poučen tolikim žalosnim i tragičnim iskustvima brojnih neuspjelih brakova, posebice u današnje vrijeme opće zbrke – ponekad ipak nameće, te pitanje o smislu svega toga što se sada u Tebi zbiva, što te nadvladava zamahom kojemu ne možeš izbjeći i što te izbacuje posvema iz kolotečine Tvojega dosadašnjega samodovoljnoga života, samo muških aktivnosti i velikih mladenačkih planova o obnovi i oblikovanju svijeta. I to drugo treba za ozbiljnih, samotnih sati, a možda i udvoje, razjasniti i naći odgovor.

To je tjeskoba zbog odvažne odluke što te ponekad spopada; zbog ozbiljna pitanja što traži bezuvjetan odgovor o najdubljem i krajnjem smislu Tvojega života, Tebe kao muškarca, života tvoje zaručnice kao žene, Vašega zajedničkoga života, koji želite ujediniti u najintimnijoj životnoj zajednici, u braku. To je pitanje o smislu muške i ženske spolnosti i ljubavi povrh čistoga svrhovitog određenja, o smislu takva čovjekova života u svoj njegovoj usrećujućoj i tragičnoj napetosti.

O svim tim stvarima pisat ćemo si i razgovarati u pismima, ne samo kao dvojica muškaraca, što smo rado činili kad smo se trudili oko razjašnjavanja sličnih pitanja, nego uključujući i Tvoju zaručnicu, jer se sve to tiče i nje. Tek tada će naš rad biti sasvim plodan, jer mi muškarci smo često previše jednostrani i preuskogrudni te ne vidimo svu puninu života. Tada će se pojaviti još mnoga pitanja, koja danas ni ne slutimo,

jer taj novi odnos udvoje posve je nova situacija u životu. Tako će bez sumnje vaša sreća biti još veća i još dublja, jer će zablistati oni krajnji razlozi u najvećoj mogućoj jasnoći: volja Božja – i Bog sam, koji je prauzor zajedništva između muškarca i žene, koje je učinio slikom nutarnjeg, milosnog i plodnosnog zajedništva Kristova s Crkvom.

Danas Ti želim pisati o smislu tih dvaju spolova, o tome načinu života, o najdubljem smislu koji se tiče svakoga pojedinoga čovjeka i koji se ne iscrpljuje u svrsi spolnih organa koji služe uzdržavanje vrste kroz naslijeđe. Čovjek je mnogo više od životinje i biljke, kolikogod usko, u razvoju života po svojemu tijelu kojega je Bog kao i njihova stvorio »od zemlje«, bio povezan. Čovjek naime nije samo »od zemlje«, nego je u njemu »dah života«, dah jednoga višega života za razliku od nižega na ovoj zemlji kojemu Bog taj dah nije udahnuo, dah vječnoga života, koji čovjeka čini slikom i prilikom Božjom. Samo s te više razine sličnosti s Bogom, razine koja čovjeka gleda kao krunu i vrhunac cijeloga stvaranja, smijemo prići pitanju o smislu dvojake spolnosti, smijemo pokušati protumačiti taj smisao. Pri tome ćemo se poslužiti Svetim Pismom, Riječju Božjom, upravljenom nama ljudima. Uvijek naime i posvuda gdje je ljudski duh došao do granice svoje moći i umijeća, gdje prestaju svaka znanost i ljudska moć predočivanja, tu nam se otvaraju vrata za jasniji, dublji i dalekosežniji pogled. Za naša pitanja treba uzeti u obzir neka mjesta iz izvještaja o stvaranju, iz knjige Postanka 1. i 2. poglavlje prve knjige. Tebi kao vjerniku kršćaninu ne trebam objašnjavati vjerodostojnost ove vizije stvaranja u Bibliji, koja je mnogo puta prezirana ili osporavana. Taj izvještaj nikako ne želi biti prirodoznanstveno, točno objašnjenje, iako ne stoji u protuslovlju s dosada važećim mišljenjima koja također do sada ništa apsolutno točno ne mogu reći o tim stvarima, jer nam priroda sama uskraćuje pogled u svoje posljednje dubine i u svoj izvor. Taj izvještaj je intuitivni pogled jednoga velikoga duha, upravo vizija, slika, jasna i puna i najdublje osvjetljuje smisao.

»I reče Jahve, Bog:« Nije dobro da čovjek bude sam: Načinit ću mu pomoć kao što je on. Tada Jahve, Bog, načini od zemlje sve životinje u polju i sve ptice u zraku, i predvede ih čovjeku da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvorenje čovjek nazove, da mu tako bude ime. Čovjek nadjene imena svoj stoci, svim pticama u zraku i životinjama u polju. No čovjeku se ne nađe pomoć kao što je on. Tada Jahve, Bog, pusti tvrd san na čovjeka te on zaspi, pa mu izvadi jedno rebro, a mjesto zatvori mesom. Od rebra što ga je uzeo čovjeku napravi Jahve, Bog, ženu pa je dovede čovjeku. Na to čovjek reče: »Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mojega mesa! Ženom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta!« Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu, i bit će njih dvoje jedno tijelo. (Post 2.18).

»I blagoslovi ih Bog i reče im:« Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite! (Post 1,28).

To su mjesta Svetoga Pisma do kojih nam je stalo, a iz njih ćemo dobiti odgovor na naša pitanja, odgovor koji se stječe samo iz jedne široke i velike vizije što se uzdiže iznad ljudskoga mišljenja do mišljenja Božjega.

Radi se o smislu dvojake spolnosti, muške i ženske. Nije dobro za čovjeka da bude sam! Dok je Adam bio sam, postojao je nekakav nedostatak u Božjem stvaranju. Nije bilo dobro. Eva, drugi spol, morala je doći k Adamu, kako bi cijeli čovjek bio potpun, onako kako ga je Bog zamislio i htio. Cijeli čovjek, to su tek muškarac i žena zajedno u zajedništvu života. Svatko sam, muškarac ili žena, predstavljaju samo jedan dio, ne samo u smislu da stoje jedno pored drugoga, nego baš u odnosu jedno prema drugome. Bog je stvorio oboje ljudi tako da se u svemu dopunjuju, da je jedan dio usklađen prema onomu drugomu – Adam prema Evi, muškarac prema ženi, žena prema muškarcu. Može li se ta uzajamna pripadnost izraziti jasnije nego onom slikom o rebru? Žena je dio čovjeka, meso od njegova mesa, kost od njegovih kostiju; a čovjek je posve-

ma iste vrsti kao i žena! Ne uči li nas slika o životinjama među kojima Adam ne nalazi prikladna suputnika jednoznačno o tomu da muškarac i žena ravnopravno stoje jedno prema drugome, da žena nije sredstvo za muškarca, nego njegova suputnica, dio njega samoga, njegova »druga strana«, koja mu je jednostavno potrebna da bi mogao živjeti svoj život u pravoj punini i ispunjenju?

Tu uzajamnu pripadnost osjećaju ljudi obaju spolova velikom silinom u sebi. Tako čovjek u svojoj zrelosti osjeća prazninu i neispunjenost koja želi biti ispunjenom i dopunjenom. A ono što njemu nedostaje, dopuna i ispunjenje njegova cijeloga bića, traži i nalazi u ženi. A i u njoj je jednako tako praznina i potreba za dopunom te ono što ona traži nalazi u muškarcu. Stoga spolove zahvaća čežnja jednih za drugima, čežnja za zajedničkim životom. Stoga se oni žele nadopuniti, jer sami i osamljeni osjećaju svoju nesavršenost, neprobuđene sile i mogućnosti svojega razvitka, koje u toj osami mogu usahnuti. Zato žele izaći iz te nesavršenosti jer je zadatak usavršavanja na najbolji način zakon za oblikovanje života.

To zajedništvo u dvojakosti čovjekovoj (kao muško i žensko), u jedinstvu, naprosto je životna zajednica u širokom i velikom značenju toga pojma.

Ta životna zajednica odražava se u svim područjima života. Većina najvećih dosega u kulturi čovjekovoj zablista uvijek onda kada se pronađu polariteti muškoga i ženskoga u plodnoj zajednici, kada se taj luk napetosti sretne u jednoj točki. Najviši i krajnji oblik životne zajednice, jedinstva, dopune i ispunjenja, jest brak, te u njemu susret spolova u spolnome području. I to je Bog htio tako, to je ispunjeno najdubljim smislom. Kako inače treba razumjeti riječ o »jednom tijelu«, o čežnji da se »bude jedno tijelo« koja je tako jaka da čovjeka trga iz svih starih veza te štoviše napušta i oca i majku? I svaki čovjek također zna da njegova zajednica života smjera k tomu, on zna to bez stida i srama, kao što su to Adam i Eva bez stida i srama znali, koji su oboje »bili goli, ali se nisu sramili jedno pred drugim« (Post 2, 25).

Ta zajednica tijela naime više je no samo tjelesno sjedinjenje, ona obuhvaća tijelo i dušu i duh čovjekov, ona je ujedno simbol i najveći izraz željenoga jedinstva, ona je najveća sreća i krajnje zadovoljstvo, jer se ostvaruje suodnos jednoga prema drugomu, dopuna i izraz jedinstva, u tome najdubljem području. Tome činu pripada silno dubok smisao. On je tek potpuno ulaženje jednoga u drugo, on je bezpridržajno sebedarje i predanje cijele osobe, najveće povjerenje, krajnje očitovanje sebe, najintimnije stapanje jednoga Ja s jednim Ti. Stoga on i povezuje ljude jedne s drugima na tako nerazrješiv način te je mudrost Božja uz taj središnji čin ljudskoga susretanja povezala mogućnost ispunjavanja svrhe braka koja vrhunac dosiže u rađanju i odgoju djece.

Tako nam je sada jasan smisao ove dvojake spolnosti, kao muške i ženske, za svakoga čovjeka osobno: to je uvođenje čovjeka u jedno više savršenstvo, njegovo dopunjivanje te ispunjenje Božjega naloga: »Rastite i množite se...« S ovom višom savršenosti ujedno blista tada u stvarnoj i većoj mjeri i čovjekova sličnost s Bogom, jer točno tako kao što jedinstvo tijela i duše čini tek pravoga i cijeloga čovjeka, isto tako ovo sjedinjenje čini potpunima muškarca i ženu u njihovu zajedništvu života, gdje se uzajamno uzvisuju i nadopunjuju. Taj život u zajedništvu može zajamčiti samo jaka uzajamna ljubav. Učvrstiti takvu ljubav i podariti joj nečuveno jaku, najintimniju mogućnost izražavanja, učiniti je jačom od smrti, u najvećem usrećenju i plodnosti, tako je usmjeriti na jednoga čovjeka da se više ne možemo odijeliti od njega, to je najdublji smisao ove različitosti spolova u spolnome području, koja hoće da dvoje budu jedno tijelo.

Završit ću ovo pismo. Postoji još jedan daljnji, dublji, nadosobni smisao te čovjekove razdvojenosti na muško i žensko. No prije nego Ti budem pisao o tomu, moram Ti još nešto reći o ljubavi koja u svakom ljud-

skom životu predstavlja jednu snažnu silu i koja polove, međusobno razdvojene, povezuje u jedinstvo.

Za danas je dosta. Kasno je već i divna, tamna, zvjezdana proljetna noć lebdi nad krajolikom. U mirisnu gaju slavuj pjeva svoju ljubavnu pjesmu – rijeka žubori tihu vječnu melodiju krećući se ka moru – svojemu ispunjenju.

III. PISMO

Dragi moj!

Krajolik je obasjan nedjeljnim suncem. Rano već bio sam vani i nakon hvalospjeva čovjekova Bogu u žrtvi u svetištu pustio sam da i hvalospjev cijeloga stvorenja prodre u mene: miris nježnog, svježeg zelenila, klicanje radosnih ptica, sunce i visoko nebo i sva krasota ovog lijepog proljetnog dana. To je upravo dan kada mogu nastaviti ono moje posljednje pismo. Želim Ti i danas, dobro ili loše, koliko već mogu, pisati o ljubavi. Punina njezina smisla u odnosu spolova već je donekle zasjala u onome prošlom pismu.

Kada već govorim o ljubavi, ne možemo taj pojam primijeniti samo na spolno područje. To jednostavno ne ide. Ne bismo stigli do one visine i širine toga svijeta što ga ljubav u sebi krije i koji nam sv. apostol Pavao u svojem himnu ljubavi (1 Kor 13) tako jedinstveno i snažno opisuje. Mi također želimo i moramo priprostim riječima pokušati izmjeriti visinu i dubinu ljubavi. Dolazimo tako do mjesta koje zauzima ljubav zaručnika i supruga i vidjet ćemo da to mjesto nije ni maleno, ni negdje dolje, već na vrhuncu.

Ljubav je naprosto pranagnuće u čovjeku. Čovjek uvijek stoji nasuprot stvarima i drugim ljudima i prema svemu mora imati neki odnos. Taj odnos je kao neko veliko klatno što se njiše tamo amo. Od naklonosti pa preko svih stupnjeva ravnodušnosti i najmanjega interesa sve do odbijanja. Krajnje točke toga njihanja, krajnje suprotnosti koje donose strasti iz čovjekove dubine, jesu na jednoj strani ljubav, a mržnja na drugoj. Kao što je mržnja nagonsko odbijanje, poricanje i spontani motiv za borbu protiv nekoga drugoga, tako je ljubav njezina suprotnost. Ona prihvaća, ona je naklonost, motiv da se čini dobro i da se onog drugog usrećuje. U svojemu izvorištu, susreću se oba nasuprotna stava, a u njihovim ponornim dubinama strasti leži njihova opasnost. Kao što iz mržnje, tako i iz lju-

bavi čovjek može zaboraviti sebe i prekoračiti okvir razuma i reda.

Od kuda pak dolaze te jake nutarnje sile, što ih potiče i otkuda, što ih usmjerava, to je našemu ljudskom spoznanju, pa i samospoznanju, koje ipak može najdublje pogledati u dušu, nedostupno. S grozom, zapanjeni ili sretni stojimo pred tom činjenicom da čovjek može mrziti i ljubiti.

Ta naravno zasnovana, duboko u ljudsko biće položena ljubav, sada je podlogom i temeljem svake ljubavi uopće. Na njoj se izgrađuje svaka druga ljubav i njezine dobre i razaralačke, demonske sile, djeluju na svaku ljubav, i onu najvišu i najuzvišeniju. To svakoj ljubavi daje onu veliku, plodnu napetost, koja onoga koji ljubi tako silno usrećuje i čini sposobnim za nečuvena djela.

Ljubav ima svoje stupnjeve. Naravna ljubav proteže se uvijek samo na stvari i ljude koji su iz bilo kojih razloga simpatije ili koristi vrijedni naše ljubavi. Ta ljubav po sebi nije ništa posebno; ona ima svoj razlog i svakome je razumljiva. Ona većinom ostaje u području razumne, srednje mjere, i samo rijetko preskače granice prema gore. Ako pak preskoči granicu razuma, ako razori nasip, koji čovjekov život drži u uređenu toku, tada skače prema dolje u nagonsko i demonsko. Podliježe tada onoj opasnosti koja je u njoj.

Ponad svih naravnih motiva, kršćanstvo je svojom velikom zapovijedi ljubavi uzdiglo ljubav iznad granice naravnoga, normalnoga i općenito ljudskoga: »Ljubi Gospodina Boga svojega svim silama svojim... Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe!«, dapače trebaš ljubiti i svoje neprijatelje! A zašto? Bog te beskrajno ljubi, svaki čovjek je slika Božja, dionik u otkupljenju kao i ti, nosi lice Kristovo kao i ti, budući da je Isus uzeo lik čovjeka – iz ljubavi.

No, nije samo u tim motivima ta »nova ljubav«, ta nečuvena zapovijed koja vodi u visine, mnogo više je ona u najnutarnjijem jezgru bića, u svojoj vrsti. Naravna ljubav uvijek teži za posjedovanjem. Stoga ona djeluje tako nagonski neobuzdano, tako demonski i razorno. Čovjek koji ljubi želi također imati to što ljubi, želi to posjedovati posvema i samo on. Spopada ga ljubomora ako taj posjed mora dijeliti i ako ta težnja u njegovu beskrajnom egoizmu postane prejakom, može ga baciti u ponor.

Druga pak ljubav, nova zapovijed? I ona teži za posjedovanjem, i sva ljubav prema Bogu teži za posjedovanjem Boga. Ne bi bilo više ljudi koji ljube kad ne bi bilo tako! Ali više nije u prvom planu moje Ja, moja ljubav se ne okreće više k meni, nego od mene, odvodi me k predanju, k žrtvi, služenju i samoodricanju. Drugi, Ljubljeni, višlje je od mene. On stoji na prvom mjestu, i ne radi sebe, već radi njega, ja ga ljubim. To je odgovorna ljubav, bezpridržajna ljubav, kao što ju je Isus u svojem ljudskom životu živio sve do svoje gorke smrti na križu, – i koju mi svojim naravnim silama nikada ne možemo doseći. To je nadnaravna ljubav, to je konačno milost, za koju trebamo moliti, to je vrhunac pred kojim mi drhteći stojimo, sretni možda radi mogućnosti takva uzvišenja, a možda pak i žalosni zbog velike daljine. To je ljubav iz Pjesme nad pjesmama.

Unutar toga širokog područja između ponora i vrhunca stoji također i spolna ljubav. Ona ima dijela u svemu: u ponoru i u vrhuncu. Kamo ćemo je postaviti i kamo će nas ona odvesti, naša je osobna zadaća.

Kada Ti sada pišem ponešto o spolnoj ljubavi, mogu to učiniti samo nadovezujući se na ono posljednje pismo u kojem smo razjašnjavali puninu smisla te dvojake spolnosti za svakog čovjeka. Tek iz te punine smisla pronalazi ljubav između muškarca i žene svoje najdublje i krajnje obrazloženje.

Ta dvojaka spolnost uzrokuje po sebi neispunjenost i čežnju jednoga za drugim. Ljubav pak upravo je ta čežnja, ta užarenost srdaca, ta plamena i žarka težnja muškarca za ženom i žene za muškarcem. Ona je volja za uzajamnim predanjem, za potpunim uzajamnim posjedovanjem, a da bi se postigla krajnja dopuna i najveća savršenost, nosi sa sobom i žrtvu i napore. Ona je prelijevanje tajnih sila među onima koji se lju-

be, koje oboje njih privode k uvjerenju da ispunjenje i sreću mogu naći samo jedno s drugim i jedno u drugome.

Kao takva, ona je samo po sebi se razumije, i izljev spolnoga nagona, jer ona je privlačenje spolova. Ona postaje velikom u uzajamnoj simpatiji koja je većinom neshvatljiva, jer nikada se pojedinačno ne može reći kako je do nje došlo i što je tog drugog čovjeka učinilo toliko privlačnim, čak i iznad čisto spolnoga područja. To je cijeli čovjek, cijeli taj drugi čovjek, koji ima tu privlačnost te u njemu vidim sve ono što meni nedostaje, koji me prihvaća u cijelosti kakva jesam; u mirisu kose, u građi tijela, u intimnom vonju tijela, kroz oči, ruke i čitavo njegovo predanje, ono što čini i ono što izostavlja i time preko njegove duhovnosti i nutarnje strukture.

No upravo u načinu kako privlačnost drugoga čovjeka djeluje postoje razlike između muškarca i žene. Dok je žena obično uvijek više privučena duhovnim, muškarčevim duhovnim sposobnostima i duhovnom nadmoći, u muškarca je ta duhovna točka privlačnosti uvelike pozadi. On ljubi većinom isključivo žensko, tu ženu, drugi spol, radi tog drugoga spola. Ta činjenica je duboko utemeljena u drugovrsnosti strukture muškarca i žene. Muškarac, usmjeren na duhovno i razumno, stojeći u borbi vani usred svijeta često sam, često u svojoj žurbi istrgnut iz svojega korijenja, vidi u ženi koju ljubi uvijek iznova svoje cijelo, stvarno čovještvo, vidi sebe u njoj, sebe za kojim čezne u svojem cijelom tako često hladnom životu. U ženi vidi svoje ispunjenje.

Žena pak, koja naravno uvijek želi biti majkom, jer je ne samo po svojim spolnim organima nego u cijeloj svojoj strukturi stvorena kao majka, vidi uvijek takoreći kroz tog čovjeka nesvjesno svoju djecu koju želi od tog čovjeka.

Tako je dakle ljubav onaj najjači odnos simpatije i naklonosti jednoga prema drugome koji čovjeka zahvaća. Ona je toliko jaka da je u bezostatnom prihvaćanju toga drugoga čovjeka, kojemu se onaj koji

ljubi bezuvjetno izručuje u dubini svoje osobnosti, također samo moguća prema čovjeku drugoga spola, jer dvojaka spolnost ju zahtijeva radi svoje punine smisla.

Ona je sreća odnosa dvaju spolova. Ona je sreća usavršavanja i sreća žrtve.

A tu, u žrtvi, tu izlazi iz okvira naravnoga, penje se i uzdiže prema najvišemu vrhuncu i tu prosijeva njezina sličnost s nadnaravnom ljubavi već u ovom naravnom području. Osobno Ja povlači se nazad, posjedovanje postaje obvezom i odgovornošću i tu je početak gdje se iz naravne stvari, sjedinjenja spolova u braku, prelazi u sakramentalno područje.

O tome pak duhu ljubavi u sakramentalnom području neće Ti danas još ništa pisati. Ostat ću u području naravnoga, a i tu već iz sreće ljubavi nastaje i žrtva. Ta ljubav naime koja čovjeka uzdiže i čini toliko sretnim ima zbog svoje uske povezanosti s dvojakom spolnošću još i svoju posve realnu i praktičnu svrhu: dijete. Ta svrha ne umanjuje tu vezu, nego je uzdiže iz uskoga kruga jednoga Ja i Ti, koji se ljube, koji tako lako može dovesti do sebičnosti i zaborava ostaloga svijeta, i uzdiže je prema većoj, obuhvatnijoj, plemenitijoj i nesebičnijoj širini. Dijete kao plod spolnoga predanja, koje može dovesti do začeća, znači uvijek žrtvu i odricanje. Tako je mudro sve to uređeno. S ispunjenjem vlastitoga života, gdje se vlastita osobnost sve više uzdiže, s usavršavanjem vlastitoga čovještva, povezano je uzdržavanje i umnažanje ljudskoga roda. Zacijelo je stoga ta najveća radost i veselje koje je povezano s najdubljim duhovnim sjedinjenjem dvaju ljudi u tjelesnom spolnom činu povezana s tom svrhom, kako sve ono teško, sve boli majke i sva odgovornost oca, ne bi čovjeka mogli zadržati, već uvijek iznova začinju i rađaju djecu.

To je sve tako veliko i tako lijepo. I jer je tako veliko i tako lijepo, tako duboko iznutra zahvaća svakoga čovjeka, stoga je ljubav vrhunac života i kao ispunjenje života ne može se odvojiti od osobe partnera, Ljubljenoga. Ako ljubav odvojim od cijeloga čovjeka, gledaju-

ći samo njegov spol, da bih ga posjedovao, tada to nije više ljubav. Tada preostaje samo izopačena slika ljubavi te ono što bi moglo biti vrhuncem postaje strašan ponor.

Dok tako za sebe razmišljam o radosti i stvarnoj sreći ljubavi, izranja preda mnom jedna slika. Često smo stajali na visokim vrhuncima. Tada smo vidjeli dolje u dubini krajolik obasjan suncem, klance u kojima je šumjela voda, šume s krošnjama koje se njišu, sjene ljetnih oblaka što jure nebom – a naokolo, blizu i daleko, vrhunac do vrhunca, blistave ledene tvrđave, što mame nove oluje u vrhuncima. Zemlja ljubavi! Sretna, radosna, suncem obasjana zemlja! A naokolo visoki vrhunci – zadaci i ciljevi u životu – kojih se treba prihvatiti i kojima treba ovladati.

IV. PISMO

Dragi prijatelju!

Jučer sam Ti pisao pismo o ljubavi a danas me sili da Ti opet pišem, da Ti pišem više o snažnoj punini smisla onoga što čovjek živi u tom obliku života, koji mi postaje sve jasnijim i providnijim nakon poticaja što su mi ih dala Tvoja pitanja. Zato Ti moram opet brzo pisati prije no što mi uopće mogneš odgovoriti, tako da ne bi ta slika, tumačenje, koje tražimo i oko kojega se trudimo otišlo ukrivo.

Spoznali smo duboki osobni smisao te dvojake spolnosti za svakoga čovjeka pojedinačno. Ona je jedno stanje rascijepljenosti i pronalaženja sebe u drugome. Da se čovjek nađe u drugome, tomu pomaže ljubav, koju je Bog tako duboko položio u našu ljudsku narav i koja seže od ponora do vrhunca ljudskih mogućnosti.

Tu i tamo u ona oba posljednja pisma zablistala nam je ipak još jedna dublja slutnja: da taj čisto osobni smisao, usmjeren na pojedinoga čovjeka, nije dovoljan za sve ono što ta plodna rascijepljenost čovještva može još značiti i znači. Ova spoznaja nam je zablistala kada smo stvaralački Božji nalog prvim ljudima: »Rastite i množite se...« stavili iza onoga izvještaja o stvaranju žene i taj daljnji dublji smisao izranja uvijek ondje gdje govorimo o plodu spolnoga sjedinjenja: o djetetu. Dijete izražava tu različitost muškarca i žene i njihovo jedinstvo u bračnoj zajednici života, daleko iznad toga uskoga kruga osobnoga usrećivanja. (Dok sam Ti u jučerašnjem pismu pisao o ljubavi, moram dodati da i sama ljubav, koja zasniva to osobno približavanje i sreću dvoje pojedinaca, ima opet jedan smisao koji nadilazi to individualno i pojedinačno ljudsko, onaj smisao naime, da omogućuje ispunjenje stvaralačkog Božjeg naloga čovječanstvu, ostvarenje nadosobnog, općeljudskog smisla one podijeljenosti jednoga čovještva, one čovjekove dvojakosti u spolnome području). Danas Ti želim pisati o tome većem, daljnjem smislu.

Kada sam govorio o različitim oblicima ljubavi u muškarca i žene, tada smo se dotakli jednoga područja koje bezuvjetno trebamo pobliže promotriti: činjenica temeljne različitosti između muškarca i žene, različitosti bića i mogućnosti, različitosti ne samo u tjelesnom pogledu, nego različitosti koja obuhvaća i tijelo i dušu i duh. Da se ta različitost ne izražava u razilaženju, već tako da se muškarac i žena u svim dijelovima dopunjuju, to tvori veliku osobnu vrijednost toga zajedništva koje svaki pojedinac traži kao svoje osmišljenje. No, ta velika napetost između spolova, taj luk od muškoga prema ženskomu, taj nemir živoga duha, koji uvijek teži ka sjedinjenju – od razdijeljenosti uvijek prema jedinstvu, od besplodne, samotne osamljenosti uvijek prema plodnome zajedništvu, ne samo u pojedinačnom i svojem djelovanju, nego i u djelovanju zajednice cijeloga čovječanstva, u obiteljima, narodima i rasama, jer upravo je taj polaritet u čovječanstvu ono što stvara djela i vrijednosti jedini mogao oblikovati lice Zemlje.

Kako se pak izražava ta nadasve plodna različitost? Čovjek je razumski, borben, računa i uvijek teži iznad sebe. On se oslobađa sebe, postavlja si ciljeve – sve do zvijezda, sve do vrtoglavih ponora mogućnosti. On je u biti uvijek razdijeljen u sebi, s jednom čežnjom za mirom, ali nužno pun nemira, s jednom čežnjom za jedinstvom i zaokruženošću, ali uvijek rascijepljen, brojeći, mjereći, ulazeći u sve tajne i otkrivajući ih. On je onaj kojemu Zemlja »nosi trnje i korov« »i koji se u znoju lica svojega mora mučiti. On je onaj koji tjera naprijed i stvara iz sebe novi život.

A žena? Ona ima dubinu srca, snagu strpljivosti i trpljenja ona je u sebi utemeljena i zatvorena. Ona ne ide iz sebe nego u sebe. Ona je mir i zaštita, koju muškarac uvijek traži, ona je ta koja čovjekovo djelovanje prihvaćajući čuva i dovodi do zrelosti. Muškarac stvara, radi i proizvodi; žena miruje i rađa. Različiti zadatak pri buđenju tjelesnoga života slika je za veliku različitost zadataka pri nastajanju svih duhovnih i kulturnih djela zajednice u čovječanstvu.

Morao bih Ti sada navesti mnoge primjere toga stvaranja djela iz plodne različitosti spolova. Što bi na primjer bio Faust bez Margarete (Gretchen) i Vječnoga Ženskoga, što bi bio Dante bez Beatrice, što bi bio svijet bez majki i Crkva bez Marije, koja je kao najčišća i najuzvišenija žena smjela biti Bogorodicom? I što bi na primjer bilo od hladnoga i groznoga svijeta muškaraca koji stvara atomske bombe, kad ne bi uvijek iznova majčinska djela i žensko srce stvarali protutežu? No sve to prelazi uvelike okvir ovoga pisma i stvari o kojima želimo govoriti. Mogu Ti taj novi veliki vidik, duboki pogled u temelj osmišljenosti takva oblika ljudskoga života u čovječanstvu samo naznačiti. Ti sam ćeš zamijetiti posvuda tu plodnu napetost, u svim ljudskim djelima i činima, u umjetnosti i književnosti, u umjetnosti i kulturi te uvijek iznova u malom i svakidašnjem životu. Tek ondje gdje je taj pravi odnos napetosti ometen, bilo da je luk previše napet i da se ne može vratiti, bilo da je prelabav, da žena hoće biti muškarac, a muškarci postaju ženskasti – gdje je taj red ometen, tu nestaje svako veliko djelo, zajedništvo se raspada, tu vladaju sile razaranja i tu se ne ispunjava više onaj stvaralački Božji nalog što stoji na početku života čovječanstva u dvojakoj spolnosti: »Napunite zemlju i podložite je sebi«, kao Božji zaručnički blagoslov za brak prvih ljudi, kao što veli jedan crkveni otac.

Silno mi je stalo da Ti ukažem na taj široki i veliki smisao dvojake spolnosti. Ona nam također otvara nove vidike u bit svakoga braka i svake obitelji, jer oni su prva i najuža zajednica gdje se ti polariteti susreću.

Iz nje proizlazi kao zadatak i nalog u svako doba zadano novo stvaranje i novo oblikovanje Zemlje, »vladanje zemljom« sve ostalo, iz kojega raste sve ostalo: »Rastite i množite se«, prvi je zadatak ljudima, toj maloj bračnoj zajednici. »Napunite zemlju i vladajte njome«, to je posljedica, zadatak obitelji, to je točka u kojoj ženidba prelazi čisto osobni okvir u veću nadosobnu puninu smisla svakoga pojedinačnoga života i spolova.

I ovdje bih Ti morao ukazati na neke pojedinosti. No Ti ćeš razumjeti što to znači, kako se pogled širi, kako Tvoje djelovanje i sadašnje doživljavanje, doživljaj pronalaženja sebe, u odnosu na brak, raste daleko iznad osobne sreće, osobnog obogaćenja i osobne osmišljenosti.

Koliko je sve to duboko u smislu Božjemu, koliko je sve to ponad ovog osobnog i nadoosobnog ali ovostranog naravnog značenja još puno nadnaravnog, onostranog smisla, o tome Ti moram još ponešto reći. No to ćemo ostaviti za neko prikladnije vrijeme. Vjerujem, iz ovih pisama ovdje, naći ćemo dovoljno pitanja za slijedeće mjesece. Sretno!

V. PISMO

Draga djevojko!

Radujem se da i Ti sad odgovaraš na moja pisma. Sva ova pisma naime, svejedno da li ih upravljam Tebi i Tvojemu ljubljenomu, pisana su za Vas oboje. A Tvoja pitanja o redu ljubavi i njezinoj granici, posebno sada u Vašem zaručničkom razdoblju, bez daljnjega su ozbiljna i važna.

Zemlja ljubavi je zemlja vrhunca. A gdje su vrhunci tu zjape i strašni ponori. A upravo vrhunci zemlje ljubavi posebno su njima ugroženi. Ljubav naime ima korijene po svojem odnosu prema spolnome još vrlo duboko u nagonskome, a nagon budi strast. Ova pak lomi lako sve zapreke i veze i odveć brzo zbog oluje u vrhuncima dolazi do pada u najdublje ponore. Tada je red ljubavi povrijeđen te iz dubokog smisla i uzvišena usrećivanja nastaje nesreća i gubitak smisla.

Što je pak »red ljubavi« koji se tako lako može povrijediti? Ne mora li čovjek postati tjeskoban slušajući taj pojam, koji čini se ide za tim da stjera u tjesnac ono što se očito zbog svoje cijele punine smisla ne da stjerati u tjesnac a i ne smije, jer tek sloboda donosi istinitu i pravu ljubav? Ne mora li tu čovjek postati nesigurnim pri svim izrazima ljubavi koji su ipak tako potrebni za same zaljubljenike, koji upravo tvore tu sreću i svu tu uzvišenu napetost zaručničkoga razdoblja, a i povrh toga cijeloga zajedničkoga života?

O Ti! Ne treba biti ni tjeskoban ni bojažljiv, jer red ljubavi je nešto posve drugo od stiješnjenosti ili neslobode. Mi ćemo još u dano vrijeme uzajamno razgovarati o opasnostima i ponorima u spolnome području. Postoje tu doista ozbiljne opasnosti i padovi u ponore. To leži temeljeno u cijeloj osebujnosti i najdubljoj intimnosti spolnoga odnosa.

Ali za Vas kao zaručnike ne smije još biti nikakva spolnoga odnosa. To je red ljubavi za Vas! Vi stojite još pred vratima krajnjega ispunjenja, Vi ste tek na putu onamo, i sve Vaše djelovanje je djelovanje pred pra-

gom. Ako to znate, ako ste cijelom svojom voljom spremni da prag sjedinjenja još ne prijeđete, da posljednji pečat Vaše tjelesnosti još ne slomite, da čekate, dok se vrata Vašega ispunjenja u Vašem braku jednom ne otvore, ako znate da je vrijeme zaruka još vrijeme čuvanja i napetosti, koje se tek kasnije plodno može i smije izraziti, tada je Vaše djelovanje dobro i Vaša ljubav je u pravome redu.

Tada za Vas važi bez ikakva ograničenja riječ sv. Pavla, da je čistima sve čisto, a ta riječ Vam otvara široku zemlju slobode. Samo u toj zemlji ljubav može rasti, jer svaka prisila, svako mudrovanje u postupcima paralizira i ubija Vaš zanos i Vašu snagu. Tada bi život ostao bez radosti i bez velikoga sjaja što tek čini život života vrijednim – i ljubav tako lijepom. Ona naime ne smije biti stiješnjena, mlada, jaka ljubav i ne da se stijesniti. Ona ima potrebu za svim svojim izrazima: poljupcima, nježnostima, za blizinom ljubljenoga, za plesom, igrom i svakom radosti koja zaručničko razdoblje čini tako lijepim i blaženo zanosnim, koje nije pusta omamljenost, nego oslobađanje svih nagomilanih sila. Sve to su vrhunci bez kojih bi život bio samo hod kroz pustodoline.

Vidio sam jednom jednu skulpturu od Auguste Rodina: »Poljubac«. Možda je poznaješ. Nikada još nisam vidio tako tjelesno-produhovljen prikaz ljubavi i predanja. Kako jak muškarac drži svoju ženu, kako se ona uzdiže k njemu, raste uza nj, podižući glavu k njegovoj, kako zatvara oči u blaženstvu saznanja da je zaštićena u naručju toga muškarca i u predanju, te kako se on saginje k njoj, svoje usne spušta na njezina usta, a ženu – svoju ženu – takoreći uzdiže sa sobom do savršenstva i ispunjenja njihova čovještva. To je tako lijepo da baš ništa više o tome ne treba reći. Jer u redu ljubavi sve je to tako potrebno i važno.

Ili pomisli na primjer na ljubavne pjesme srednjovjekovnih njemačkih pjesnika:

Ti si moj, ja sam tvoja,
to moraš znati.

Zatvoren si u mojem srcu,
ključić je izgubljen,
zauvijek moraš biti unutra.

Kao što su pjesnici toga vremena, Walther von der Vogelweide, Wolfram von Eschenbach i svi oni drugi bez velika imena osjećali, tako je to pravo. Ono što je bilo njima dopušteno, to ni nama danas nije manje dopušteno. Mi bismo od toga Srednjega vijeka mogli mnogo naučiti o izvornosti.

Ljubav je funkcija cijeloga čovjeka. Ona treba svoje oblike izražavanja i bez njih bila bi hladna i nestvarna. Nije bez značenja da mistika uvijek iznova pronalazi strastvene riječi za ljubav prema Bogu i ljubav Božju. Nije bez značenja što u Svetome Pismu stoji »Pjesma nad pjesmama« te da se čak i ljubav Kristova prema njegovoj Crkvi promatra u zaručničkom odnosu, kao odnos zaručnika i zaručnice.

Ljubav je jedno veliko, široko područje i ne može se izraziti u čisto teoretskim izričajima. Da bismo posvema razumjeli ljubav, treba biti onaj koji ljubi. Pročitaj jednom himan ljubavi u Prvoj poslanici Korinćanima (1. Kor, 13,1...). O Bogu kažemo također da je on »Ljubav«. Tako je svaka ljubav od Njega. Tako se svaka ljubav mjeri prema Njemu i tako je On također u svakoj pravoj i dobroj ljubavi.

Na to smijemo i trebamo misliti u našem zaručničkom razdoblju. Jer Bog uzdiže također tu našu ljubav i čini je vrijednom iznad svih ostalih obogaćenja prirodne vrsti, koju mi kroz nju doživljavamo.

VI. PISMO

Dragi zaručnici!

U onom posljednjem pismu pisao sam, Tebi djevojko, toliko lijepih riječi o ljubavi. Otvorila su nam se široka vrata u lijepu zemlju, punu radosti te osjećamo i slutimo sada koliko sreće i blaženoga ispunjenja još leži pred nama. Danas pak želim kao ideju vodilju svojemu pismu postaviti jednu drugu riječ koju Vam nikako ne smijem uskratiti kao ni sve one druge riječi o ljubavi i radosti. Riječ je to jednog oca koji trijezno razmišlja, koji je jednom rekao da se na samoj ljubavi nijedan brak ne može izgraditi. Za to treba položiti još posve druge, stvarnosti bliže, temelje.

»Sama ljubav ne gradi nijedan brak!« Znate li, pogodila me ova riječ, tako kratko i jasno izrečena, tako kruta, jednako bolno kao što sada pogađa Vas. No, zamislio sam se nad njom i pokušao sam si razjasniti te druge temelje.

Pri tome uvijek iznova moram ustanoviti jedno te isto i to postaviti na početak svakoga razmišljanja o temeljima koji su »blizi stvarnosti«. Svi ti temelji su po svojoj vrijednosti i kao vezivna sila za čitav dugi život ipak drugoga reda. Bez ljubavi ne ide. Ona mora uvijek biti prvi i bitni, temeljni preduvjet, kao jaka ljubav doduše koja nije igra i zaljubljenost, koja nije igrarija i prohtjev, nego uključuje u sebi jaku i vjernu volju, da se s tim drugim čovjekom zajedno živi cijeli život, da se s njim zajedno oblikuje cijeli život, te da se sve žrtve toga života koji može biti težak i dug, koji će možda postati siva svakidašnjica kad mladost i strast prođu, zajedno nose.

Samo na tome prvom i najdubljem temelju može se brak dobro izgraditi te čak ako brak, koji samo taj temelj ima kao podlogu, ponekad ne drži ono što je u zanosu ljubavi obećao, drugi brakovi koji imaju one drugotne, »razumne« temelje kao podlogu, drže to što obećavaju još mnogo manje, jer sami interesi, bili oni duhovne ili idejne vrsti, ne nude nikakvo jamstvo za to

da će se održati kroz dugi život s mnogim poteškoćama najintimnijega zajedničkoga života, jer i ljepota prolazi i zdravlje, koji su samo darovi koje mi nosimo u krhkim posudama. Ondje pak gdje samo materijalni motivi kao miraz, misao na opskrbljenost ili na udoban život, grade savez, taj savez ne može biti dubok, ne može ispunjavati srce i mora prije ili kasnije doći kraju. Tada su često odlazak sucu ili skok u vodu vanjski vidljivi znaci takvih »razumnih« brakova. Obje vrste temelja moraju se postaviti. Ne smije se jedno činiti a drugo propustiti. Najvažnija pak ostaje ljubav, jer ona je kao stijena koja daje kući pravu postojanost. Tko bez nje zasniva kuću svojega braka, on je kao onaj koji gradi na pijesku. Njegova se kuća ruši zasigurno kad je jednom orkani i vjetrovi prodrmaju i kad nastupi pljusak ozbiljnoga otriježnjenja.

Stoga nek provjeri onaj tko se zanavijek veže,
da li se srce sa srcem slaže!
Zanos je kratak, kajanje dugo.

Znati to da se najprije moraju slagati srce uz srce, da samo iz sile srdaca, a ne iz sile razuma, raste trajna sreća, vrlo je važno. Tada i drugi temelji stoje na pravoj podlozi i kuća braka se dobro gradi.

Ti ostali temelji raščlanjuju se prema redu ljudskog života u tri grupe: u duhovne, tjelesne i materijalne. U svakome od ta tri područja ima stvari i preduvjeta koji stvarno mogu biti kamenom kušnje za brak, na kojemu se on ili razbija ili kroza nj raste i učvršćuje se. Kao što je u redoslijedu životnih područja pravi red ovakav: duhovno, tjelesno, materijalno, tako se i važnost temelja za brak raščlanjuje tim slijedom. Najvažniji su preduvjeti duhovni, važni su također i oni koji se tiču tijela bračnih partnera, a najmanje su važni, premda još uvijek od velika značenja, materijalni preduvjeti.

Pri tome u duhovnome uvelike na vrhu stoje zahtjevi za suglasjem u ispovijesti vjere. To je naime najintimnije i najdublje područje života. Tu čovjek sto-

ji pred Bogom i svi njegovi stavovi i čini mjere se tim religioznim stavom. On zna da je odgovoran pred jednom većom silom, tu često traži savjet i pomoć, podršku i razumijevanje, koji su tako potrebni i koje on najprije traži i najbolje može naći u svojega bračnog partnera s kojim je tjelesno postao jedno i s kojim bi duhovno isto tako htio i želio biti jedno.

Stoga tu ne smije biti nikakva jaza, koji je jako bolan i većinom tako dubok i širok, da je nepremostiv kad jednom ljubav prve strasti, koja zatvara pogled, oslabi a pred ljudima koji su se uzajamno povezali za dug život stoji jasna, kruta i gorka stvarnost. A nepremostiva postaje sve više i ponovo jer se u svakoj prilici pri odgoju djece, koja su ipak toliko ovisna o nutarnjem stavu bračnih drugova i u čemu ipak oba roditelja zajedno i složno moraju raditi, javlja jasno i zastrašujuće. Tako taj jaz ne djeluje nesretno samo u životu njih dvaju koji su se nekada svim srcem ljubili, nego raste dalje u slijedeće naraštaje.

To je jedna vrlo teška točka. Sreća posve bitno ovisi o tomu i to mora biti razjašnjeno prije braka. Ako je ljubav tako velika, tako jaka i tako nezadrživa da prožima cijeloga čovjeka te oboje osjećaju i znaju da unatoč tim ozbiljnim zaprekama spadaju zajedno, tada treba prijelaz jednoga bračnoga druga u vjeru onoga drugoga stvoriti stvarnu, zajedničku podlogu, nutarnju okrenutost ka stavu onoga drugoga.

Takvo jedinstvo u duhovnome području ne odnosi se isključivo na područje vjere, nego povrh toga i na cijelo preostalo područje duhovnoga života. Ne smijemo zaboraviti da tek to duhovno uzdiže čovjeka, čini ga čovjekom, te se nužno polazeći od tjelesnoga sjedinjenja teži i za duhovnim te da svaki čovjek u onoga drugoga, kojemu se posvema predao i kojemu nerazrješivo pripada, očekuje odgovor i razumijevanje za sve svoje poteškoće, pitanja i zanimanja. Tako bi se trebali bračni partneri sresti na istoj duhovnoj razini. Pri tom je doduše dobro, ako različiti interesi stvaraju izvjesnu napetost, jer dosadan brak već od početka nosi u sebi klicu smrti. Dobro je također ako postoji

naravni odnos izvjesnoga razmaka koji dopušta ženi da uzdigne pogled prema svojemu mužu kojega uvijek želi gledati.

No, loše je, ako interesi ne ujedinjuju nego dijele, i ako taj naravni odmak ne uzrokuje prigibanje jednoga ka drugome, ako ne pali ljubav, uvijek u spoznanju uzajamne vrijednosti, nego se širi u jaz koji onemogućuje svaki susret na višoj razini zbog nemogućnosti jednoga partnera. To bi bile klice smrti za brak – a on bi ipak trebao biti suglasje i sklad. A ondje gdje on postaje nesuglasjem, često pucaju nježne strune.

Taj sklad trebao bi biti i u tjelesnom pogledu. Ne mislim pri tome na to kako velika žena i malen muškarac ne daju baš lijepu sliku. U pravoj ljubavi i ako je sve drugo u skladu ljubljene to neće uopće smetati. Više se to tiče životne dobi partnera. Muškarac bi u pravilu trebao biti stariji od žene. Narav nam jasno ocrtava taj odnos životnih dobi. Dječak zaostaje u sazrijevanju a djevojčica ga pretječe. Ona je ranije zrela i gotova u svojem razvitku. Ona pak također ranije vene, njezino krilo se nakon izvjesna vremena suši. Na to bismo trebali misliti ako još stojimo pred izborom, prije no što se predamo Erosovoj zraci ljubavi. Većinom je tako da se taj naravni odnos uspostavi sam od sebe, čovjek samo treba dočekati svoje vrijeme u strpljivosti. Ta razlika treba biti otprilike tri do deset godina, pri čemu dvije do tri godine ni u kojem smjeru ne igraju neku važnu ulogu. Veća dobna razlika ipak je uvijek neprirodna, jer se tada jedva može postići tjelesno i duhovno suglasje. Najdalekosežnije pak tjelesni temelj igra ulogu pri onome što se tiče samih obaju tijela kao takvih. Bračno sjedinjenje je tako intimno sjedinjenje tijela. Jedno drugome se daruje u bezgraničnom povjerenju, tjelesno se izručuje jedno drugome. I stoga su jedno drugome dužni najveću jasnoću i odgovornost.

Mislim, u pogledu zdravlja! Ljubav tu ne bi smjela djelovati naslijepo te i muškarac i žena moraju imati hrabrosti da znaju jedno o drugome kako je s tjelesnom strukturom i zdravljem. Koliko nesreće, bijede i gorkih

predbacivanja izrasta iz bolesti koje je jedan bračni drug prenio na drugoga? Koliko razočaranja za muža i ženu ako iz tjelesnih razloga ne mogu imati djecu? I kako je strašno ako se ljubav pretvori u mržnju i odvratnost, jer su tek u braku ustanovljene slabosti i nedostaci koji su ranije prešućeni, a da se ne govori o jadu nasljednih bolesti s njihovim strašnim posljedicama!

Kad se zna o uzajamnom tjelesnom stanju, tada su izbjegnuta mnoga razočaranja. Tada je moguće urediti svoj život prema tim okolnostima. I ako je ljubav velika i prava, posve produhovljena i usmjerena na cjelokupnu osobnost, tada tjelesni nedostaci ne moraju biti zaprekom za zajednički život, jer ne ljubi se samo tijelo, nego cijeloga čovjeka. No tada se zna o pravom stanju i jedno pred drugim može život urediti odgovorno, pred sobom a prije svega i pred svojim potomstvom, koje najviše trpi od nedostataka i pogrešaka svojih predaka.

Naprama ovim duhovnim i tjelesnim temeljima oni materijalni stoje daleko pozadi.

Ali i oni su potrebni. Koliko god to moglo zvučati trijezno i proračunato kad se u vezi s brakom i ljubavi govori i o novcu i imanju i zvanju. No na tim stvarima iskušava se ljubav u svojoj odgovornosti jednoga prema drugome. Tko uza se vezuje ženu, zasniva obitelj, mora biti u stanju da je može prehraniti. A tko ulazi u bračnu vezu kojoj je kruna dijete, što si svaka žena po prirodi svim srcem i želi, taj mora imati životni prostor za svoju djecu: stan, namještaj, vrt možda, te rublje i suđe i sve one mnoge stvari koje su već potrebne. To sve je razumljivo samo po sebi. U normalnim vremenima te stvari su uvijek prisutne. Da su se u nenormalna vremena, kao u posljednjem ratu, ipak zasnivali brakovi, jer je narav ipak prije i nakon svega najjača i traži svoje pravo, ne protuslovi ovom načelu da sve to treba imati prije braka. Ono što je u ta teška vremena bilo krepost, nije načelo za sva vremena.

Kako je lijepo kad se oko tih materijalnih stvari muškarac i žena kao zaručnici zajedno brinu! Tako će imati i pravu radost u zajedničkom posjedovanju.

To su neke misli o tim stvarnim i stvarnosti bliskim temeljima. Sve jasne i jednostavne stvari, gotovo su same po sebi razumljive.

No jedno se ne smije zaboraviti: one dolaze na drugo mjesto, ne samo po svojemu rangu kao temelju, nego i vremenski. Zacijelo ima ljudi koji unatoč svoj ljubavi, prije no što izjave svoju ljubav ljubljenome biću i prije početka svojega odnosa posve konkretno rješavaju sve te stvari. Većinom je pak obrnuto. Najprije dođe naklonost i ljubav. A ta ljubav, koja je često tako jaka i spontana da se ne da zaustaviti i ne prestaje, koja jednostavno kao naravni nagon teži kao svojem ispunjenju, ne pita unaprijed o tim temeljima. Ona se usmjeruje na drugoga čovjeka i želi ga posjedovati, takva kakav jest. A odgovor jednoga ljudskoga bića na ljubav onoga drugoga donosi blaženu sreću i utemeljuje taj odnos. Tek tada dakle, kad je ljubav već porasla u srcima, kada je ljubljenima već jasno da žele ući u savez za cijeli život, tada nastupa razum i tek tada može mudar i miran otac reći da se na samoj ljubavi ne može graditi brak.

I tada su još važni savjeti i razmišljanja. Jer prava ljubav se iskušava u tome hoće li odoljeti surovoj stvarnosti, može li sebi zapovijedati i držati se u stezi dok se ne polože temelji, u ovome smislu većinom materijalne naravi. Ona raste u nastojanju obaju partnera da se u duhovnome području razumiju i zbliže, a doseže veličinu heroizma, ako se iz tjelesnih razloga, bilo zbog bolesti ili neke druge nemogućnosti potpunoga suglasja, ili posvema odreknu braka ili se u moralno besprijekornom načinu odreknu potomstva, možda dapače i svakog tjelesnog sjedinjenja.

Tko pogleda partituru kakva velikoga muzičkog djela, zbunjen je svom tom tehnikom i pojedinostima, koje tu u naoko nepreglednoj množini stoje jedne pored drugih. Zatim zazvuči djelo – besmrtna glazba

skladateljeva prodire u uši te zbog ljepote i uzvišenosti umjetničkoga djela zaboravljamo sve male, zbunjujuće pojedinosti.

No, kako li bi zvučala glazba bez tih pojedinosti?

VII. PISMO

Dragi prijatelju!

Da bi se razmrsila tehnika partiture, iz koje jednom treba zazvučati puno suglasje bračnoga života, moralo bi se bezuvjetno, misliš Ti, poznavati ključ koji objašnjava sve pojedinosti. Takav jedan ključ bile bi pravne odredbe koje se tiču braka.

Udovoljit ću danas Tvojoj želji koja doista odgovara jednoj potrebi i napraviti jedan mali pregled zakona o braku, ukoliko su općenito važni. Pri tome je potrebno znati da je pravna strana te teme dvojaka, jer dvije sile imaju velik i obostran interes za to, država i Crkva.

Država, jer sva njezina društvena forma, njezina moć prema vani i njezina postojanost iznutra, koje uvijek stoje u uzajamnom odnosu, ovisi o zdravim brakovima koji se raduju djeci. Najmanja naime ali ipak najvažnija ćelija u velikom državnom tijelu jest obitelj. Da li će rasti dobri ili loši državljani, najvećim dijelom ovisi o obitelji.

Crkva je također zainteresirana za brak i obitelj jer je obitelj vrt novoga života, a ti novi ljudi trebaju postati kršćani. Postojanost Crkve kao društvene forme i organizacije, isto je tako dakle ovisna o plodnosti i broju kršćanskih brakova. To za nju ipak nije najvažnije. Ona gleda pojedinačnoga čovjeka, ona je zagovornica visoke časti svakoga čovjeka, a ona zna da su čast čovjekova i njezin dobar razvitak zajamčeni samo u zdravoj i dobroj obitelji. Stoga Crkva čuva brak kao od Krista ustanovljen sakramenat, stoga je tako dosljedna glede jedinstva i nerazrješivosti braka. Tako ljubomorno bdije nad time da svaki brak normalno ispuni svoju svrhu.

Dok Ti sada posve suhoparno pišem o pravnim odredbama o braku i obitelji, bit će to samo sasvim nepotpuno nabrajanje, jer mnoge od tih odredaba ni ne zanimaju nas baš tako silno. Počet ću s državnim odredbama.

Prema građanskom zakonu mladić i djevoka sposobni za brak sa 18 godinom. Zaključenje braka zbiva se pred matičarem, većinom u boravištu žene, nakon što prethodno brak bude naviješten. Državne zapreke za brak su nedostatak glede spolnosti za brak, blisko krvno srodstvo, pravno valjano još postojeći brak, javna sablazan i neke manje važne zapreke. Rastava braka je moguća i može pravnovaljano uslijediti prema prosudbi Zemaljskoga suda uz određene razloge za rastavu kao što su preljub jednoga partnera, uskraćivanje rasplođivanja, nemoralno ponašanje itd.

Bračno imovinsko pravo utvrđuje odnose u imovini i posjedovanju bračnih partnera. U imovini obaju supruga ne mijenja se ništa. U braku postoji samo zajedništvo upravljanja tj. zajedničko upravljanje i korištenje imutaka obaju supruga, muža nad dobrima koje je donijela žena i žene glede imutka muževa. Ugovorom mogu svakako bračni parovi dogovoriti stanje tih dobara i drugačije. Kao zajednicu dobara ili kao podjelu dobara. Pri zajednici dobara iz oba imutka nastaje jedan, a pri razdiobi dobara svaki bračni partner ima neograničeno pravo raspolaganja svojim imutkom.

Za takve odredbe koje se tiču braka po sebi ima još mnogo paragrafa o pravima i dužnostima supruga, o dužnostima u svojstvu oca, majke, skrbnika, o pravima i dužnostima djece, o darovima koji se daju za vrijeme zaruka i kasnije u braku, itd. O svemu tome nećemo ovdje pisati. Za našu svrhu znamo toliko koliko je potrebno da ne bismo došli u sukob s državnim zakonima.

To gledište primjenjujem i dok Ti nabrajam neke crkvene zakone o braku, kao što su oni utvrđeni u crkvenom zakoniku (Codex iuris canonici). Najbolje ću Ti napisati nekoliko najvažnijih odmah doslovno, jer se oni svi bez komentara mogu razumjeti. Dodat ću ipak i neka razjašnjenja. Dok se na taj način bavim crkvenim zakonima nešto iscrpnije nego građanskim, to je stoga što u njih postoji prisila savjesti i jer se te

odredbe općenito uzimaju lakše nego državne, pa su i manje poznate.

Sva ozbiljnost i svo dostojanstvo s kojim Crkva okružuje zajednički život ljudi u braku, proizlazi iz dogmatske činjenice da je za nju brak sakramenat. Tako se također na početku paragrafa o braku nalazi slijedeća načelna konstatacija: »Krist Gospodin je ugovor o braku između krštenika uzdigao na dostojanstvo sakramenta. Stoga ne može između krštenika postojati nikakav ugovor o braku koji ujedno ne bi bio i sakramenat.« Što znači sakramenat, Ti kao kršćanin znaš. Brak se uzdiže iz civilne razine, iz svojega naravnoga određenja, u nadnaravno. Pri tome dobiva sakralno dostojanstvo i značenje, koje one koji zaključuju brak ne obvezuje samo pred državom ili Crkvom, nego još mnogo više pred vlastitom savjesti i pred Bogom.

Nakon toga načelnog stava nabraja crkveni zakonik svrhe braka koje su za Crkvu trostruke vrsti: rađanje i odgoj potomstva, uzajamna pomoć u ljubavi i regulacija spolnoga nagona. Zbog tih svrha koje su tako važne nadalje se razjašnjava da su bitne osobine braka jedinstvo i nerazrješivost koje još sakramentalnim karakterom kršćanskoga braka dobivaju posebnu čvrstoću.

Nakon što su utvrđene te bitne točke crkvenog zakonodavstva: sakramentalni karakter, svrhe, jedinstvo i nerazriješivost, zakonik donosi pojedinačne odredbe za zaključenje braka. Takve odredbe su: da se javno crkveno vjenčanje treba obaviti pred nadležnim župnikom (većinom zaručnice), da se prije toga u župnoj crkvi bračnih partnera mora objaviti javno navještaj te da prije svakog zaključenja braka treba utvrditi ne postoji li što nedozvoljeno kao zapreka za brak. Upravo u tome ustanovljivanju zapreka za brak, među kojima Crkva razlikuje dvije različite vrste, zapreke koje ometaju, koje brak doduše načelno zabranjuju, ali ga, ako se on ipak u neposluhu prema Crkvi zaključi, ne čine nevažećim, te dokidajuće zapreke, zbog kojih uopće ne može doći do valjanoga braka, iz posebne

brižljivosti kojom Crkva navodi te pojedinačne zapreke, vidi se briga koju Crkva ima za dobar i valjan brak.

Zapreke koje ometaju: bilo koji zavjet djevičanstva, krvna srodnost i dr... Smetnja je i različitost vjere među krštenicima. To je jedna od glavnih briga Crkve u odnosu na ženidbu u našem konfesionalno podijeljenom vremenu u kojemu mješoviti brakovi uopće nisu rijetki, a u neprilikama takvih mješovitih brakova to je jasno i očito. Postoje posebne odredbe o mješovitim brakovima.

Druga vrst zapreka koje uopće onemogućuju ženidbu jesu dokidajuće zapreke: nedovoljna životna dob – muškarac prema crkvenom pravu postaje sposobnim za ženidbu sa 16 godina, a žena sa 14); prethodna trajna impotencija u muškarca i žene, ali ne neplodnost ili sterilnost, koji nisu nikakva zapreka; religijska različitost izvan kršćanstva; primljeni svećenički red ili položen svečani redovnički zavjet, prisila ili otmica (odvođenje); jedan već postojeći brak, premda je od države razriješen; bližnje krvno srodstvo i stanja koja bi ženidbu učinila javnom sablazni.

Ako bi bilo gdje postojala takva zapreka koja dokida mogućnost ženidbe, tada savez dvaju partnera, čak ako bi bio zaključen iz neznanja pred svećenikom, ne bi bio sakramentalna i valjana ženidba. Ako ne postoji nikakva od tih zapreka, tada je ženidba valjano zaključena i time je sakrament koji samo smrt može razriješiti. Ako bi se tada ipak još pojavila neka nesretna stanja koja zajednički život i bračne odnose supruga čine nemogućim, brakolomstvo jednoga partnera, koje drugi dio misli da ne može oprostiti, bolest ili slično, tada Crkva dopušta maksimalno odvojen život. Ponovno stupanje u brak tih odvojenih moguće je samo onda ako je jedan partner umro. Stoga u brakolomstvu i u divljem braku živi onaj tko oženi od države rastavljenoga bračnoga druga. To je dosljedna i tvrda stvarnost.

O obliku sklapanja ženidbe važno je znati još slijedeće: ženidba je ugovor koji partneri zajedno jedan s drugim zaključuju. Samo su oni sami potrebni za taj

ugovor. Ipak da bi on imao sigurnu pravnu podlogu, mora biti zaključen pred dvojicom svjedoka. Budući da je samo ugovor o ženidbi podloga sakramenta, stoga su samo bračni drugovi ti koji si daju sakramenat. Svećenički blagoslov toga ugovora samo je sakramental (blagoslovina), dakle, bez daljnjega nije bitno potreban za valjanost braka. Ipak on se nakon Tridentinskog koncila u Crkvi zahtijeva, najmanje kao prisutnost jednoga svećenika uz dva svjedoka. I što bi bio brak bez toga slavlja i blagoslova Crkve što ostavlja tako dubok dojam u srcima? Da on pak i bez svega toga može biti valjan, o tome nas poučava izjava pape Pija X. iz godine 1906.: »Pri dugotrajnoj odsutnosti svećenika može se brak valjano i dozvoljeno zaključiti pred dvojicom laika kao svjedoka.«

Time bi bio zaključen moj pregled pravnih odredaba. Zacijelo nije nepotrebno znati te stvari. Vlada naime mnogo nesigurnosti upravo u tim područjima pa iz tog neznanja dolazi do neodgovornosti i zbrke, do svađe, boli i mnogo nesreće. Nemali broj brakova razbija se jer bračni partneri nisu svjesni biti i značenja toga svojega ugovora o ženidbi koji je u pogledu trajanja i dubine kao i glede važnih ciljeva silno dalekosežan.

U nas to neće biti slučaj. Mi želimo i tu kao i inače sve vidjeti jasno. Želimo poznavati svoj građanski pravni položaj pred državom i pred svojim bračnim drugom. Tada možemo također u pitanjima koja bi mogla izazvati nejasnoće već unaprijed isključiti sve mogućnosti sukoba. Želimo također jednako tako jasno znati što nam Crkva propisuje i što ona kao posebna čuvarica braka od nas zahtijeva. Želimo znati kako nas ona drži u stezi i pod kaznom, ako povrijedimo bračni savez, visoko poštovano jedinstvo i nerazrješivost ženidbe. Neznanje nas ne štiti. A dovoljno znanja daje nam u tome području potreban mir i sigurnost. Tako će nas zacijelo umiriti i izbaviti iz tjeskobne nesigurnosti ako znamo da bračno zajedništvo i ljubav, koje u spolnome sjedinjenju ima svoje vrhunce, također ispunja i druge svrhe, a ne samo rađanje potom-

stva, te da neplodnost nije isključena iz radosti ženidbe. Ono što nam je razmišljanje i tumačenje dvojake spolnosti kao lijepe stvarnosti pojasnilo, ovdje je pravno utemeljeno. Dat će nam postojanost i utvrditi našu bračnu vjernost, ako znamo da je nerazrješivost ženidbe tako dosljedno obranjena.

Da pri tome dosljednome stavu ponekad proizlaze krutosti, jer ponekad doista ima brakova koji su stvarno posvema promašeni, Crkvu to nikako ne može odvesti od načelnoga stava. Mogućnost rastave naime kao što je nudi država donosi mnogo više nesreće i rastrganosti, nevolje i boli, nego nepromjenljivo stanovište o nerazriješivosti, koje je, cjelovito gledano, blagoslov.

VIII. PISMO

Draga zaručnice!

Doista je to pravo žensko pitanje kojim mi se sada obraćaš. Ono je toliko žensko, kao što je ono pitanje o pravnoj strani priprave za ženidbu bilo čisto muško. Ti misliš da nismo još razgovarali o jednome temelju ženidbe: o biološkim preduvjetima, o daru naslijeđa te o svemu onome što je u vezi s time; o moći i sili struje koja teče iz naraštaja u naraštaj, u kojoj mi živimo, i koju u ženidbi dajemo dalje, koju na blagoslov ili propast dajemo dalje sa strujom života našega ljubljenoga ženidbenog druga.

O da, to su prva ženska pitanja, jer žena tako često misli na svoju djecu, na budućnost svoje djece i na posljedice koje bi mogle uopće nastati toj djeci iz bolesna naslijeđa ili neke bolesti.

Povrh toga to je pitanje najintimnije boli nekih ljudi koji sami znaju da se nalaze u nekoj bolesnoj ili ugroženoj struji naslijeđa i otada stoje pred odlukom glede svojih obveza, da li smiju dopustiti da ta struja njihova naslijeđa teče dalje iz njihova tijela u druga tijela, u novi život, ili je njihov udjel u ovome svijetu najgorče odricanje koje se često čini nemogućim.

Sigurno znanje o baštinjenju naslijeđenih osobina i o zakonima naslijeđa dobivamo kako iz rezultata istraživanja stanica, gdje se prodire sve do praoblika i prvotnoga oblika života, kao i preko vrednovanja mnogih i čuvenih pokusa opata Grgura Mendela iz Bruenna, po kojima je on iz tajanstvenoga krila prirode istrgnuo zakonitosti, po njemu nazvane Mendelovi zakoni.

Nositeljica života je stanica, a u njoj protoplazma s jezgrom stanice. Ta protoplazma je živi, organsko-kemijski spoj. Diobom jedne stare stanice u nove stanice zbiva se umnažanje stanica i time rast života. Tako se iz jedne jedine početne stanice stalnom diobom izgrađuje višerazvijeni, živi oblik tijela: biljke i životinje a i čovjekovo tijelo. Za nas je spasonosno saznanje

znati da smo mi na taj način duboko povezani sa svim životom ove zemlje te da riječi sv. Franje Asiškoga o braći životinjama i sestrama biljkama nisu samo simbolične.

Budući da se sav viši razvijeni život izgrađuje iz takve jedne jedine stanice, potrebno je pretpostaviti da je u toj jednoj stanici prisutno već sve ono što će činiti osebujnost tog novog života. Stvarno je sve to već sadržano u jezgri stanice i to u kromosomima, koji se tako zovu jer postaju vidljivi bojanjem. Oni su nositelji urođenih osobina a pri diobi stanica oni su uvijek onaj sadržaj stanice koji ostaje isti. Dioba se naime zbiva tako da se uzdužnim cijepanjem kromosoma, u kojima su položene urođene osobine u parovima, svaki put oblikuju dvije nove jezgre stanice koje uvijek imaju potpunu količinu ili skup kromosoma. Tako te osobine rastu dalje u svakoj stanici dok u rastu i razvoju života ne dođe trenutak da se stanice specijaliziraju te da se prema njihovu određenju oblikuju posebni organi, tkiva itd.

Ta normalna dioba stanica u kojoj se predaje cijeli skup kromosoma u jednom se posve osobitom slučaju ne može dogoditi. To je pri proizvodnji spolnih stanica u dvospolnih bića u za to određenim organima. Te spolne stanice trebaju se tek sjediniti i postati jednom stanicom prije nego što iz te jedne stanice daljnjom normalnom diobom stanica nastane novi život. Kad bi svaka spolna stanica, ženska i muška, imala cijeli skup kromosoma, tada bi to tijekom naraštaja proizvelo posve nemoguće gomilanje kromosoma.

Iz tog razloga pri diobi sazrijevanja (tako se naziva proizvodnja spolnih stanica) zbiva se poprečno cijepanje skupa kromosoma. Niti kromosoma, podijeljene uzdužno, koje u svakoj polovici sadrže jednake urođene osobine, ne dijele se i ne tvore novu jezgru stanice, nego bilo gdje u cijelom skupu kromosoma zbiva se poprečna dioba u dvije različite polovice, tako da svaka nova jezgra stanice dobiva samo pola broja cijelih, a ne cijeli broj prepolovljenih kromosoma za oblikovanje svojega sadržaja jezgre. Dvije spolne stanice različitoga spola, spermij muškarca i jajašce žene, tvore, nakon što se sjedine u oplodnji, opet jednu stanicu s cijelim skupom kromosoma koji se sada svakako sastoji od sastavnih dijelova obaju spolova. Susretom tih dviju spolnih stanica u jednu nastaje sada jedna nova stanica koja čini tijelo djeteta a koja je sposobna za daljnju diobu.

Kako se sada te urođene osobine preko spleta kromosoma nanovo raspodjeljuju, moglo se ustanoviti mnogim pokusima i uspoređivanjima. Ima osobina koje su vezane samo na jedan kromosom ili čak na samo jedan dio kromosoma. Kontrolirati ih u njihovu tijeku naslijeđa u čovjeka je vrlo teško, jer se nema nikakva utjecaja na zriobenu diobu i nikada se ne zna koja će slučajna polovica kromosoma u muškoj spolnoj stanici biti pridodana k jednoj isto tako slučajnoj polovici u stanici jajašca. Drukčije je to u urođenih osobina koje su vezane na velike dijelove ili čak na cijeli skup kromosma, kao npr. nasljedne bolesti. One se mogu vrlo dobro kontrolirati a zakonitosti iz te kontrole naslijeđa, zakonitosti kako se urođene osobine uopće baštine, otkrio je Grgur Mendel svojim mnogim pokusima križanja na živim bićima sa samo dvije ili malo više upadljivih osobina.

Načelno sve ostaje sadržano u struji naslijeđa. Samo se svaki put ne pojavljuje sve. Osobine se naime ponašaju različito jedne prema drugima. Ima takvih koje su jake i svaki put se pojavljuju, koje se stoga nazivaju dominantnima, a ima takvih koje su slabe pa se daju potisnuti od jačih osobina pa ne nastupaju van, stoga se zovu recesivnima, prikrivenima. Prema Mendelovim zakonima pak izranjaju one jednom iznova u toj slici naslijeđene baštine.

Znanje o tim zakonitostima i spoznajama iz promatranja da su nasljedne bolesti i druge posebno izrazite osobine kao npr. umjetnička obdarenost, vezane na cijeli kromosom, dakle uvijek se naslijeđuju, čine mogućom kontrolu i te ljudske struje naslijeđivanja baštine. Kontrola je posebno važna u pogledu nasljed-

nih bolesti koje mogu imati tako porazne posljedice za ljude koji su njima pogođeni.

Takve nasljedne bolesti su: shizofrenija kao najčešći oblik ludila, u kojem čovjek postaje nešto drugo no što je u stvarnosti, ciklofrenija ili manijakalno-depresivno ludilo, koje se izražava u velikim kolebanjima raspoloženja: klicanje do neba – zatim smrtna žalost, slaboumnost, epilepsija ili padavica te nasljedna sklonost ka prekršajima. K tome su tu sljepoća, gluhonijemost i bolesti izobličenosti kao što su: skvrčeno stopalo, kratki prsti, rascijepljena usna (Labium fissum), kratkovidnost neke bolesti krvi itd. To je sve nasljedno. Popis svih nasljednih urođenih osobina koje su nedostaci i koje roditelji stoga ne bi rado dali u naslijeđe svojoj djeci ne mogu Ti ovdje dati. Važna je još činjenica da ima nasljednih sklonosti prema nekim bolestima koje po sebi nisu nasljedne, kao npr. tuberkuloza pluća, koje se naslijeđuju kao sklonosti.

Budući da su te nasljedne bolesti većinom dominantne, ili ako su vezane na spol nositelja naslijeđa, kao neke bolesti krvi, preskaču najviše jednu generaciju, dovoljno je posvema za sigurnu kontrolu spleta naslijeđa znanje o dvjema ili trima generacijama.

No, dosta sada s tim tako dugim, a ipak tako kratkim »predavanjem« o tim stvarima. Htio sam Ti samo dati jednu sliku o tim temeljima na kojima se gradi cijeli kult koji se ponekad stvara oko naslijeđa. Misao na nasljedne osobine bračnoga partnera s kojim jednom želim imati djecu sigurno je vrlo važna. No i ovdje je kao i kod drugih realnih temelja za brak, koji se mogu postavljati tek u razdoblju zaruka, kada ljubav već dugo vezuje ljude uzajamno. Prva ljubav ne pita o naslijeđu. Ona se pali prije svakoga razuma te želi imati tog čovjeka, takva kakav jest, takva koji je svojim tajanstvenim silama doveo do toga da se upali srce Ljubljene. No i tada je važno i potrebno porazmisliti o tim biološkim temeljima jer i to može biti mjerilom prave ljubavi.

Ljudi s teškim nedostacima u naslijeđu izlaze iz ovoga našega izbora supružnika. Oni se ne bi trebali

ženiti jer dalje predaju samo jad i nevolju i teške bolesti. Većinom su ti ljudi u nekoj ustanovi gdje se na čovjeka dostojan način može brinuti za to da ne naprave nikakvu štetu. Ti ljudi s teškim nasljednim bolestima trebaju nam uvijek biti opomenom jer su oni djeca nasljedno bolesnih roditelja. U ljudi s malim nasljednim nedostacima ljubav supruga i svijest odgovornosti naći će pravi put za potomstvo. To je jedna stvar savjesti i brak takvih ljudi, čak ako se moraju odreći djece, može biti sretan i ispunjen u višoj duhovnoj ljubavi. Jedno pak možemo svi učiniti: možemo se brinuti oko toga da naše naslijeđe ne bude obezvrijeđeno. Alkohol i spolne bolesti mogu teško oštetiti stazu spolnih ćelija a sa zanemarivanjem dobrih osobina sve loše i manje vrijedne izlaze na svjetlo dana. Što je bolje no da se držimo daleko od takvih oštećenja? Ako bismo pak vlastitom krivnjom ili krivnjom predaka nosili u sebi oštećeno naslijeđe, tada nam iz toga izrasta teška obveza, obveza prema nama samima. Promijeniti to ne možemo, jer narav je neumoljiva. Ali pomoći si možemo! Ta pomoć se sastoji u jačanju i nadopunjavanju svih dobrih osobina u nama. A tu velik utjecaj imaju držanje sebe u stezi i okolina. Tu nećemo ništa ostaviti izvan naše pažnje da našu djecu stavimo u povoljniju okolinu i da ih dobro i ispravno odgajamo. Budući da smo mi prva i najdublja djetetova okolina, mora stvaranje te okoline početi upravo najprije od nas. Moramo najprije same sebe u pravoj mjeri odgojiti.

Taj je odgoj, što se tiče naših tijela, najprije i uvijek osobna stega i ostvarivanje svega dobra i plemenitoga u nama samima. Sve to naime jednom mi prenosimo dalje, to djeluje dalje na one kojima mi svim srcem želimo samo najbolje. Čitao sam jednom jednu lijepu izreku mladim ljudima koju ću Ti, djevojko, ovdje napisati s istim razlogom. Ne gubi se ni mrvica od svega dobra ni svega čime smo ovladali, ni mrvica od nesebičnosti, od onoga što je čovjeka dostojno, što ti u svojem ljudskome životu na sebi usavršiš, a još će te tvoji unuci i praunuci blagoslivljati s toga.

Tako nas spoznaja o tome da pripadamo jednoj struji naslijeđa kojoj smo mi opet dalje izvorom iz kojega ta struja teče dalje, u budući život, može učiniti radosnima i ponosnima, biti nam poticajem da vlastite vrijednosti u svojoj osobnosti još više usavršujemo i da sebe još više izgrađujemo, uspravne u tijelu i duši.

IX. PISMO

Draga mlada zaručnice!

Zahvaljujem Ti za Tvoje pismo i za mnoga pitanja kojima se još uvijek baviš. Mogli bismo se doduše dugo i iscrpno baviti realnim temeljima za izgradnju ženidbe, svim onim stvarima koje se prije ženidbe moraju razjasniti i ispuniti. No Ti veliš da se pri tome može postati neutješan: toliko je tih stvari i ako bismo sada tu svoju prvu, žarku i jaku ljubav išli mjeriti svim tim stvarima mogla bi nastati opasnost da je nestane. Tada bi u žaru izgradnje ženidbene kuće potkopali i satrli samu ljubav.

Toga doista ima! Poznajem ljude koji od pustog oklijevanja, razmišljanja i vaganja svih podloga, svih mjera opreza i svih zakona stigli do ženidbe. Jednostavno se po svojoj naravi nisu mogli predati i ako ih je nekad stvarno pogodila zraka jake ljubavi, naklonosti prema čovjeku drugoga spola, tada se snaga te zrake opet ugasila, prije no što je otopila željezni oklop njihovih odvagivanja i oklijevanja.

No, poznajem i druge mlade ljude koji se vatri i žaru ljubavi predaju posve spontano i bez oklijevanja, a onda kasnije opaljeni i pogođeni, ranjeni i izudarani, bježe na čvrstu obalu sigurnih temelja. To su oni koji prije ne pitaju o temeljima, gradeći samo na ljubavi, ne znajući da je prva ljubav odveć još prožeta strastima. To su oni što obuzeti strastima napuštaju put pravoga zaručničkoga razdoblja i s krivnjom i nepravedno unaprijed čine ono što je pridržano ženidbi; to su oni koji misle da se temelji mogu bolje postaviti kasnije u braku i koji onda, kad se iznenada njihova zajednica udvoje proširi u obitelj, stoje pred nevoljama i nedovoljnim uvjetima za život.

Oba stava su naravno kriva: i stav oklijevanja i neodgovorne odvažnosti. Pravi put je u sredini.

Tako ću Ti sada pisati o pravom zaručničkom razdoblju. Može se doduše o tome pisati i govoriti, ali se samo to vrijeme zaruka ne može stisnuti u neku gotovu

shemu, jer put sredine nije put neke normalne i normirane osrednjosti. Gdje postoji prava, duboka, jaka ljubav koja sve nadvladava, tu nema norme i svaki put je ispravan koji se smatra putom, za koji zaručnici znaju da je doista samo put, a ne već ispunjenje, da se vrata posljednjega ispunjenja ljubavi smiju otvoriti tek kasnije.

Sjećaš li se još onoga što sam Ti pisao o redu ljubavi i oblicima njezina izražavanja?

To nam je mjerilo i smjernica i zadaća za razdoblje zaruka. Posljednja vrata, taj posljednji i najljepši pečat tjelesnoga predanja, treba čuvati, kako iz uspona k vrhuncu ispunjenoga života u ljubavi ne bi nastao pad u duboke ponore iz kojih je vrlo teško naći uspon. Da se to pak ne bi dogodilo, o tome trebaju brinuti oba zaručnika.

Stoga se oni moraju čuvati odveć intimne tjelesne blizine, budući da podražaj tijela u svojem djelovanju na muškarca i ženu često lomi nasipe, jer se u muškarca, aktivnog spolnog partnera, dugo nagomilane sile pri trajnome podražaju jednom ipak moraju isprazniti, jer taj trajni podražaj u žene, koji se uvijek iznova izaziva tjelesnom blizinom ljubljenog čovjeka, ponekad postaje tako jakom težnjom sve do tjelesnih grčeva te njezina čežnja tada ne poznaje nikakvih granica pa ima samo jednu misao da joj muškarac donese njezino ispunjenje.

Treba tada pomisliti i na odgovarajuće suprotno djelovanje na muškarca koji također sve to osjeća na svojoj ljubljenoj zaručnici. Muškarac je vrlo osjetljiv u tim stvarima, a zaručnici stoga kao posljedica osebujnosti spolova pripada zadaća većega čuvanja. Ona mora biti svjesna svojega utjecaja na muškarca. Ona ima neka sredstva pri ruci, jer ona je ona koja čuva, štiti, majčinska žena. Tako ona može umiriti muškarca, može obuzdati njegovu strast i prisiliti je da se vrati u čistu i jaku stegu. Ona ga također može podsticati, može ga povući i probuditi sve njegove nagone koji su tako jaki u njemu. Pomisli samo na mnoga rafinirana sredstva koja ženi stoje na raspolaganju, u odjeći,

držanju, u mudrijaškom otkrivanju tijela. Tijelo ljubljene dovodi muškarca uvijek u izvjesno burkanje krvi i strast tada postaje jakom. Nikada pak ne bi smjele omamljenost i zaborav doći nad zaručnike. A to se može izbjeći samo ako jedno drugo drži u strogoj stezi. Zaručnici bi trebali živjeti tako da bi uvijek otac ili majka mogli biti uz njih. Ne treba da uvijek bude uz njih, jer ima mnogo sreće koja cvjeta samo u osami udvoje i uzajamnom razgovoru u četiri oka. No, tada bi opet trebali potražiti društvo. Tako će učiti vladati sobom, jer ljudima oko njih nije ništa neugodnije i mučnije, nego ako zaručnici ili mladi bračni drugovi otkrivaju svoje osjećaje.

Prestat ću evo s tim opomenama koje govore o stvarima koje su same po sebi razumljive. Čisti, jasni osjećaji ljudi u stezi naći će jasan i pravi put. Ako si ljubljeni uvijek jasno i slobodno mogu pogledati u oči, ako su mirni pred svojom savjesti, ako se ne moraju bojati odgovornosti za svoja djela pred Bogom, tada je njihov put dobar. Tada nije bilo ni prevelike blizine niti se odlazilo predaleko, tada je to bio pravi put koji ljubljene vodi k ženidbi.

Uz to: biti na putu prema ženidbi, u razdoblju zaruka, u posebnoj mjeri spada i to da se zaručnik i zaručnica u tome vremenu upoznaju, koliko je to moguće prije ženidbe. Trebali bi se uzajamno provjeravati da bi saznali je li zajamčen sklad zajedničkoga života po svoj vjerojatnosti: polazeći od zdravlja, od duhovnog stava te u pogledu materijalnih podloga. To uzajamno provjeravanje i odvagivanje ne lomi ljubav, naprotiv, ona uvijek traži novo, lijepo, ono što je ljubavi vrijedno na ljubljenome, a i sama se želi pokazati sve vrednijom ljubavi. Tako kroz to raste uzajamno darivanje, odricanje, žrtva i uzajamni obzir, bez kojih bi se brak ubrzo razbio ili postao nepodnosivim. To su tek napetosti ljubavi koje razdoblje zaruka čine tako lijepim.

Upravo to uzajamno upoznavanje u vezi s neizbježnim tjelesnom blizinom te uzajamnom bliskošću ne podnosi odveć dugo trajanje toga razdoblja zaruka.

Ima ljudi koji se upoznaju u kraće vrijeme, skroz naskroz, a predugo čekanje može biti samo na štetu. Tko se nije upoznao u jednoj godini, taj neće ni u dvije ni tri godine postati pametniji. Za njega tek brak donosi očitovanje tog drugog čovjeka, a tada ili na veliku radost ili na gorko razočaranje. Jedini razlog koji može vrijediti da razdoblje zaruka traje duže jest taj da se u tome vremenu još moraju položiti materijalni temelji. To traje svoje vrijeme: stan, uređenje, zvanje i upoznavanje s najvažnijim ženskim poslovima koji su neophodno potrebni. To je u tom vremenu već usmjeravanje na novu obitelj koju jedno s drugim žele stvoriti. Najteža točka tog preusmjeravanja jest oslobađanje od starih veza, posebno pak od oca i majke, koji na ženidbu, glede onih pravih i najintimnijih stvari toga braka, ne smiju više imati nikakva utjecaja. To oslobađanje iz staroga kruga često je bolno, posebno u žene. Ne bi trebalo nikada biti onako kako sam to jednom čuo od duboko razočarana čovjeka kojemu je njegova zaručnica, kada je govorio da bi se uskoro mogli oženiti i da je želi oženiti, rekla da je njoj sada još prerano, jer se eto konačno dobro razumije s ocem i majkom i tako joj je lijepo kod kuće. Ta se zaručnica ne bi trebala čuditi ako se ljubav njezina zaručnika, tako gorko ohlađena, jednoga dana posvema zamrzne. On, naime, muškarac, ima pravo da ženi bude vredniji od oca i majke, kao što i žena naprama svojemu mužu ima pravo da mu bude više od svih veza prema roditeljima i prijateljima. Tu i roditelji i prijatelji trebaju biti razumni i uvidjeti da je to oslobađanje od starih veza potrebno. Tada ne smije ni otac pod svaku cijenu zadržavati svoju kćer te nijedna majka svojega sina.

Tako ja gledam to vrijeme zaruka, kao vrijeme napetosti i oslobađanja: napetosti s obzirom na ono što dolazi, brak i obitelj, napetost svih sila da se to razdoblje iskoristi u tjelesnoj stezi, u uzajamnom upoznavanju, u duhovnom i duševnom uživljavanju jednoga u drugo, u razumijevanju. Oslobađanje svih nagomilanih sila nježnosti, ljubavi i volje za darivanjem, razvitak muških osobina u pripremi za izgradnju obitelji te

popuštanje svih starih veza do potpune samostalnosti. Djevojka postaje ženom, mladić postaje mužem, a oboje postaju obitelj.

Kako je lijepo svjesno uzajamno doživljavanje tih napetosti i oslobađanja, kako to oboje ljubljenih usrećuje, o tome bi se moglo iznijeti mnogo primjera.

Zaručnici, gle, sjede na obali neke rijeke. On ima štap u ruci i posve ozbiljno planiraju i crtaju svoju kuću u pijesku, svoj stan i vrt za djecu. Tada misli lete daleko unaprijed, sve je tako ozbiljno i nitko ne bi mogao reći da su takvi snovi pjena. Oboje su posve udubljeni u taj rad u kojem izgrađuju sretnu zemlju svoje zajedničke budućnosti »Tako bi to moglo biti, ako...«, a ona zatim: »Ah, bilo bi tako lijepo, da je to već tako...«, tada se u poljupcu može odraziti sva radost i blaženstvo uzajamnog posjedovanja i ljubavi. No, to ćeš Ti, djevojko, znati svakako i osjetiti mnogo bolje no što Ti ja to ovdje suhoparnim riječima opisujem.

Radujem se ipak da me unatoč tim suhoparnim riječima razumiješ.

X. PISMO

Dragi moji!

Evo su nas naša pisma uvela već u prostranu zemlju života i braka. Iskusili ste na sebi samima preobražajnu silu i snagu mlade ljubavi što Vas pročišćuje, a to prvo iskustvo potaklo nas je da se pitamo o smislu i svrsi ljubavi te smo tumačeći dvojaku ljudsku spolnost spoznali kako je ona najstvarnije i najizrazitije polje djelovanja ljubavi. Ljubav sili ka zajedništvu spolova u bračnoj zajednici života. Vidjeli smo također jasno da je od ljubavi do ženidbe još dalek put. Koliko toga još treba učiniti i raditi prije no što ljudski razum uzmogne reći da je sada sve spremno da se odvaži za početak toga saveza. U vrsti i mjeri odgovornosti toga čina i u izgradnji temelja dolazi čovjek do zrelosti koja ga čini sposobnim za brak. No nisu to jedine stvari. Za punu zrelost za brak potrebno je mnogo toga više od samih tih čina i rada. Bezuvjetno je potrebna i moralna zrelost. A moralna zrelost je uvijek odgovornost pred drugim spolom kao spolnim partnerom, jest vladanje nagonom i strašću te strahopočitanje pred osebujnošću drugoga čovjeka. Tome stavu pomaže nam jasnoća u vezi s osebujnošću i različitosti spolova u spolnome području. Imati jasnoću u tome čini se samo po sebi razumljivim, budući da je brak mjesto u kojem se spolnost izražava.

Zbiva se međutim da dvoje ljubljenih, iako ih razdire čežnja jednoga za drugim te iako najednom tako jasno osjećaju svoj spol, spopada nekakav nemir. Sami sebi postaju zagonetkom, a još više im je to onaj čovjek drugoga spola kojemu se jednom i uskoro žele predati. Tada se javlja muka i tjeskobnost i paralizirajući osjećaj neznanja kako li sve to biva u stvarnosti.

Ne želim sada u ovome pismu skinuti koprenu sa stvari koje su Vaša najintimnija tajna i vlasništvo i koje u iskustvu posve novoga u vašemu braku i u ispunjenju Vaše ljubavi jednom čine ono prvo i uvijek lijepo i usrećujuće iskustvo u Vašem ljubavnome predanju.

No želim Vam i to namjerno Vama oboma, muškarcu i ženi, pisati o nekim posve naravnim stvarima koje ne skidaju koprenu i ne uništavaju sreću, već koje trebate znati u svoj otvorenosti i jasnoći, kako bi tjeskobnost i nemir nestali u Vama, kako ne biste Vi koji oboje svoju tjelesnost i svoj spol tako jako doživljavate i još više ćete je doživljavati u braku, kako ne biste dakle bilo što gledali krivim očima ili imali neispravne misli o tomu.

Treba biti jedno pismo o različitosti obaju spolova i smatram da ne u neznanju, već u jasnom znanju o potrebnim stvarima raste potrebna sloboda i spremnost koje su dakako potrebne za najdublju i vrhunsku sreću bračnoga sjedinjenja.

Tu je sad muškarac, djevojko, posve drukčiji od tebe. Ti gledaš u njemu jačega, njegovo tijelo ima tako krute, uglato izražene oblike, njegova dlakavost i snaga mišića čine ga tako različitim od tebe. Njegovo mišljenje i čini tako posve neženski, posve drukčiji, tebi su posve strani u nekoj hladnoći osjećaja što je ponekad muškarcu tako vlastita, tako je borben i bezobziran, tako jasan i dosljedan, tako posvema vođen razumom. Svim tim on je osposobljen da preuzme na sebe teret vanjske borbe i njegova briga tiče se u prvome redu uzdržavanja i blagostanja obitelji, zaštita žene i djece od nepravdi izvana. Njemu je Zemlja mjesto borbe njegova života, a problemi koje svijet i čovjekova narav postavljaju duhu zanimaju ga mnogo više no što se ikada njima žena bavi.

Sve to drugo Ti, djevojko, osjećaš vrlo jasno, i stoga Te i privlači sve k muškarcu. Sve je to ono što Tebi daje osjećaj zaštićenosti kad si uz njega, sve to daje Ti povoda da gledaš prema njemu koji Te želi štititi jakom rukom te mu se diviš jer se bori u boju života i odvažuje za let u visinu, a Tebi daje mir i ispunjenje života.

A sve to toliko odgovara i onoj drugoj svrsi koju muškarac ima u dvojstvu čovjeka i žene, koju treba ispuniti u obitelji; te različitosti su već spolna obilježja, premda također drugorazredna i u svojem izrazu

manje ili više u svakoga čovjeka različita. Glavno spolno obilježje i najveća razlika između muškarca i žene sastoji se u organima koji služe najvlastitijem i najrazličitijem određenju spolova, muškarca kao davaoca i posrednika života, žene kao čuvarice i roditeljice toga života, kojemu ona daje da sazrije u njezinu krilu, u spolnim organima.

Muškarac je aktivni dio u toj čovjekovoj dvojnosti. U njegovu tijelu priprema se muška spolna ćelija, sjemena ćelija, koja u vezi sa ženskom spolnom ćelijom, ćelijom jajašca, proizvodi novi život. Mjesta u kojima se stvara sjeme jesu testisi, parni organ u skrotumu. U tim samim testisima postoje mnogi mali sjemeni kanalići koji u vrlo velikom broju proizvode sjeme. Svi oni utječu u izlazni prolaz za sjeme koji kao epididimis obuhvaća svaki testis do polovice. U svojem nastavku naziva se taj izlazni prolaz sjemenovod. On ulazi prema gore u vezi sa živcima i krvnim žilama za testise kao sjemenski svežanj kroz cijev od slabina u šupljinu zdjelice. Ispred mokraćnog mjehura on se proširuje u postranična ispupčenja, u sjemene mjehuriće. Oni i prostata, koja se nalazi tamo gdje sjemenovod utječe u mokraćne cijevi izlučuju jednu žlijezdanu tekućinu koja se pridodaje sjemenu i koja ga čini sposobnim za transport. Ipak taj transport sjemena nije jedina zadaća te tekućine. U njoj se nalaze tvari koje su od najveće važnosti za tijelo žene.

Sjeme i mokraća imaju u muškarca isti ud izlučivanja. Samo iz te dvostruke zadaće razjašnjava se inače nepotrebna dužina muškoga uda. On je tu da bi doveo sjeme u blizinu ćelije jajašca, a ona se nalazi duboko u unutrašnjosti ženskoga krila. I taj ud pokazuje kao i sva uređenost spolnih organa čudesnu svrhovitost. Put u tijelo žene je dalek te je, da bi se sjeme donijelo na svoje mjesto, potrebna velika snaga i jako izduženje veličine. Kad bi to u muškarca bilo trajno stanje, bilo bi mu to vrlo teško, mučno i neugodno. Stoga je tome udu, povećanom dotokom krvi, dana mogućnost da postigne potrebno izduženje. To se zbiva podražajem izvana ili neposredno preko upravljanja

živaca iz čovjekova mozga kada preko mašte biva spolno uzbuđen ili se priprema na spolni čin. Izvanjski podražajni organi, posebno također takvi, koji uzrokuju izbacivanje sjemena, nalaze se prvenstveno na vrhu uda, na glaviću (Glans penis), koji je zaštićen udnom navlakom (prepucijem).

Ima li u tim stvarima i tjelesnim procesima bilo što što bi nam moglo uliti strah ili nemir? Moramo zadobiti duboko, gotovo pobožno strahopočitanje pred našim tijelom, koje je uređeno tako mudro i tako svrhovito, također i Ti, djevojko, pred tijelom Tvojeg budućeg muža.

Čovjek je umjetničko djelo i kako se divimo njegovu uspravnome hodu i ljepoti njegova tijela, tako se smijemo diviti i mjestima gdje nastaje život u muškarca i žene.

A Ti, prijatelju, čovječe, stojiš zapanjen i zadivljeno uzbuđen pred ženom. Njezino tijelo je opet Tebi zagonetkom, njegova različitost privlači te tako elementarnom silom. Oblik ženina tijela je mnogo nježniji, mekši i zaokruženiji, mnogo djetinjiji a ipak tako zaokružen, kao da je tvoj vlastiti. No također sve na njoj služi njezinoj zadaći koja je drukčija od Tvoje. Njoj ne trebaju mišići, jer ona nije kao muškarac određena za vanjsku borbu, ali joj je potrebna široka zdjelica u kojoj će nositi dijete, tijelo koje može biti posuda novoga života, grudi koje će djetetu davati dragocjenu hranu, te duševno ustrojstvo, koje je s jedne strane usmjereno k tome da bude zaštićeno i priljubljeno uz jaka i ljubljena muškarca, a s druge strane usmjereno na majčinsku zaštitu novoga života koji će iz nje proizaći. Žena je uvijek majka prema svojem nevlastitom određenju. Ona u dubini svojega srca uvijek želi biti majkom te ako iz bilo kojih razloga to ne može biti, bilo iz tjelesnih razloga ili stoga što nije našla muškarca koji bi je učinio majkom i suprugom, za nju je to naravno nesreća. Otuda njezina čežnja za muškarcem, njezino predanje muškarcu, koje je toliko drukčije od predanja muškarca ženi, otuda njezin posve drukčiji način izražavanja ljubavi, njezina drugovrsnost u svim

osjećajima. Ona živi iz snage srca i osjećaja i to je ono što muškarcu donosi dopunu i ispunjenje njegova života i što ga privlači k ženi. To je bitni razlog ljubavi spolova, jednoga prema drugome, koja je za muškarca najprije samo poželjnost, a za ženu predanje i primanje, a za oboje u najdubljem smislu darivanja najvlastitijih i najosobnijih sila duše tako neizreciva sreća.

Ženski spolni organi leže svi skriveni u dubini majčinskoga tijela, u zdjeličnoj šupljini. Tako su oni zaštićeni od opasnosti izvana, a tako je i najsvrhovitije za ispunjenje njihovih važnih zadataka. Ženska spolna ćelija je jajašce. Ono nastaje u većem broju no što će žena ikada u svojem životu trebati (ali u daleko manjem nego što muški testisi proizvode sjeme) u jajnicima, jednom malom, parnom organu, u trbušnoj šupljini. U njima stalno zrije po jedno jajašce, okruženo zaštitnim ćelijama, koje se nazivaju folikuli. Kada je jajašce u svojem dugom procesu dozrijevanja doseglo površinu jajnika, tada folikul puca i zrelo jajašce se oslobađa. Ono bude izgurnuto u trbušnu šupljinu, u koju seže iščehani, početni dio jajovoda, transportnoga puta za jajašce.

Jajovod preuzima jajašce i vodi ga do maternice. Na putu onamo zbiva se eventualno oplodnja toga jajašca, muška spolna stanica susreće jajašce, prodire u nj i stapa se s njime u jednu jedinu stanicu, koja zatim ima sposobnost za diobu a time i za razvoj novog čovjeka.

Ova prva stanica-zigota koja čini tijelo djeteta, ali također i neoplođeno jajašce, putuju prema maternici. Maternica je organ koji smješta djetešce koje se razvija dok ne postigne sposobnost da može živjeti samostalno, dok ne nastupi svoj put na svjetlo. Od maternice vodi put prema dolje, k rodnici. Kroz nju dijete stupa iz skrivenosti tamnoga majčina krila u svoj samostalni život. Kroz nju također sjeme muškarca ima svoj put prema mjestu svojega određenja. Otvor koji se nalazi prema van, jedini vanjski spolni organ žene, tvore stidne usne, koje su zaštićene debelim masnim tkivom, venerinim brijegom i stidnim dlakama. Unutar tih

stidnih usana nalazi se kao proširenje predvorje rodnice, u koje utječu i mokraćne cijevi; to predvorje luči žlijezdanu tekućinu koja sjemenu i udu olakšava ulazak u spolne organe žene. Kao u muškarca tako se i u žene na vanjskom spolnom dijelu, osim izbočena klitorisa, nalaze još nadražajni organi. Oni po prirodi nemaju isto značenje kao odgovarajući organi u muškarca, ali budući da je za stvaranje novoga života potrebno postići izvjesnu visoku napetost i uzbuđenost partnera, i oni također ispunjavaju u žene na početku intimnoga sjedinjenja svoju duboku svrhu.

Kratko i jasno sada smo rekli sve te stvari, a pismo je ipak postalo dugo. Tako je to u tome području. Kad se već govori o spolnim organima, tada je štetnije reći premalo nego previše. Dovoljno znanje daje tek mir i sigurnost, nedovoljno znanje pobuđuje znatiželju i unosi nemir. Tada neki taj manjak znanja pogrešno nastoje nadoknaditi pa se dobivaju obavijesti o tome ondje gdje se to ne bi smjelo tražiti. Tada podlost i odvratno nisko mišljenje, prljavština ulice i zloba pokvarenih ljudi, razaraju jednu sliku koja je tako lijepa i nas ljude bi morala dovesti k strahopočitanju. Ili neznanje pušta ljude da nemajući pojma lutaju u ponore iz kojih samo malo putova vodi do pravog izlaza.

I čak ako je to tako kao u Vas oboje, koji ste svoj život mogli dovesti do početka i praga braka očuvan, ipak iz neznanja ili premalog znanja dolazi do nemira i bojažljivosti.

A oni u ovome području nisu na mjestu. Mi težimo vidjeti ljepotu i veličinu toga svijeta koji spoznajemo kao trag našega velikoga i dobroga Boga u svim stvarima koje nam čine radost. Mi nismo zaboravili diviti se pred velikim i malim stvarima a to divljenje čini naše duše otvorenima i širokima. Zbog čega se ne bismo smjeli u svoj naravnoj slobodi diviti i čudu vlastitoga ljudskoga tijela? Pred osebujnošću našega spola? Pred puninom smisla i svrhovitosti tih spolnih osobina koje sežu sve do najmanjih sitnica? I pred ljepotom koja nam se otkriva u razumijevanju?

Kao što vode ove zemlje uvijek završavaju svoj tok: rijeke i more, oblaci i kiša, tako se dovršava i teče tok života kroz naša ljudska tijela. Život i smrt i novi život iz najintimnijega sjedinjenja obaju spolova, hranjen i njegovan osebujnošću spolova, plod sklonosti i ljubavi tih dvaju spolova, ljubavi koja sve nadvladava.

XI. PISMO

Dragi moj prijatelju!

Zadovoljan sam što si radostan zbog mojeg posljednjeg pisma jer te stvari tako teško idu iz pera i nešto se u nama buni da tako otvoreno govorimo o tomu. Ne razumijem zapravo otkuda to dolazi. Možda su te stvari tako velike da se strahopočitanje ovdje još boji njihove veličine. I onda živi u svima nama još nešto drugo što nas sputava da govorimo o tim stvarima. To je stid! On je krepost i nešto sveto, jer je bojazno strahopočitanje i koprena pred onim najintimnijem u duši.

Ako se pak stid izrodi, ako postane kompleksom manje vrijednosti, prenemaganjem te nekim stavom kao da sve to nije baš posve čisto, tada to moramo odbiti, jer to više nije nikakva krepost već izvor najveće nesigurnosti i nemira. Bojazan od jasnoće u spolnim stvarima često je samo prenemaganje, jer prava stidljivost iskušava se u dubljim područjima te izrasta doista iz jasnoće i slobode i prostodušnosti srca.

Dobro Te razumijem kad veliš da bi sada, kada smo se već uputili u to područje, trebali porazgovarati o svim problemima koji su povezani sa spolnošću i sa 6. zapovijedi Božjom. Ta molba proizlazi iz nesigurnosti s obzirom na jasnoću gledanja i prosuđivanja vlastita djelovanja što nam je svima nametnuto kao baština jednog odveć moralističkog vremena. No i ovdje kao u prethodnome pismu pomaže nam posve jasno postavljanje stvari i sasvim jasan razgovor o tomu koji danas želim početi ovim pismom o nečistoći općenito. Na to me potaklo Tvoje osnovno pitanje koje si tako spretno skrio u zavisnoj rečenici, u pitanju što je dobro ili loše, čisto ili nečisto u području spolnosti?

Načelno Ti želim reći slijedeće: htjeti vrednovati spolne organe, besmisleno je, glupo i nemoguće. Jer moralna mjerila se ne mogu primjenjivati na neki predmet, na neku stvar, neki organ. Ona tu nemaju mjesta, jer predmet, stvar ili organ, s onu stranu su

moralnoga vrednovanja, s onu stranu dobra i zla. Oni su alati mojeg djelovanja. Tek o djelovanju, o našoj uporabi ili zloporabi, možemo dati moralni sud. O stvari pak možemo samo reći da li je lijepa ili ružna, upotrebljiva ili neupotrebljiva, potrebna ili suvišna. Ako uzimamo takve usporedne parove za izjave o spolnim organima, tada će ti izrazi uvijek morati biti pozitivni: spolni dijelovi su vrlo potrebni, oni su u svojoj različitosti tako mudro uređeni da svoju svrhu ispunjuju potpuno i posvema, a njihovo mudro i svrhovito ustrojstvo očituje nam ljepotu, s koje u divljenju uzdrhtimo pred Stvoriteljem i stvorenjem.

Ostavimo se dakle od početka toga da o njima dajemo nekakav vrijednosni sud. Nema naime časnih i nečasnih dijelova na našemu tijelu. To razlikovanje bilo bi uvreda Bogu koji nam je sve to stvorio. Da bi se pak upravo spolni organi mogli zlorabiti, to se ne tiče samih organa. Onakvi kakvi jesu, oni su tu, tako ispunjavaju svoju svrhu, a ta svrha je duboka i uzvišena. A kad su tu, tada se možemo mirno radovati nad njima jer kao organi donose čovjeku najveću naravnu radost i u svojim posljedicama najveće moguće ispunjenje. Stoga je njihova prava uporaba ne kao neko nužno zlo koje treba uzeti u obzir nego je uvijek čin koji je bez daljnjega plemenit, dobar, vrijedan i svet.

Jer sad, kad govorimo o uporabi, o onomu što čovjek s tim organima čini silom svoje slobodne volje, tada se mogu donositi vrijednosni sudovi i moralni usporedbeni parovi: dobro – loše, plemenito – podlo, vrijedno – nevrijedno ili da bismo to izrazili u području religioznih sudova: sveto – nesveto, grješno – negrješno. Kada bih Te sada pitao, Tebe koji ćeš uskoro stupiti u brak, pun ljubavi prema svojoj zaručnici, pun težnje za dopunom i ispunjenjem svojega života, s tom zaručnicom, koje vrijednosne sudove bi Ti dao uporabi te spolne sile, tada je posvema i samo po sebi jasno, a također potrebno iz spoznaja punine smisla dvojake spolnosti za svakoga pojedinoga čovjeka, da će te izjave biti opet pozitivne: prava, uredna i savršena uporaba spolne sile, koja je u spolnim organima, dobra je i

plemenita, vrijedna i sveta te nikada ne može biti grijehom.

To ćemo uvijek jasno držati pred očima, jer tada raste dragocjena sloboda iz tog našeg stava pa i to područje, koje je ipak – htjeli mi to znati ili ne – jedno je od najstvaralačkijih, najstvarnijih, najpunijih radosti u područjima života, zrači svježom čistoćom koja je upravo njemu potrebna jer se toliko okružuje prljavštinom i nečistoćom u razmišljanju, i jer kao svijetla, blistava, vrhunska stvarnost baca i duboku sjenu.

Ako je to naš načelni stav prema spolnome i prema posljedicama spolnih funkcija, tada je u biti već sve jasno te treba govoriti samo još o tomu što je prava i neprava uporaba tih organa i što su grijesi u odnosu na tu spolnu silu.

A i tu postoji vrlo jasno opće pravilo, koje se ugrubo može primijeniti na sve slučajeve: prava uporaba moguća je tek u braku, jer jedino on je stvarni temelj za ispunjenje svrhe i posljedica spolnoga života. Sve drugo je zloporaba.

Kad bih Ti sada ukratko htio nabrojati što je grijeh protiv spolnosti – učinit ću to, jer i u toj točki vlada zastrašujuća nejasnoća, tada ne trebam posebno dirati u Tvoju savjest na koju utječe vjera, da bih proizveo u Tebi odbijanje svih onih čina, jer već naravno ljudsko gledanje, čisto ovostrana etička načela, čistoća ljudskoga poimanja i jednostavna pristojnost, dovode nas k tomu da takve postupke odbijamo i da ih se gnušamo.

Najopćenitiji i najčešći grijeh, jer naravi čovjekovoj po sebi ne protuslovi, grijeh protiv normalne i prave uporabe spolnosti, jest grijeh spolnoga odnosa izvan braka, kako neoženjenih tako i oženjenih muškaraca, u kojih je to tada ujedno i brakolomstvo. Ako se pri tome doduše funkcije po sebi ne izvode nenaravno, tu je ipak teški promašaj izvanbračnoga spolnoga odnosa, u izopačenosti smisla onoga što spolni čin kao cjelovito djelovanje jednoga čovjeka na drugoga ima za svrhu. Jer taj smisao zahtijeva zajednicu života, kako u pogledu bračnoga partnera s kojim se u dubokom predanju sjedinjuje, tako i u pogledu djeteta, koje uvijek u svako

doba može biti plodom spolnoga predanja. Taj grijeh se naziva i bludom. Ako se to još zbiva s bliskim krvnim srodnicima, tada je to rodoskvrnuće i kao takvo je posve očit protunaravan čin.

Protunaravni i upravo odvratni su također neki drugi grijesi nečistoće koji očituju strašne ponore čovjekove naravi, zloporabu svih ljudskih sposobnosti, razuma i slobodne volje, koji čovjeka toliko oplemenjuju i koji bi ga mogli i trebali stavljati u blizinu Božju. To su bestijalnost kao spolni odnos sa životinjama, sadizam, spolni čin povezan s okrutnostima koje mogu dovesti sve do ubojstva iz pohote, te spolni odnos između partnera istoga spola kao što je homoseksualnost među muškarcima ili lezbijski odnos među ženama.

Sve je to najodvratnije, neljudsko, ispod ljudske časti, izmiče svakom razumijevanju za normalnog čovjeka, jer se tu više ne može govoriti o naravnome, jakom nagonu, ponekad moglo bi se pomisliti da su ti prekršaji uopće mogući polazeći samo iz bolesnih, urođenih sklonosti.

Lakše će nam biti razumijevanje dviju vrsta teških grijeha protiv prave spolnosti: samozadovoljenja, koje često doista proizlazi iz spolne nevolje i u koje čovjek polako uvijek iznova pada, te sprečavanja začeća u spolnom odnosu preko sredstava protiv začeća, što također često proizlazi iz motiva koje ne treba olako prihvatiti ili, ne shvaćajući, samo odmahnuti rukom na njih.

Vjerujem u svim tim stvarima dovoljna je temeljna tvrdnja: to su teški promašaji, jer posvuda je tu jasno da se radi o očitoj zloporabi, a ta zloporaba je izopačenje onoga što je izvorno dobro i plemenito. Zloporabom, iz onoga što je vrijedno i sveto, postaje nešto grešno. U spolnome pak području je prava uporaba spolne sile nešto dobro i sveto. U dobroj uporabi spolnih organa, u punom izražaju spolne različitosti posve jasno i očito blista velika čovjekova savršenost, jer tu djeluje čovjekova sličnost s Bogom u dvojakosti spolova koju je Bog htio, koja ponad sveg nadosobnoga i

osobnoga nespolnog sjedinjenja i plodnosti uvijek iznova prodire u tu središnju sferu svojega djelovanja, kao naravni zakon, kao zakon koji je Bog htio, zakon ljubavi. Jer se ona tu prikazuje višom i stvarnijom nego u osamljenosti jednoga čovjeka i jer te spolne stvari cijeloga čovjeka tako duboko i tako intimno zahvaćaju i na nj utječu, jer nigdje drugdje inače ne zbiva se sretno ulaženje jednoga u drugo i nestajanje jedne osobnosti u onoj drugoga čovjeka, kojemu se ljubljeni bez pridržaja predaje, stoga se zloporaba u tome području također doživljava kao štetna i promašaj, većinom i od strane samih ljudi koji griješe, ako čovjek nije posve duboko pao u bezizlazan ponor demonskog nagona, u prljavo i nečisto mišljenje, te je time postao slijep za vrijednosti pa više nema osjećaja za prave vrijednosti.

Mi pak osjećamo kako je stvar po sebi jasna, kako cijelom tom području pripada svetost zbog njegova nečuveno dubokoga utjecaja na svakoga čovjeka i kako upravo silno čuvajući to područje od zloporabe, jer se ono ugrađuje u brak koji najviše odgovara smislu osobnoga predanja, dajući mu siguran temelj, cijelo spolno područje urasta u veću i širu slobodu. Brak deseksualizira život, jer ispunjava smisao spolnosti.

Ako u sebi uvijek držimo budnim taj osjećaj, ako smo jednom okusili slobodu koja ovdje za nas cvjeta, i ako smo mogli pogled s vrhunca ljubavi spustiti u širinu krajolika, u širinu krajolika drugih ljepših vrhunaca ispunjenja ljubavi, tada se ne trebamo bojati ponora ljubavi, koja također može biti kao proljetna oluja što huči i ruši nasipe, kao demon, koji cijelome životu može utisnuti tragove svoje rušilačke djelatnosti, tada naime, ako ljubav pustimo iz moći duha i volje, koji je uređuju i drže na uzdi.

XII. PISMO

Dragi prijatelju!

Uistinu je osobina ljubavi to da je ona uspon po hrptu, naprijed prema vrhu, ali preko strašnih ponora. Kao pak uvijek kad se uspinjemo po opasnim hrptovima mnogo toga činimo i mislimo na mnoge mjere opreza, kako bismo doista osvojili vrh, tako to moramo i u uspinjanju u spolnome području, tako to moramo i u svim područjima našega života, u našem stremljenju za savršenošću. Uvijek moramo nanositi sebi silu jer naša narav naginje k tome da bude lijena i troma te da u svojoj tromosti radije ostane u dolini no da se izbori za vrhunce. To je posljedica istočnoga grijeha što je sklonost prema kreposti oslabila te ono što je dobro i uvijek ispravno nije uvijek samo po sebi razumljivo, nego se za nj moramo jako boriti.

Tako je dakle naš život uvijek vrijeme borbe, jer se uvijek iznova i posve moramo boriti za sebe jer ćemo sami biti odgovorni za to što smo učinili od svojega života. Način te borbe je stalni napor i težnja prema dobru koje pred nama svijetli kao krepost, koja je smjernica i vodilja u toj borbi.

U spolnome području to je krepost čistoće koja nam pokazuje put ka cilju i želi nam na tom putu pomoći. Ona nije najviša među krepostima jer je čisto prema redoslijedu pod nadređenim pojmom kreposti umjerenosti a ta stoji na četvrtome mjestu u redu glavnih kreposti. Prva i najvažnija krepost jest ljubav, biser svih kreposti, kao novi zakon spasenja koji je najviše i jedino mjerilo svega našega nastojanja oko savršenosti.

Biti čist znači imati pravi red u području spolnosti, znači ne zlorabiti spolne organe. Krivo je pretpostaviti da je samo onaj čist koji se posve uzdržava od uporabe svoje spolne sile, dakle samo djevičanski čovjek. Kako li je čista majka sa svojim djetetom, kako je čista supruga koja se u čistoj ljubavi predaje svojemu mužu i kako je čist također muškarac koji svoju

dužnost kao muž i otac uzima ozbiljno! Ali ta čistoća ne dolazi nam sama po sebi. Ne čine vrijednost čistoće samo čuvanje od napasti ili lako svladavanje svih napasti u spolnome području niti slab nagon, jer upravo to u spolnome području koje je tako usko vezano uz tijelo može biti zakazivanje naravi te bi to bilo nedostatak, nego volja i spremnost s kojom u sebi želimo ostvariti pravi red, vrijednost čistoće čini i raspoloženje s kojim ulazimo u borbu.

Ta borba je u spolnom području vrlo jednostavna i prosta, premda također vrlo teška i okrutna. To je vježbanje u stezi i u umjerenosti, to je čuvanje sebe i stalno nadvladavanje sebe. Budući da je jezgra područja spolnosti po sebi, ako je jasno motrimo i ako je priznajemo pozitivnom, u ispravnu i jednoznačnu stavu, vrlo jasna i jednoznačna, ta se borba u mnogo jačoj mjeri odnosi na rubna područja, nego na samu jezgru, jer rubna područja postupno mogu dovesti do nečistoće. Jer ako zakažemo već u rubnim područjima, tada su većinom već izgubljeni volja, slobodna odgovornost, jasnoća pogleda i sposobnost otpora, te čovjek mlitavo i bezvoljno pada u prvi teški grijeh. Tada većinom nedostaje snage za ustajanje i za hrabro daljnje koračanje. Tada se stvara navika, a razuzdani demonski nagon opsjenjuje potrebama koje opet vode k padovima. Tada život postaje niz poraza i ako se to nakon godina navike više ne osjeća, postaje nizom tupih nagonskih, poročnih djela.

Tada je spolni nagon čovjekov osuđen na propast. Stoga je važno kontrolirati svoje misli i slike u mašti, paziti na svoje želje i požude, držati se u stezi daleko od njih, daleko od onoga što bi moglo pobuditi slike i želje u mašti, važno je da se jednostavno propusti svako nepotrebno bavljenje spolnim stvarima.

Samo onaj tko tako pazi na okolnosti koje jedna za drugom mogu dovesti do grijeha, samo tko se vježba u stezi, koja je po naravi stvari glavno čuvanje, samo taj će biti čist i imati fin, ispravan stav prema spolnome području. Samo taj će se vježbati u pravome i pozitivnom vrednovanju i onda se posve slobodno i neusi-

ljeno moći predati s najvećom radosti i s najvećim udobnim dobitkom, koji se sastoji u rastu i razvitku njegove cijele osobnosti, koji znade da je u ostvarenju braka posvećeno cijelo područje spolnosti.

Tako čistoća nije neki mračan i od svijeta odvraćen stav, nego je vladanje vlastitim Ja u onome najvlastitijem i najosobnijem području života. Ona je tek zapravo vrata u slobodu u spolnim stvarima, jer nečist, na nagon i porok navezan čovjek, uvijek je neslobodan. A tek ona daje da se razviju sve sile spolnosti do potpunoga i cijeloga razvitka. Tako ćemo je promatrati. Tada čistoća nije opterećenje, nego usrećujući zadatak, prodiranje u zemlju budućnosti punu dragocjenih radosti.

Stav čistoće pak u cjelini stav je strahopočitanje u poštivanju svih spolnih stvari i posljedica, posebno pak drugoga čovjeka koji je sa mnom povezan kao spolni partner i kojemu ja zahvaljujem svoje ispunjenje i dopunu.

To u posebnoj mjeri vrijedi glede odnosa muškarca prema ženi te poštivanja i vrednovanja obaju spolova, što mi muškarci činimo na račun žene.

Oba spola su jednako vrijedna. To nam kao činjenica treba uvijek stajati pred očima. To priznavanje i činjenica jednake vrijednosti dosljedan su zaključak spoznaje o smislu dvojake spolnosti i ljubavi, a stvarnost jednake vrijednosti i jednaka vrednovanja žene ne dokida se time što je ona drukčije vrsti, što je u spolova tako očita činjenica.

Jer cio čovjek jest muškarac i žena. Oni su jedno u dvojnosti svojega sjedinjenja. A za uspostavljanje tog savršenog načina čovjekova života potrebna su oba spola. Tako žena nikada ne stoji niže od muškarca, jer bi možda zaostajala iza muškarca u tjelesnim silama, što ona s druge strane uvelike nadoknađuje svojom većom otpornosti i često ga dapače nadilazi. Tako sva drugovrsnost nikada nije nedostatak na njoj, nego je posve potrebna i u skladu s njezinom vrsti i određenjem.

Upravo ta drugovrsnost, različitost, privlači nas ženi. To nam u njoj obećava i omogućuje ispunjenje. A to što je ona drukčija, iskra je koja pali našu ljubav, jer budi našu čežnju.

Tako ne bi smjelo biti govora o tomu da ženi, koja se osim toga štoviše u bračnome odnosu muškarcu više predaje no on njoj, dugujemo najveću pažnju. Strahopočitanje je najljepša veza čistoće među spolovima. Ono tek zapravo čini ljubav velikom i lijepom, blaženom, jer strahopočitanje donosi poštovanje, poštovanje toga lijepoga i dragocjenoga tijela toga drugoga čovjeka – i njegove duše u koju nam on dopušta gledati tako duboko te same sebe prepoznajemo u njemu kao savršenije ljude, uzvišene po njemu, po njegovu daru, u bezgraničnom povjerenju.

Tako znamo sada što je čistoća. Stega i mjera u svim područjima spolnosti, od rubova do središta cijeloga područja. Ona je strahopočitanje i visoko poštovanje jednoga pred drugim, pred drugim čovjekom s kojim se usko povezujemo. Ta čistoća je tada sloboda. I ovdje onda vrijedi riječ svetoga Pavla bez ikakva ograničenja da je čistome sve čisto.

XIII. PISMO

Draga djevojko!

Čistoća je čuvanje, čistoća je stega i umjerenost i stalno svladavanje sebe. To su bitne poruke iz mojeg posljednjeg pisma na koje se Ti vraćaš da bi mi u svojem odgovoru postavila pitanja koja sežu u dubinu te problematike, koja je uključena upravo u toj jednostavnoj kreposti čistoće. Ti naime s pravom pišeš da utvrđivanjem činjenica još nije sve riješeno, one same po sebi su doista očite i jasne, ali ono što smo do sada rekli o čistoći, veliš da općenito važi za sve ljude, oženjene i neoženjene, te da to ne bi tako lako moglo ukloniti poteškoće koje za čistoću proizlaze unutar braka, koji je kao što smo već mnogo puta rekli, mjesto na kojem se izražava spolnost. Čistoća kao uzdržljivost za djevičanskoga čovjeka i u razdoblju zaruka bez daljnjega je jasna, jer suzdržljivost pristaje uz čistoću. Budući da u braku mora biti ne uzdržljivost nego izvršavanje spolnoga, to je postavljanje pitanja o čistoći unutar braka još tamno. Stoga me Ti pitaš koje mjerilo treba primijeniti u braku i kako se načelno odnose brak i čistoća.

Kada ne bi vladala tako zastrašujuća nejasnoća i zbrka, gotovo općenito u toj točki, i kad se ta točka doista ne bi doticala problema i poteškoća koje su stvarno velike nevolje u braku, onda bi se i tu također moglo odgovoriti s nekoliko riječi, kratko i jasno. Čistoću smo naime nazvali »redom u spolnome«. Mjesto izražavanja spolnosti jest brak. Tako bi rečenica koja se čini odveć smionom, a u punom svojem značenju je ispravna, mogla biti jednostavnim rješenjem toga problema, rečenica naime da u izvršavanju bračnoga sjedinjenja primjereno njegovu smislu i ljubavi u braku uopće nema nečistoće. No, ta rečenica zahtijeva dva uvjeta. Brak, i smislu primjereno izvršavanje spolnoga sjedinjenja. Brak je okvir koji uopće čini dopuštenim spolne čine i daje im potrebni temelj. Smislu primjereno izvršavanje bračnog sjedinjenja i ljubavi jest

čin pun odgovornosti, a ne nekakva igra sa spolom oslobođenim od cijele punine smisla koja se nalazi u spolovima. Spolni čin u braku također dopušten je samo ako se zbiva primjereno smislu i ako ne protuslovi ispunjenje svoje svrhe.

Ovdje moramo napraviti misaonu razliku između smisla i svrhe. Duboki smisao braka kao najuže zajednice života koja prema Božjoj volji sili ka spolnome sjedinjenju, da budu jedno tijelo prema Svetomu Pismu, leži u njemu samomu, upravo kao zajednici života koja donosi osobno usavršavanje i nadosobno napredovanje. Smisao spolnoga čina jest da se zajednica života koncentrira u jednoj točki, u jednome trenutku najvišeg tjelesnog i duševnog sjedinjenja.

Svrhe spolnoga sjedinjenja pak su različite vrsti i ukoliko se tiču same spolnosti, možemo ih sažeti u tri koje navodi crkveni zakonik: rađanje i odgoj potomstva, izvršavanje bračne ljubavi i zadovoljenje spolnoga nagona.

To troje ulazi jedno u drugo, moglo bi se čak reći da se međusobno uvjetuje. Jasna postava njihova pojedinačnoga i uzajamnoga značenja bacit će jasno svjetlo na spolni život u braku. Naravna svrha koja je sadržana u spolnim organima na obje strane jest dijete. Stoga su oni tako stvoreni. A ta svrha ne može se ispuniti pri svakom susretu u spolnom odnosu, kako iz nemogućnosti žene tako i iz odgovornosti pred novim životom. Jer nagon je tako jak da se on ne može zadovoljiti samo time da se samo nekoliko puta izvršava za dugog vremena zajedničkog života. Ne smije se prva svrha uzeti isključivo, jer kad bi dijete bilo jedina svrha spolnih organa, tada bi ostalo nejasnim zašto su nagoni u muškarca i žene tako jaki i zbog čega se u muškarca zbiva ta silna proizvodnja sjemena. Spolnome činu kao takvome mora pripadati i neka druga svrha.

Ta druga svrha je jednostavno u zadovoljenju nagona. Jer za ispunjenje svoje glavne svrhe on mora biti tako jak da nadvlada sve primisli i sustezanja bračnih drugova koji bi ih možda mogli zaplašiti pred teretom potomstva. Ta njegova snaga, koja na kraju

služi samo glavnoj svrsi, može, ako se ne zadovoljava, povući za sobom ozbiljne zdravstvene štete, većinom na živčanom sustavu, ili na spolnim dijelovima samim. To je lako razumjeti, jer stalni zajednički život dviju osoba različitoga spola koji se ljube izaziva tako jake nesvjesne podražaje, da se te napetosti koje takvi podražaji proizvode, jednostavno uvijek iznova moraju opuštati. A to se zbiva zadovoljenjem nagona. Ako tako postojani i jaki podražaji nedostaju, tu naravno ne treba ni zadovoljavati nagon koji spava. Stoga ljudi koji nisu u braku i koji ozbiljno prihvaćaju svoje djevičanstvo mogu bez ikakvih tjelesnih oštećenja provoditi uzdržljivost.

Osim te prve nuzgredne svrhe spolnog čina, koja je u zadovoljenju nagona radi oslobađanja od napetosti i uspostavljanja tjelesne ravnoteže, tome činu vlastita je još jedna daljnja, važna svrha koja se odnosi na oboje partnera. S muškim sjemenom prelazi tekućina iz sjemenog mjehurića i prostate u tijelo žene. U toj tekućini nalaze se tvari koje su važne za zdravlje i dobro osjećanje žene, što je od najveće važnosti. Te tvari moraju joj biti dovedene. Postizala su se ozdravljenja izvjesnih ženskih bolesti ubrizgavanjem sekreta prostate. No one se smiju dovesti u tijelo žene samo preko njezina pravog, zakonitog muža. Jer prijelaz tih životnih tvari i njihov tajanstveni utjecaj na ženu stvaraju izvjestan krvnosrodstveni odnos između spolnih partnera. Iz krvi muškarca tvore se sekreti koji prelaze u krv žene. Tako krv muškarca kruži u tijelu žene, te oni oboje u pravome, ne samo u prenesenome smislu postaju »jedno tijelo«.

Sve je to tako mudro i ispravno uređeno u spolnome području. Posebno također ta veza pojedinih svrha spolnoga čina. Tu je smisao tako velike proizvodnje sjemena u muškarca. Radi se o toj tekućini koja je pridodana sjemenu. Narav nam pokazuje pravi put za pravu uporabu naših urođenih osobina. Ako ih slijedimo, tada postupamo razumno.

Nagon je tako jak da ga moramo zadovoljiti. Sa zadovoljenjem dolaze te potrebne tvari ženi u njezino

tijelo, koje – ponad dubokoga duhovnoga sjedinjenja, koje taj čin donosi, uzrokuju stvarno krvno srodstvo. S vremena na vrijeme, prema ritmu naravi, koji priprema žensku spolnu ćeliju, ispunjava se također i glavna svrha: začeće novog života.

To su sve posve prirodne svrhe spolnoga sjedinjenja, koje mi nikada ne možemo izdvojiti iz dubljega smisla braka. Ti temelji, razlozi, koji su u uređenju spola samoga, mogu doduše po sebi već sami dati činu opravdanje, ali povrh toga to opravdanje leži još dublje, i to u smislu izražavanja cijeloga čovjeka kao najdublje, najintimnije očitovanje ljubavi, koje najviše usrećuje, očitovanje uzajamne ljubavi supruga. U tome uzajamnom predanju je očitovanje obiju duša jedne pred drugom, uranjanje u najdublju sreću blaženoga posjedovanja i radosne spremnosti da si uzajamno pripadaju i da se nikada ne rastave. Kao takvo, to duboko ispunjenje smisla, donosi čovjeku najveću radost koja je naravno uopće moguća, jer pored organske radosti znači i ispunjenje dubokih ljudskih čežnji.

I zbog te punine smisla, očitovanja duše te ispunjenja svrha, svako je spolno sjedinjenje bračnih drugova dobro, dapače zaslužno i sveto. To vrijedi za slučaj da supruzi sa svojim sjedinjenjem svjesno žele dijete, to važi također jednako tako ako se spolno sjedinjuju, a da se dijete ne može očekivati, a to će važiti i onda, ako oni, ne isključujući protunaravno mogućnosti začeća, ne žele dijete. Bračni drugovi se smiju i moraju susretati također i samo radi zadovoljenja nagona (1 Kor 7,5). Oni se smiju i moraju susretati radi doživljaja svoje velike, dobre i lijepe ljubavi koja ih ispunjava.

Da se pri tome bračno sjedinjenje zbiva uvijek u slobodi i s pristankom obaju partnera, moralo bi biti po sebi jasno. U prvim godinama braka te u zdravim i normalnim brakovima uopće to će uvijek biti slučaj. Mudar muž će znati kada smije pristupiti k svojoj ženi i kada ona prihvaća tjelesno sjedinjenje. Vremena poštede, u kojima se bezuvjetno mora uzdržavati jesu mjesečna krvarenja (menstruacije) i razdoblje od tri mjeseca prije i šest tjedana nakon rođenja djeteta.

Povrh toga suzdržljivost je naravno po sebi razumljiva dužnost u vrijeme bolesti.

Isto tako trebala bi i žena imati profinjen osjećaj za to kada smije težiti za svojim mužem. On je doduše po naravi osposobljen u svako doba za spolni odnos. No ima bolesti, pojava premorenosti, napetosti i duševnih stanja zbog kojih ga također treba poštedjeti.

Ljubav supruga će u toj točki već postupati ispravno, a ljubljeni će uvijek osjetiti kada jedno ima potrebu za drugim. Tada se neće jedno drugome uskraćivati, tada će radost biti u njima i uvijek iznova nastajati iz njihova sjedinjenja. Tada nisu potrebne ozbiljne riječi da je bračni odnos dužnost, ako ga jedan partner zahtijeva, a za drugoga ne postoji nikakav poseban razlog da ga uskrati. »Žena nije gospodar svojega tijela, nego muž; isto tako i muž nije gospodar svoga tijela, nego žena« (1 Kor 7,4).

Nešto drugo još usko je povezano s našim pozitivnim stavom prema spolnome činu koji ne možemo dovoljno često naglašavati, jer ga je takva Bog htio i posvetio ga u njegovoj punini smisla i svrhovitosti. Ako taj čin po sebi treba smatrati dobrim, tada je i ono sve što je u vezi s njim također isto tako dobro i pozitivno. Ne trebamo tu biti bojažljivi jer te stvari pripadaju tome i Bog ih je tako htio. To u prvom redu važi za ljubavnu igru prije i nakon sjedinjenja. Ta ljubavna igra, ta milovanja, koja dolaze iz srca što se prelijeva i često iz strahopočitanja i divljenja, iz velike radosti posjedovanja toga drugoga čovjeka, nisu samo kao izraz najvećeg zadovoljstva i radosti vrlo lijepi, oni nisu samo dobri, jer je upravo spolni čin po sebi dobar, oni su povrh toga također još vrlo potrebni. Za puni izražaj i savršenost spolnoga čina mora u partnera doći do suglasja u vrhuncu njihova odnosa, u orgazmu. To oboje pripremaju ljubavna igra i milovanja i u suglasju duša i tijela tvore tek tako intimno ulaženje jednog u drugog, uzajamno darivanje, uzajamno upoznavanje, do najdubljega dna duše.

Tu se čovjek naime, bilo muž ili žena, pokazuje kakav doista jest, bez šminke, ima li ljubavi, ima li kulture, može li se obuzdati, je li duhovan i da li njegovo nagonsko djelovanje doista postaje produhovljenim i uzvišenim, činom koji uzdiže, ima li strahopočitanja, da li je čist, da li je nesebičan i spreman na žrtvu, ili samo želi zadovoljiti svoj nagon, sebično i tupo, misleći samo na svoje zadovoljstvo, a partner mu za to služi kao nužno sredstvo.

Zato je potrebna ljubavna igra i milovanje, koje ne treba učiti jer se u njima tako duboko i iz dubina očituje cijeli čovjek. I stoga nema nikakve norme, jer se ljubav ne da normirati. Svaka shema je smrt prave, naravne ljubavi. Kao što ne mogu postaviti normu za vrijeme bračnog sjedinjenja, čežnja većinom nadvladava ljubljene kao jak oganj što pali – jednako tako je teško govoriti o načinu toga sjedinjenja.

Razumiješ sada u kojem smislu moja rečenica, koju sam stavio na početak ovoga pisma, da uopće nema nečistoće, važi bez ograničenja, ako se bračno sjedinjenje izvršava primjereno smislu i ljubavi u braku?

Ono što je pak i dalje samo po sebi jasno kao nečisto to su sve bestidnosti i vršenje spolnih funkcija izvan pravnovaljanoga braka, kao izvanbračni odnos, kao protunaravna seksualnost, kao samozadovoljenje u muškarca i žene, koje je u braku posve besmisleno, i kao sprečavanje spolnih svrha na nenaravan način. O toj posljednjoj točki moram Ti još kratko nešto reći.

Ako doduše činim spolni čin, ali radim protiv krajnje svrhe, začeća, tada je to grubo izvrtanje smisla. Jer u slijedu sprečavanja začeća, zahvatima u tijek prirode, slijedi također isključivanje drugih svrha, čak duševno-duhovnog sjedinjenja, jer tim zahvatom, cijelom se činu oduzima njegova izvornost i spontanost. Čin postaje samo stvari zadovoljstva ili sredstvom užitka, a to je izopačenje smisla i grijeh.

Većina kršćanskih bračnih drugova svjesni su toga grijeha pri uporabi zaštitnih sredstava koja ili uopće sprečavaju ulazak sjemena u tijelo žene ili ga uz primjenu kemijskih tvari prije postizanja njegova cilja u tijelu žene čine neplodnim. Oni znaju također za štet-

nost takvih postupaka po zdravlje, jer je jasno, da protunaravni zahvati u red naravi moraju biti štetni. O jednoj isto tako protunaravnoj, a u zdravstvenim posljedicama u muškarca s teškim živčanim oštećenjima, a u žene, sa smetnjama u ženskome ciklusu, još težoj vrsti sprečavanja začeća, vlada naprotiv najveća nejasnoća. To je prekinuti spolni odnos, koji takvi bračni drugovi nazivaju »čuvanjem ili pažnjom«. Iz istih razloga kao pri uporabi zaštitnih sredstava to je grijeh. Jer i ovdje se zadovoljstvo izolira, a spolni čin se snizuje na sredstvo užitka, otima mu se njegov najdublji ljudski smisao. Pri tome je upravo u tom načinu spolnoga odnosa također još, barem za muža koji stalno mora paziti, užitak vrlo upitan.

No sada je dosta o grijesima. Dopusti da ovo pismo, Tebi djevojko, koja sve te stvari doživljavaš dublje no muškarac, zaključim time da Ti je ovo pismo sigurno donijelo poneku jasnoću a s jasnoćom radost i veću slobodu. »Volja je Božja naše posvećenje!« Brak je mjesto u kojemu mi u pravoj poslušnosti prema Bogu ostvarujemo svrhu koju ispunjenje braka zahtijeva. Ova riječ pak ukazuje nam dalje povrh spolnoga na široku, mučnu zemlju umijeća života u braku.

XIV. PISMO

Dragi moji!

Što se uspinjemo na viši vrhunac, širi nam je vidik, ali i dublji ponori zjape ispod nas kao prijeteća opasnost. Tako je uistinu i sa spoznajama iz posljednjega pisma koje su nam donijele široke sretne vidike u zemlju slobode mira i radosti, no isto tako su jasno ukazivale na ponore grijeha i zloporabe. Kako se lako klizne u takve ponore, a kako je težak put opet k vrhu! I kako je većinom to skliznuće nenamjerno, nego padanje unatoč svemu naporu i svoj poštenoj volji! Jedva u nekome području kao u ovome spolnome postajemo svjesni svoje ljudske slabosti, ne zlobe i odbijanja Boga, nego jednostavno sve naše bijede i slabosti našega bića – nigdje kao ovdje ne doživljavamo tako jako, tako duboko bolnu stvarnost čovjekova života, grijeh. Mi ljudi jednostavno ne možemo pored nje. »De profundis... Iz dubine vapijem k Tebi, Gospodine!« To je vapaj čovjeka koji se trudi i uvijek iznova gleda svoj neuspjeh.

Svi mi nosimo prokletstvo sa sobom koje nas je izručilo sili Zloga i koje je donijelo svu tu rastrganost u svijet što je tako bolno osjećamo, pa makar i ne vjerovali u Boga ni u đavla.

Često bi čovjek mogao očajavati, često postati obeshrabrenim, često, vrlo često, mogao bi možda huliti na Boga što nas ljude izručuje takvim ponorima.

Zbog čega Vam danas pišem takve riječi? Ne samo stoga što biste Vi tu ponornost puta ka vrhuncu u spolnome području koje je najjače područje čovjekova života sami iz spoznaja svih naših pisama možda također u Vašem vlastitom životu osjetili, nego jer se jednom načelno moramo pozabaviti grijehom i tajnom grijeha. Jer onaj tko stoji, neka pazi da ne padne! I ako doista ne padne, tada ne treba biti kao oni pismoznanci koji su puni ponosa na svoju savršenost stali u prvi red te prezirno gledali carinika, nego neka tada bude poni-

zan i zahvalan te pun razumijevanja za nevolje tolikih ljudi koji lutaju.

Onaj pak tko je pao, ne treba oklijevati i prepustiti se žalosti nego se uvijek iznova zapućivati na nov put koji će ga u njegovu trudu i naporu izvesti gore. Samo spoznanje po sebi da je čovjek zgriješio ili da je slab i griješan čovjek prva je milost, jer samo svjestan grijeha može se obratiti. Ta svijest čini srce budnim i ona je kao sunce u tamnu ponoru koje obasjava put iz zablude i tame. Tko pak ne živi više u toj svijesti o svojoj slabosti i nedostatnosti, on je kao čovjek u dubokim ponorima kamo ne dospijeva sunce, iz kojih više ne vode nikakvi putovi k visokim vrhuncima. To su ljudi otupjela srca, koji su općenito ravnodušni, koji ne vjeruju ni u grijeh, ni u milost niti u osobnog Boga koji će jednom tražiti odgovornost za njihov život, koji su stoga usmjereni samo na to da sve ponore svojega života ispune žurbom, civilizacijom, poslom i bavljenjima; ima ih također u krugu priznatih »dobrih ljudi« koji vjeruju u Boga, grijeh, milost, ali koji ih zanemaruju, koji misle da su već sigurno zaslužili nebesku nagradu te sve borbe života smatraju pobjedonosno završenima.

Uvijek je taj otupjeli čovjek, ovdje i sada, osrednji. A njih će Bog, koji od nas zahtijeva da budemo ili hladni ili vrući, odbiti, kao što Isus u svojem zemaljskom životu najoštrije govori protiv farizeja, izroda osrednjosti, boreći se protiv njega; »Jer si pak mlak, izbacit ću te iz svojih usta!«

Bog je Ljubav! To znanje i povjerenje u Boga dopušta nam razumjeti cijelu tajnu grijeha. U Evanđelju koje je Radosna vijest za sve bolesne, jer je i Isus sam došao na taj svijet da potraži i spasi ono što je bilo izgubljeno, postoji prispodoba o dobrom pastiru, koji ide za jednom jedinom ovcom u pustinju jer se izgubila ostavljajući devedeset i devet drugih. Postoji i priča o izgubljenom sinu gdje se iznose dvije karakteristične suprotnosti među ljudima: izgubljeni sin, koji se nakon svih zabluda, pun pokajanja, vraća, te brat, nadmen, zavidan, i uskogrudan, korektan prosječan čovjek. Tu

je također prispodoba o preljubnici, tu stoje Gospodinove riječi da će se anđeli više radovati nad grešnikom koji čini pokoru, nego nad devedeset i devet pravednika kojima pokora nije potrebna.

Tajna grijeha! Kako su drukčije te stvarnosti od svakoga ljudskog mjerila i kako je utješno to za sve nas koji nosimo tu nevolju i bijedu.

Crkva nam u liturgiji Velike subote govori o sretnoj krivnji. Adamov grijeh donio nam je Otkupitelja!

Zašto taj stav, koji čak iz krivnje i nesreće i grijeha izvlači još nešto dobro, ne prenesemo i na naš život? Jer grijeh Adamov nije donio samo Otkupitelja već i svu rastrganost i nesreću u ovaj svijet.

Nije li tako da nas tek dubok pad vodi k novim visinama? I ne otvara li nam tek svaka zabluda nove prebogate milosti Božje, koji je došao za sve bijedne i opterećene i koji svima nama, kao i javnoj bludnici veli da će joj se mnogo oprostiti, jer je mnogo ljubila? »A kome se manje oprašta, manje ljubi« (Lk 7, 47). Riječ o sretnome grijehu i taj izbor mjesta iz Svetoga Pisma koja su sva tako utješna za grešnika ne mogu učiniti da ne vidimo i onu drugu riječ da grijeh preziremo i da ga se čuvamo. Kolikogod utješne, one nisu propusnica za grijeh. Postoji jedno jedino najveće zlo, a to je upravo grijeh, i naprama njemu nama nije zapovijeđen nekakav neutralan stav, da bismo ga trebali izbjegavati, ne činiti, nego da se moramo boriti protiv njega i mrziti ga svom silom našega srca.

No to se ne tiče grešnika samoga, samo to želim reći ovdje nakon naših razmišljanja o čistoći. Jer su grijesi protiv spolnosti tako česti, budući da mladi ljudi u zbrci i opijenosti svoje mlade, nagonski jake ljubavi, često lutaju i padaju, i tada misle da ne mogu više naći put, i jer smo svi mi u opasnosti da jednom padnemo, dobro je poznavati tu utješnu stvarnost, kao i onu drugu koja veli: »Ne sagriješi...« »Ne...«. Ne treba naime svoje prošle grijehe nositi kao olovne utege i ne treba se prepustiti da nas vuku u dubinu. Treba pogledati prema gore, treba nositi u sebi osjećaj krajnje zaštićenosti, sigurnosti u ljubav što od Boga teče k nama lju-

dima i u punini prelazi na one koji su bolesni i koji su našli put natrag u raširene ruke ljubavi Božje. Tada će sve, pa i ono što je često besmisleno i lutanje, kao što je često u ljubavi mladih ljudi, što je oluja prve ljubavi porušila, u konačnici ipak imati smisla. Uvijek postoje izlazi iz ponora. A svijest o našoj bijedi ne smije nas učiniti žalosnima, mračnima i tupima, ne smije nas učiniti neslobodnima i oteti nam radost da smo djeca Božja. Radost ipak treba biti obilježje našeg života, radost i ljubav, i hrabrost i uvijek iznova radost, radost iz povjerenja u ljubav Božju, radost nad time da netko poznaje našu slabost i da ju je uzeo na sebe sve do križa: Isus Krist. Kako širok postaje svaki vidik i kako pun smisla cijeli život.

Kad sam jednom stajao na vrhuncu Vezuva, i okrenuo se s mjesta groze i smrti, od pepelom posuta ruba kratera, tada sam pogledao dolje na divan krajolik. »Bella città Napoli«, lijepi grad Napulj, okružen modrim zaljevom, nježno zeleni brežuljci u cvatu južnjačkoga proljeća. Tada sam shvatio tajnu grijeha. Shvatio sam također zagonetni smisao života i što znači ono: Bog je dobar! Tada sam osjetio i shvatio kako blizu su ponori, ponor groze na rubu savršene ljepote, ponor grijeha tako blizu ponoru ljubavi Božje. O nedokučiva tajno!

XV. PISMO

Dragi moji

Mnogostruka je vaša jeka na moja pisma! No, mi ćemo ipak sada napustiti ovaj krug kroz koji smo prolazili našim razmatranjima o braku, ljubavi i spolnosti. Vjerujem da smo sada dovoljno govorili i rekli o tomu, a osim toga pred nama je još jedna druga zemlja bračnih, ljudskih stvarnosti, na koju smo usput uz probleme o kojima smo do sada raspravljali bacili pogled, a koji zaslužuju da se dulje zadržimo na njima, iako već sada na početku znam da u našim pismima te stvari nikada nećemo do kraja iscrpiti. To su stvarnosti, teške stvarnosti bračnoga života kao zajednice života ljudi, najprije dvaju koji se nalaze u tijelu, zatim više njih koji proizlaze iz toga sjedinjenja iz ljubavi, djece, koja roditeljima uvijek iznova postavljaju nove zadatke.

Morali bismo se pozabaviti »životnim naukom« o braku. Morali bismo promotriti brak kakav je u svakidašnjici, drugoj životnoj svagdašnjici, u kojoj su velika vremena velikih radosti tako rijetka. Morali bismo promotriti kako on ima svoj nadosobni zadatak, kako urasta u veće zajednice, naroda i Crkve, i kako i tu zauzima svoje nadasve važno mjesto koje mu pored vrijednosti za pojedinačnoga čovjeka ne manje daje vrijednost i za cijelo čovječanstvo.

Iz tog kratkog nacrta onoga što bismo po mojem mišljenju trebali među sobom još raspraviti vidite zacijelo kako je veliko područje i koliko je mnogo problema što se javljaju pred nama. Moramo se u nekoj mjeri ograničiti. Ne može se i ne treba se ovdje u ovim pismima već sve reći. Vi stojite još pred brakom i mnoge stvari koje u takav životni nauk pripadaju, posebno takve koje se tiču zajedničkog života dvaju ljudi u obitelji na uskom prostoru stana, kroz sve sate u danu, noći, ne mogu se unaprijed raspraviti, jer u svakoj obitelji su toliko različite i toliko ovise o taktu, finoći, životnom stupnju pojedinaca. Strahopočitanje svako-

ga dijela, muža pred ženom i žene pred mužem, učtivost i pristojnost, obzirnost pred drugima, što se u tako uskom i zajedničkom životu ne mogu zanemariti, kao što neki misle, jer neprestano treba imati obzira, ne mogu se prepustiti svojemu tijeku, nego su taj obzir i poštovanje upravo na pravome mjestu, jer zajednički život po sebi daje mnogo prilike za trvenja, s kojih nastaju poteškoće, a strahopočitanje i obzir su stega, svjesno ograđivanje svih sebičnih i sebeljubivih sklonosti. Sve to mora određivati zajednički život. Kako je strašno, ne najmanje za bračne drugove i njihovu obitelj, ako svega toga nema, ako napetost, nutarnja snaga i plodna stega popuste i ako sve djeluje tako bljutavo i svakodnevno, u uobičajenom ritmu, bez uzajamnoga primjera koji može biti tako poticajan i ohrabrujući, donoseći sreću, bez primjera poštovanja i ljubavi, ako možda snaga veza takvih brakova ostaje samo još u spolnome, samo još u onome što bi ipak trebalo zapravo biti samo stvarni vrhunac. Kako se tada ponizuje taj brak i kako niskim postaje sjedinjenje! Tada bi doista smisao tog zajedničkog života bio samo još u spolnome, a brak, stvarni brak, trebao bi ipak deseksualizirati cijeli život i ono nagonsko što vlada čovjekom staviti na pravo mjesto.

Koliko radosti, koliko snage, koliko životne krepkosti gubi se tako u svakodnevnoj jednoličnosti i bračnoj zajednici koja je postala navikom? Koliko boli i bezutješne brige ili također, gdje briga izvana nema, koliko dosade tada? Povjerenje se gubi, svak ide svojim putem; muž se oslobađa od žene i živi za sebe u svojem životnom krugu, u svojim muškim interesima, koji se u posve nevrijednih očituju odlaskom u gostionicu i igranjem karata. (Igri, i muškom druženju, ne odriče se inače opravdanost). Žena pak postaje ili sluškinjom u kući, postaje uzrujanim i brigama mučenim bićem, koje nije tu samo za djecu i kuću, nego treba dočekivati gospodara kuće, ili postaje, ako se istrgne iz toga njezinu biću još uvijek prirođenu služenju, postaje karikaturom od žene, što se prečesto u javnosti može sresti.

Uopće tu ne gledam kroz nekakve crne naočale. To je slika ponekih prosječnih brakova, koji su također počeli s ljubavlju, nježnošću, obostranom dobrom voljom, te nakon pet šest godina, ili još ranije, taj se jednostavni život jednoga pored drugoga izgubio, postao svakom od njih često mukom, tjera ih u brakolomstvo, a za djecu je to pogubno, jer ona ipak još posvema žive od primjera i po primjeru roditelja.

Ne želimo sada razmišljati o nekakvim pomoćnim sredstvima kako bi se to moglo promijeniti. Ta sredstva su jednostavna. Nikada se to ne može promijeniti velikom, sve intenzivnijom seksualnošću. Činiti tako, značilo bi izgoniti đavla Belzebubom, đavolskim poglavicom. Pomaže samo uzajamna stega, upravo to, što sam već ranije rekao: strahopočitanje, obzirnost, nesebičnost, uvijek iznova nesebičnost prema drugome. Dolaze tmurni trenuci u svakome braku. U svakome braku ima razočaranja, jer nikada se ne može stalno biti u najboljem raspoloženju i nikada ne izostaje loš zloduh navike. U svakom braku ima kriza koje dolaze odasvud, od duhovnog i materijalnog, kada nevolja ili možda briga za golu opstojnost pritisne sve drugo, a naravno i iz spolnoga područja. No, sve te krize i nevolje, ti tmurni trenuci, nadilaze se samo u ljubavi i samo onda ako se i dalje uzima ozbiljno obećanje dano pri zarukama, ako se baš ni tada ne propuštaju sve one stvari koje vrijeme zaruka čine tako lijepim i zaručnike privode jedno k drugome, ako se još više i korektnije, korektno ali opet iz ljubavi, prilazi jedno drugome, kao što je to uobičajeno kod stranih ljudi i ako se ne zaboravi da bilo gdje još uvijek ima put koji daje snage i u najtamnijim trenucima, molitva Bogu, molitva pojedinca koji se tako bori za dušu i ponovno pronalaženje onoga drugog, molitva obaju njih, koji se tada, samo po sebi je jasno, pronalaze, ako su se izgubili, te se tako, ako su bili u opasnosti da se izgube opet znaju susresti i pronaći.

Može li se bilo gdje više i bolje primijeniti riječ Gospodinova da je On ondje gdje su dvojica ili trojica sabrani u njegovo ime, nego na obitelj koja se moli? I

može li se na bilo kojem zajedničkom djelu više zla opet odbiti nego na zajedničkoj molitvi bračnih drugova, koji znaju da su tu jedno, koji se tu nalaze i opet osjećaju svoje suglasje i sklad, u umijeću nadvladavanja najtežih stvari koje se tiču njih obaju?

Životni nauk o braku pod tim gledanjem na brak i obitelj kao samostalnu zajednicu nalazi u tih nekoliko riječi svoje načelno rješenje. U tim riječima, koje već sada po treći put pišem u ovome pismu, u nesebičnoj ljubavi, punoj strahopočitanja, i u molitvi Bogu, po čemu nadnaravne sile teku u brak, jer brak se s naravnim silama samima ne može živjeti. On sam je u svojem krajnjem ispunjenju nadnaravne vrsti.

No, također, pod jednim drugim vidikom osim ovoga gledanja na obitelj kao u sebi postojanu zajednicu, može se reći ponešto o životnom nauku o braku. To je gledanje većih zajednica, naroda i Crkve, u koje je brak ugrađen, i zbog kojih on u izvjesnom smislu postoji. Podsjetite se samo na ono što sam Vam u jednom ranijem pismu rekao o nadosobnom smislu i vrijednosti zajedništva u dvojakoj spolnosti. O plodnosti te napetosti dvaju spolova u svim životnim područjima govorili smo te nije potrebno ponavljati ono što smo ukratko već promotrili. Možda je na mjestu napomenuti da je normalno mjesto na kojemu ta napetost postaje tako plodnom i na kojem se zbivaju vrhunski učinci iz te napetosti i oslobađanja – brak. Time također ne želimo opet reći da i prijateljstva između spolova izvan ili prije braka ne mogu biti plodna; povijest nam daje mnogo primjera velikih i čuvenih ljudi koji su imali takva plodna prijateljstva. Pogotovo ne treba to značiti da veće zajednice ljudi istoga spola, udruženja muškaraca ili žena, kao što su poneki savezi i redovi, nisu doprinijeli najveća dostignuća u čovječanstvu. Ono do čega mi je najviše stalo jest nužnost urastanja obitelji u veće zajednice. To se većinom gleda kao po sebi razumljivo, obitelj je član seoske ili gradske zajednice u narodu. Supruzi ispunjuju svoju dužnost naprama toj zajednici u svojem narodu te njihova djeca postaju novi, manje ili više dobri građani, članovi

naroda, pri čemu se roditelji za odgoj za to većinom i često malo osjećaju odgovornima pa taj posao prepuštaju školi. S Crkvom je isto tako. Činimo svoju dužnost, sva djeca se krste i odgajaju tako te će i kasnije, ako budu htjeli, činiti svoju dužnost. No da smo uvijek i u svako doba pozvani na to da obnavljamo lice Zemlje, da je to obnavljanje moguće samo u posve svjesnom i namjernom sudjelovanju u kobi naroda unutar njemu danoga oblika države i prema vlastitim, osobnim načelima, vlastitom pogledu na svijet, da svi mi u sebi nosimo obvezu i zadatak da se bavimo politikom, politikom na dobro naše države i na dobro čovječanstva prema načelima naše kršćanske vjere kao katoličke akcije, actio catholica, u svijetu, o tome se ne misli. I da biti član Crkve za čovjeka koji je vezan na obitelj znači veću obvezu nego za pojedinca, da je upravo to »mlada Crkva«, mlada obitelj, u kojoj raste katolička vjera, u kojoj se supruzi uzajamno trude oko ostvarenja kršćanske slike o čovjeku, da Božje postanje čovjekom uvijek iznova u njima i preko njih u Crkvi dalje raste u toj djeci koja se odgajaju u istom duhu ljubavi, u duhu Kristovu, da mlada Crkva snagu obnove i uzornosti uvijek iznova nalazi u mladim i starim brakovima, to se još više zaboravlja.

Radi se dakle o tome, ako govorimo o životnom nauku o braku u tome smislu: moramo dakle gledati brak u njegovu širokom okviru, kao praćeliju, kao početni članak, kao jezgru većih zajednica. Polazeći od njega moramo graditi zajednice, oblikovati ih, održavati njihovo lice. Iz braka se oblikuje lice Zemlje i ono se podvrgava čovjeku a iz braka nosi se i Crkva i drži mladom, ukoliko to unutar Crkve ovisi o nama ljudima, premda ona svoj život crpi iz viših izvora.

U tim velikim zadacima braka surađuju muž i žena svako na svoj način pri čemu rad žene stremi prema unutra, on je onaj koji nosi i uzdržava, dok rad muža vuče naprijed i oblikuje život. Radi se o umijeću zajedničkoga života, o jedinstvu i suglasju a pri tome i o sili s kojom su oboje zauzeti tim nadosobnim zadatkom. Hladan, ravnodušan, brak koji je postao svakida-

šnjim nosi u sebi klicu smrti. On ne razara samo brak sam, već cijelu ljudsku zajednicu.

Prihvatite dakle ovo pismo kakvo jest. Ponekad sam se morao siliti da se ne zadržavam a da i ne izuzmem bilo koji problem iz punine tih pitanja pa da ga jasnije i čvršće opišem. No ne želim postaviti probleme pred Vas i riješiti ih već pokazati nevolje i potrebe. A nevolja i potreba ima u tome području koje mi zbirnim imenom zovemo »životni nauk« i više no dovoljno. Sve te stvari su pravi kamen kušnje za brak. Na njima se dijele duhovi. I na njima se raspada poneka kula od karata u loše utemeljenih brakova. Bez tih dubljih temelja, recimo to slobodno, bez milosti Božje, ne ide.

XVI. PISMO

Dragi prijatelju!

Očekivao sam odjek u Tvojemu pismu na moje izvode o »životnome nauku« o braku. Kada sam sa sigurnošću pretpostavio da biste Vi zacijelo još imali što reći o tomu ili pitati, tada sam u prvom redu mislio na ono što Ti sada iznosiš.

Ti veliš da nisu samo one stvari koje bi bile u samih supruga i koje bi se mogle premostiti strahopočitanjem, ljubavlju i stegom, opasnost za postojanost braka, tako Ti pišeš, već da je glavna nevolja u bračnome životu negdje drugdje i da si o tome već često razmišljao, da je to pitanje koje izrasta iz ploda spolnoga predanja, pitanje koje se kao nevolja proteže u oba smjera, bilo da se dijete silno želi, a brak ipak ostaje godinama neplodan, bilo da je blagoslov djecom tako obilan, a roditelji upravo zato, jer su moralno na visokoj razini, jer su puni odgovornosti pred nadolazećim naraštajem, donekle su prisiljeni učiniti nešto da se taj blagoslov ograniči. To je pitanje koje u sebi nosi klicu grijeha, nezadovoljstva i razilaženja, a Ti pitaš, ima li i tada ikakva izlaza.

O, dakako! Ima izlaz koji nam je pronašlo najnovije istraživanje o procesima oplođenja i začeća, posebno u tijelu žene. O tome izlazu iz te dvostruke nevolje glede blagoslova djecom želim Ti pisati. Bit će to dugo pismo i moraš se strpjeti. Ići ćemo korak po korak. Tako Ti najprije pišem kakav je taj izlaz, ocrtavajući posve jednostavno o čemu se tu radi. Tek tada ćemo vidjeti kako takve stvari odolijevaju pred onim mjerilima koje smo dosad primjenjivali na našu sliku o braku, koju smo gradili kao mozaik, komadić po komadić.

Ti znaš da je jajnik mjesto gdje nastaje ženska spolna ćelija, jajašce. U njemu sazrijeva uvijek novo jajašce, iako je tamo položeno mnogo jajašaca.

Ti znaš također da se jajašce koje zrije, oblažući se zaštitnim ćelijama razvija u folikul, koji raste toliko

dugo dok ne dosegne površinu jajnika, tada se raspukne, i to zrelo jajašce krene u trbušnu šupljinu, od kuda ide dalje kroz jajovod prema maternici.

Taj proces pucanja i izbacivanja jajašca naziva se ovulacijom, prema latinskoj riječi za jaje – ovum. Nakon svake ovulacije počinje u jajniku iznova proces dozrijevanja jajašca: oblikuje se novo jajašce, ono oblikuje zaštitne ćelije oko sebe i polagano raste prema površini jajnika. Taj proces traje svoje izvjesno vrijeme koje je naravno zadano kao ženin životni ritam. U pravilu to razdoblje od jedne zriobe jajašca do druge zriobe, dakle od jedne ovulacije do druge, traje oko četiri tjedna. Samo po sebi jasno je da ima i drugih redovitih razdoblja koja su kraća ili dublja. To razdoblje se naziva periodom žene.

Nakon ovulacije se iz ostataka folikula izgrađuje malo žuto tijelo, koje se zbog svoje boje latinski naziva corpus luteum, žuto tijelo. To žuto tijelo počinje odmah vršiti svoje žlijezdane funkcije. Što to znači? Jasno Ti je već iz funkcije prostate u muškarca ili funkcije predvorja rodnice u žene. Ono šalje tvari koje se zovu hormonima u krv koje odmah počnu djelovati na ženske spolne organe, posebno na maternicu.

Maternica tijekom cjelokupnih spolnih funkcija žene ima važne osobine. Ako je jajašce naime na putu prema svojem jajovodu bilo oplođeno muškom spolnom ćelijom, tada se ono ugniježđuje u maternicu i u njoj se razvija novi život. Zato pak ona mora biti pripremljena a ta priprema biva na poticaj žutog tijela preko njegovih djelotvornih tvari koje uzrokuju zapovijed da se sluznica maternice obilatije prokrvi, da bi tako bila prikladno mjesto za smještaj i hranu oplođenom jajašcu.

Trajanje i djelotvornost toga žutoga tijela ipak je ograničena. Ako se oplodnja jajašca nije dogodila i ako stoga pripreme u maternici više nisu potrebne, tada prestaje rad žutoga tijela nakon 12 do 16 dana. Ono samo se rastvara a maternica izbacuje svoju jako prokrvljenu sluznicu kroz rodnicu van.

Taj proces naziva se mjesečnim krvarenjem žene koje se zbiva prema ritmu ovulacije samo 12 do 16 dana kasnije. Krvarenja (menstruacija) traju većinom 2 do 3 dana i za ženu su većinom povezana s nekim neugodnostima, ne osjeća se dobro itd.

Znanje o tim procesima, posebno otkriće činjenice da se ovulacija tj. trenutak u kojem je jajašce zrelo za oplodnju, redovito zbiva 12 do 16 dana prije mjesečnoga krvarenja u žene, moglo je u vezi s daljnjim otkrićima o trajanju mogućnosti oplodnje jajašca i djelotvornosti muškoga sjemena stvoriti podlogu za proračunavanje plodnih i neplodnih dana u ženinu ciklusu. Iz strukture jajašca glede trajanja mogućnosti oplodnje proizlazi da ona iznosi samo nekoliko sati. Nakon ovulacije, nakon njegova oslobađanja iz folikula i jajnika, ono je samo nekoliko sati živo to znači sposobno prihvatiti sjeme muškarca. Sjemenu samome pripada veće životno trajanje. Ono može nakon dva, najviše nakon tri dana još oploditi jajašce.

To razmišljanje možemo dakle sažeti kako slijedi: 12 do 16 dana prije krvarenja zbiva se ovulacija, nakon koje je jajašce nekoliko sati sposobno za oplodnju. Ti dani su dakle, što se žene tiče, njezini plodni dani. Unutar toga razdoblja može jajašce biti oplođeno sjemenom ćelijom koja se već dva dana, a najviše tri dana, nalazila u tijelu žene. Ta tri dana moramo pribrojiti uz onih pet dana, uz 16. do 12. dan, i to moramo ih postaviti prije toga razdoblja. Tako se sada dakle 19. do 12. dan prije mjesečnog krvarenja, gdje – jasno – kao prvi dan za brojanje važi prvi dan krvarenja, mogu smatrati plodnim danima.

Sve to zvuči krajnje pouzdano, kao točan i pravilan račun. Ali... ali...? Znade li žena tako točno kada nastupa njezino krvarenje? Pri tome uvijek moramo poći od jednoga događaja u budućnosti, o kojemu ne znamo hoće li nastupiti kada ga mi očekujemo. Živo ženino tijelo nije satni mehanizam i svaka žena zna za nepravilnosti u svojem, inače redovitom ciklusu, što je često može uznemiriti. Tada naime ako to inače redovito odveć dugo izostane ili ako pak prebrzo dođe.

No i u tim neredovitostima ženskoga ciklusa ima sustavnosti. Doduše, jedva će ikada to redovito stanje uslijediti točno u istom razmaku. To bi bilo također dapače nenormalno. Ali razlika se održava u izvjesnom okviru i u pravilu iznosi tri, četiri ili pet dana. Da bi se ustanovilo to pravilo razlike, mora žena kroz neko duže razdoblje sama sebe promatrati i otprilike kroz godinu dana svaki put na kalendaru bilježiti prvi dan svojega krvarenja. Tada se ustanovi da je razmak krvarenja, taj razmak se naziva ciklusom i broji se od prvoga dana krvarenja do posljednjega dana prije novoga krvarenja, čiji prvi dan dakle pripada novome ciklusu, da taj razmak jednom iznosi u nje 28 dana, zatim 31 zatim 30, 29 ili 28, pa 31 dan. Njezin najkraći ciklus bio je tada 28 a najdulji 31 dan. To se naziva oblikom ciklusa, koji se naznačuje dvjema brojkama, brojkom najkraćega i najdužega ciklusa. Ovdje navedeni oblik ciklusa, 28/31, samo je, naravno, primjer. Ima žena u kojih se krvarenje ponavlja otprilike svaka tri tjedna, i takvih u kojih svaki put traje mnogo dulje. Tako bi mogli dakle bez daljnjega biti normalni i oblici ciklusa kao što su 20/23 ili 40/44 itd. To je gotovo u svake žene različito, jer odgovara njezinu osobnom ritmu života. Jednako tako nema općenito važećega pravila, norme, za veličinu razdoblja između najkraće i najduže periode. Ona treba normalno iznositi tri do četiri dana.

Sve ove brojke su, samo po sebi je jasno, za bračne partnere vrlo važne ako tu spoznaju da žena raspolaže samo s osam plodnih dana, od 19. do 12. dana prije novoga krvarenja, mogu primijeniti za svoju namjeru, bilo za svjesno začeće unutar toga razdoblja, bilo uzdržljivošću u tome vremenu, jer ne žele daljnje potomke.

Žena mora znati kada nastupa njezino krvarenje. Ona mora poznavati svoj oblik ciklusa, a upoznaje ga ako sebe kroz dulje vrijeme, u trajanju od jedne godine, točno kontrolira, bilježeći početak svojih krvarenja. Pri toj kontroli može ona veća kolebanja koja ponekad iz bilo kojih razloga nastupe zanemariti ne obazirući se na njih, jer nemaju nikakva značenja ukoliko nastupaju samo jednokratno. U takvim predugim ili prekratkim ciklusima većinom nije moguća oplodnja.

Ako žena poznaje svoj oblik ciklusa, tada je izračunavanje njezinih plodnih i neplodnih dana prilično jednostavno. Od najkraćega ciklusa oduzima se 19 dana, od najduljeg 12 dana. Dobivam tako u pravilu da su 19. do 12. dan prije krvarenja plodni dani, granice mogućnosti plodnih dana za ženu. Na praktičnom primjeru želim još jednom to razjasniti. Recimo da neka žena ima oblik ciklusa 28/31, to znači kroz neko dulje vrijeme ona ustanovi da njezino krvarenje nastupa redovito najranije nakon 28 dana, a najkasnije, najdulje, za 31 dan. Za tu ženu izgleda proračun njezina plodnoga vremena ovako: 29 - 19 = 9; to je devetnaesti dan prije krvarenja moguće najkraće periode. 31 - 12 = 19; to je 12. dan prije krvarenja najduže moguće periode. Dakle, ta žena ima od 9. dana svoje periode uključivo pa do 19. dana jednako tako uključivo svoje plodne dane. Njezini neplodni dani bili bi tada dakle prvih 8 dana i posljednji dani nakon devetnaestog dana, dakle 20. 21. 22. itd. do nastupanja novoga krvarenja, koje slijedi najranije 28. dana.

Faktor nesigurnosti postoji svakako još uvijek, unatoč najtočnijem računanju, ali on nije u samom računanju, nego posve izvan našega utjecaja, koji priroda ponekad umeće i kojemu stoga računski ne možemo doskočiti. To je recimo iznenada promjena cijelog oblika ciklusa, kakva u žena često nastupa u početku redovitoga spolnoga života, nakon poroda, također nakon ranih poroda, nakon bolesti i većih uzbuđenja, ali također nakon duljega nenaravnog vršenja spolnih funkcija. Ako uslijed jednoga od tih događaja postoji mogućnost takve promjene, tada je ono vrijeme koje treba smatrati neplodnim sa sigurnošću kraće. Za taj slučaj preporučuje nizozemski liječnik Smulders, koji je cijelu tu metodiku proračunavanja izradio nakon otkrića liječnika Ogino i Knaus, da se posljednjih pet dana najduže periode koja se normalno očekuje smatra kao sigurno neplodnima.

Vjerujem da sam Ti sada napunio glavu brojkama i stranim izrazima. No u tim brojkama i zakonitostima koje su u njima uključene leži doista oslobođenje od velike nevolje u braku o kojoj Ti pišeš i zbog koje smo išli tražiti ovaj izlaz. Htjeli smo dakle znati kako se može doskočiti prividnoj samovolji na tome području, koje mogućnosti imaju ljudi koji djecu žele i koji pate zbog toga što nemaju djecu, koje su mogućnosti njihova sudjelovanja da bi se ispunila njihova želja za djetetom, te kada opet s druge strane bračni drugovi koji su bogato blagoslovljeni djecom, mogu svoj opravdani strah od daljnje djece riješiti, ako ih iz teških razloga ne mogu željeti.

Dopusti sada da ukratko još povučem zaključak: 8 dana u ženinu ciklusu smatraju se dakle plodnima. Oni su između 19. i 12. dana prije novoga krvarenja (menstruacije). Kada krvarenje nastupa, može žena nakon duljega samopromatranja s priličnom sigurnosti utvrditi. Trajanje njezine najkraće i njezine najdulje periode čini njezin oblik ciklusa. Odbijanjem 19 dana od najkraće i 12 dana od najdulje periode, dobivam razdoblje koje se u odnosu na mogućnosti mora označiti kao plodno.

To saznanje o vremenima žene, o plodnim i neplodnim danima, dade se sada vrednovati u željenom smjeru. Ono ide u oba smjera u odnosu na nevolje u braku: mogu te plodne dane iskoristiti kako bih učinio sve moguće da djeca dođu. Mogu ih također koristiti tako da iz duboke odgovornosti pred novim naraštajem što dolazi u kojemu dalje živi moja naslijeđena baština, tu baštinu svoju za to vrijeme posebno njegujem i pazim, tako da se npr. uzdržavam od alkohola i nikotina. Ja ću pak u većini slučajeva te spoznaje koristiti za to da bih broj rođenja držao u jednome podnosivom okviru, koji mi nameće moj osjećaj odgovornosti pred djecom, njihovom izobrazbom i koji uvijek moram držati pred očima te možda također moj osjećaj odgovornosti pred ženom.

Moram li Ti još sada objašnjavati da je taj način regulacije poroda bez daljnjega moralan i besprijekoran?

Nemoralna su sva sredstva koja na umjetan način izbjegavaju svrhu, a da sam spolni čin ne izostavljaju, kojega tada ponižavaju i svode na puku priliku za užitak. Samo je suzdržljivost dopušteno sredstvo sprečavanja začeća. Tko ne želi ispuniti svrhe toga čina, mora se odreći bračnoga sjedinjenja. Moralna prisila za spolne odnose ne postoji. Snagom slobodne volje može čovjek činiti ili propustiti ono što on hoće, dakle također obuzdati i potisnuti svoju narav. Metoda regulacije poroda koju sam Ti gore opisao nije ništa drugo već suzdržljivost, premda točno izračunata i mudro vođena. Ovo sredstvo za sprečavanje neželjenog potomstva po sebi je moralno besprijekorno. Pita se još samo je li to i stav iz kojega se takvo sredstvo primjenjuje? A taj stav je tu gdje se govori o blagoslovu djecom kao o nevolji u braku, gdje načelno postoji volja za djecom a većinom također postoji zdrava normalna obitelj, ispravan, opravdan i dobar.

Radi se naime uvijek o pozitivnom stavu, radi se o čovjekovoj volji da volju Božju ispuni u svojemu životu.

A ta volja Božja u spolnome području nije samo dijete. To si treba često reći. Spolni čin naime u opijenosti kojega bračni partneri nikada nisu svjesni djeteta kao fizički krajnje svrhe, ima dublju puninu smisla, nego samo ispunjenje svojih naravnih svrha. On je izraz najveće ljubavi, najintimnijega ulaženja jednog u drugo, najvećeg osobnog predanja, ali također najvećeg ispunjenja i dopune obaju spolova. A taj izraz njihove ljubavi, njihova sjedinjenja u ljubavi, bračni supruzi trebaju već po sebi te ga u svoje vrijeme ne trebaju propustiti kada ih spopadne oganj čežnje.

Bilo bi to zanemarivanje braka, kako u njegovoj naravnoj datosti tako i kao sakramenta koji sve naravne stvari braka uzdiže u nadnaravno i ljubav supruga uzdiže do slike ljubavi Kristove prema Crkvi, kada bi se cijela široka punina smisla bračne ljubavi zanemari-

la te ako bi se njegova svrha priznavala samo u potomstvu. Ono je doduše krajnja svrha, ali također svrha svakoga spolnoga općenja u životinja. A čovjek se uzdiže daleko iznad životinje čak i kad vrši funkcije koje su mu na temelju njegove tjelesne veze s cijelim životom ove Zemlje zajedničke sa životinjama. Upravo u toj posve drukčijoj punini smisla takvih vršenja blista uvijek iznova njegova sličnost s Bogom. Tako se ona u posebnoj mjeri očitije kada oni kao jedno udvoje, kao cijeli čovjek, iz stvaralačkog čina Božjega, pred Bogom žive u najintimnijem, najčišćem i najsretnijem sjedinjenju. Vjerujem gotovo da su muž i žena tada takoreći još u raju pogotovo ako vraćajući se iz zemlje blaženstva prihvaćaju onu grubu, zemaljsku stvarnost svoje bračne svakidašnjice pred Bogom.

More i brda, visoki oblaci i sva sićušna ljepota na livadama i šumama, sve je to trag Božji, rub njegove odjeće. Mi ljudi, više smo no trag i rub. Mi smo djeca Božja i slika Stvoriteljeva. To »više« u nama doživljava se u toj mjeri koliko smo poslušni prema Bogu i ispunjenju njegove volje i koliko se trudimo oko našeg dostojanstva, koliko dopuštamo da zablista naša savršenost u ostvarenju našeg određenja. To je samotna borba – jednom ćemo posve sami stajati pred našim sucem.

XVII. PISMO

Draga djevojko!

I Ti, naravno, imaš svoja pitanja u vezi sa životnim naukom i ja ću se upustiti u to, jer mi, koliko se nas tiče i koliko smo te stvari već promatrali kao nevolju i problem, želimo o svemu međusobno razgovarati. Pri tome moram napraviti jedno ograničenje da razgovaramo samo o onome što sada ulazi u naš vidokrug, jer govoriti o svemu, odvelo bi nas predaleko, to je posve nemoguće. Ima naime mnogo bračnih nevolja koje nastaju posve konkretno u svakom pojedinom braku iz svih onih mnogih okolnosti koje se unaprijed ne mogu predvidjeti. Život pulsira snažno, on teče i većinom ne pita za mnoge zaštitne uređaje i nasipe koje mi želimo izgraditi uzduž njegova puta kako ne bi prelazio svoje obale i ugrožavao nas. Sa životom je doista kao s rijekom: za mirnih vremena nasipi imaju svoj dobar smisao. Oni izdrže također i prve udare prve opasnosti u oluji, no zatim ipak budu preplavljeni i razdrti. Tek tada pokazuje se prava snaga čovjekova, ljudi koji su gradili nasipe i stanovali zaštićeni njima. Sada doista treba izdržati pred opasnošću. Tako se također prava snaga braka, raspoloženja tih dvaju ljudi, snaga njihova stava pokazuje tek onda kad nailaze oluja i poplava ozbiljnog i grubog života i kada se u časovima okrutne nevolje radi o goloj opstojnosti braka. Da bi se tada opstalo, potrebno je više no što su jednostavni zaštitni uređaji i pravila koja treba poštivati da bi zajednički život tekao glatko. Zato je potreban stav žrtve koji je dugo vremena rastao, odgovorne i nesebične ljubavi te snage Gospodinove odozgor pod čiji križ tada moramo staviti svoj brak u oluji života. Da bismo zajedno s Njime bili raspeti i da bismo u smrti svih malih, sebičnih i sebeljubivih raspoloženja dosegli pobjedu, da bismo se probili do zaista pročišćena i učvršćena zajedništva sa suprugom i obitelji, koje tek tada posjedujemo potpuno, kada smo ih tako – s Križa – ponovno zadobili.

Ne mogu reći drugo već: ne znam nijedno drugo rješenje iz svih tih poteškoća i razočaranja koje donosi svaki život. Svi savjeti uvijek ostaju ispred onoga pravog rješenja, ispred krajnje konsekvencije i ispred one prave pomoći koja je samo u Bogu i u jednome ljudskom stavu koji se trudi oko nasljedovanja Krista, da se bude kao Krist, drugi Krist. I znam da su brakovi koji su prošli kroz sve nevolje s Božjom pomoću, koji su svoje probleme i poteškoće sve prinosili Bogu, da su ti brakovi bez daljnjega sretni te da su postali izvanrednim usrećenjem i obogaćenjem za supružnike, blagoslovom za djecu, koja su iz takve roditeljske kuće ponijela mnogo za svoj život i oblikovanje svojega karaktera, da su postali doista prava ćelija, izvorište, iz kojega je tekla snaga za narod i Crkvu. To su brakovi vjernosti i ljubavi i uzajamnoga žrtvovanja do smrti, a ti brakovi – smijem to reći, premda sam u svojem predposljednjem pismu tako tamno orisao sliku prosječnih brakova koji su izgubili svetost – uopće nisu rijetki. Tiho junaštvo, svetost u skrivenoj i stvarnoj ljubavi, koja raste od Erosa prema Caritasu i Agapi žive uvijek još i uvijek iznova.

Htjela bi nešto znati o zadacima žene, o njezinoj zadaći u malome krugu obitelji te u većim zajednicama.

Ne treba uopće mnogo riječi i dugih objašnjenja da bi se ustanovilo kako se zadaća žene prvenstveno nalazi u malome krugu obitelji, kao supruge i majke. To je njezino pravo carstvo, za to je ona stvorena onakva kakva jest, kao ona koja čuva, koja se brine, koja privodi i stvara dom, koja u sebi miruje i zrači mirom. Muž stoji vani. Njemu zemlja donosi trnje i korov, on se mora brinuti za to da bude osigurana vanjska, materijalna egzistencija. A u stalnoj borbi s okrutnom i protivnom zemljom, u najširem smislu riječi, pali se njegov duh, pronalazi uvijek nove pomoći i zakonitosti, prodire sve dublje u tajne svijeta koji mu je postao sudbinom i zadatkom. Iz te borbe pak iz dana u dan u »znoju lica svoga« želi se uvijek iznova vraćati u mir i tišinu svojeg doma, svojeg utočišta, u onu ljubav svoje

supruge koja se brine o njemu i koja ga okružuje. Ne želim ovdje iščarati nikakvu idilu obiteljske sreće, muškarac i ne želi nikakvu idilu, one je svjestan svojih daljnjih i možda još težih zadataka u obitelji pri odgoju i njezi svoje djece, ali potrebni su mu trenuci mira i počinka. Njegov život vani, posebno u suvremenom industrijskom dobu, uvijek je rastrgan i rascijepljen. Ali u svojem domu, uz svoju ženu, u njezinoj ljubavi i zaštiti, nadilazit će tu svoju rastrganost i podijeljenost, vraćat će se sebi, i na kraju gledati sav smisao svojega mučnoga života.

Ja Ti, djevojko, kao muškarac ne mogu jasnije reći koje su Tvoje zadaće u Tvojemu malome krugu Tvoje zajednice, s Tvojim mužem, nego ovako iznoseći Ti ono što je muškarcu potrebno i što on u domu, otoku nakon olujna mora života, traži. Ženski smisao ispunjenja života, njezina veća bliskost životu, nalazit će tu uvijek svoje zadatke, a oni su tako mnogostruki i različiti kao što je i sam život.

U biti, na kraju, vraćaju se ti zadaci opet na onaj pravi smisao i sadržaj života žene i ženskoga, vraćaju se na njezino majčinstvo. Ona je majčinski, suprotni pol muškarcu. Kao što u njoj sazrijeva novi život i rađa se, tako će ona uvijek iz stvaralačkoga nemira muškarčeva proizašla djela, planove, probleme, nevolje, i što god to bilo, smirivati te im na kraju, kada se pročiste i sazriju, pomoći da se ostvare u životu. Nije li to divno, duboko tumačenje svega ženskog djelovanja, svih ženskih zadataka, i u malome i u najmanjemu?

Zadatak žene je unutar obitelji ne samo zadatak supruge, u istoj mjeri je to i zadaća majke u posve konkretnom smislu. To čini život žene dapače u njegovoj tišini i skrivenome junaštvu tako teškim. Žena je majka i uvijek mora biti majka, iz svoje najintimnije čežnje i urođene strukture, kao što je muškarac uvijek želi kao majku, majku svoje djece koja trebaju nastaviti ono djelo koje je on započeo, koja njegovu imenu trebaju dati trajnost i za koje se konačno prihvaća te svakodnevne borbe. Biti majkom, doista je najteža ženina zadaća. Tu su radosti ispunjenja vlastitoga bića i pro-

kletstvo Božje nakon pada u grijeh vrlo blizu jednom drugome. A boli poroda su samo prvi glasnici svega bola i trpljenja koje majka treba istrpjeti za svoju djecu. No taj teški zadatak ne treba Te, djevojko, obeshrabriti. Sa zadatkom raste i snaga, a dijete ne donosi samo bol nego i beskrajno mnogo radosti. Sada se trebaš posve temeljito pripremiti na svoj majčinski poziv, u rukovanju izvanjskim stvarima, u njezi i ishrani, odijevanju i zdravlju svoje djece. Sve je to Tebi povjereno a potrebno je umijeća i u svladavanju drugih, više nutarnjih zahtjeva, što ih odgoj djece, koji je doduše uvijek stvar obaju supruga, a ipak većinom počiva na plećima žene, postavlja pred tebe. Kad govorimo o smislu obitelji u odnosu na velike zajednice naroda i Crkve, tada se taj smisao u odgoju djece ispunja najvećim dijelom radom majke. Na toj vrijednosti koja nadilazi osobno, u tomu smislu Tvojega rada, uvidjet ćeš kako je velik zadatak odgoja, kako su veliki zahtjevi koji se postavljaju pred Tebe, zahtjevi Tvojemu umijeću i Tvojemu stavu, Tvojoj dubokoj, pravoj i velikodušnoj vjeri. Snagu za te ženske zadatke dobivat ćeš uvijek iznova iz molitve i žive povezanosti s Bogom.

S ovom skicom zadataka žene nismo naravno prošli cijelo područje. Bacili smo samo pogled na njezino posebno određenje i njezinu biću primjerene zadatke koji su upravo unutar obitelji. Ima naravno također velikih i javnih zadataka za ženu. Mislim na njegu bolesnih, na školu, skrb i sva ona druga djela koja npr. provode ženski redovi. Tragika života da su žene uvijek u većem broju bila bi bez rješenja, kad ne bi i žena imala svoje izvanbračne zadatke, koje ju u izvjesnom stupnju ispunjavaju. No, svi ti stvarni ženski zadaci izvan braka vraćaju se opet na bitno i početno ženino određenje, na određenje supruge i majke. Ako se odreže veza ka tome pratemelju ženskoga bića, ako žena napusti svoju ženskost i ako traži druge, muške zadatke, koji su strani njezinu biću, tada nešto nije u redu i sklad se razara, no ne samo sklad, nego i napetost polariteta, koja ljudski život u njegovu dvojakom liku čini tako plodnim.

XVIII. PISMO

Dragi prijatelju!

Tiho je Došašće. Uvečer često upalim svijeće na svojem adventskom vijencu. Tada sanjarim. I mi muškarci smijemo i trebamo sanjariti kao što smo to ranije kao mladići često činili, ležeći na leđima na rascvjetanoj livadi puštajući da obaci svojim dalekim putovima nose naše čežnje. Što bi bio život bez snova?

Svakako, sada, u muževnim godinama, iznad svih tih snova stoji djelo, a ono dolazi u svoje vrijeme, kao cjelovito muško djelo.

Jednoga od tih dana u razmišljanju uzeh još jednom Vaša pisma koja ste mi prošle godine pisali te k tome sve odgovore koje sam skupljao, jer pored mnogih izvještaja iz naše svakidašnjice kroz godinu i radosnih sjećanja na lijepe blagdane, bave se i jednom velikom temom koja i Vas, u Vašem zaručničkom razdoblju s pravom tako silno zanima, temom: ljubavi, spolnosti, braka. Mogli smo o tome jedni drugima pisati jer se poznajemo već od najranije mladosti. Znaš li kako smo sjedili na starom željezničkom nasipu, iznad širokoga potoka i igrali se razbojnika, kojekakvih bitaka... Jedno iz tih pisama proizlazi posve jasno: nedostatak je da smo si morali pisati o takvim stvarima koje su dijelom samo polujasne a dijelom pak uopće nepoznate. Vi i ja, svi trpimo stoga. To je jedna načelna pogreška u odgoju, da se tako važna točka, koja obuhvaća cijeli život, čime se život uzvisuje, a što u njegovu cvatu život može i razoriti, da se o tome govori tako uzgred, dapače da se često posve zanemaruje. Spolni odgoj i odgoj za brak maćehinska su djeca u većine praktičnih odgoja i sve teoretske rasprave i sva pedagogijska literatura nisu napravili nikakvu promjenu. Dok se to što je napisano samo čita i dok se ne pretvori u praksu odgoja vlastite djece od strane roditelja i odgojitelja, tako dugo neće nastupiti nikakva promjena. Previše se stručnjaka bavi time, a premalo otaca i majki, kojima bi to ipak bila prva zadaća.

Promjenu u toj točki stvara samo temeljito znanje koje i samim roditeljima dobro dolazi, jer i oni moraju imati tu dragocjenu slobodu koja je jedini pristojan stav u tome području i jer samo tako i oni djeci u kojima sebe žele nadići mogu prištedjeti sve one vlastite skrupule i poteškoće, sve vlastite tjeskobe savjesti, sav onaj balast koji su nosili sa sobom. Mudar odgoj za valjanost za brak i uz to potreban spolni odgoj mogu im to priuštiti. One stvarne nevolje što leži u spolnome, koju svaki čovjek sam mora iskusiti da bi se iskušala njegova moć i snaga, oni neće, kolikogod mudro i ispravno bilo vodstvo u mladosti, neće ostati pošteđeni.

Tu smo dakle već usred odgojnih problema. Spolni odgoj sigurno nije najvažnija točka na koju bi odgoj trebao gledati, premda se ni ta točka ne može uzeti dovoljno ozbiljno. Ne mogu Ti ovdje dati neki pregled odgojnih pitanja, to bi prekoračivalo okvir naše razmjene pisama, ali ukratko ću se pozabaviti jednom točkom koja nas u svojoj ukupnosti zanima, jer smo se iscrpno bavili spolnim stvarima i jer smo osjetili kako iz jasnoće u tim stvarima izrasta toliko radosti i slobode koje mi našoj djeci u istoj takvoj mjeri želimo prenijeti.

U rastu čovjek prolazi različita razdoblja. Prvo, koje se u svojoj nesamostalnosti nadovezuje odmah na ono vrijeme kada dijete još spava u majčinu tijelu jest dojenačko razdoblje. Sve u tome razdoblju služi isključivo snaženju i jačanju života, a odgoj se može odnositi samo na usvajanje izvjesne potrebne samostalnosti i reda u najjednostavnijim stvarima.

Tada slijedi, otprilike od druge do četvrte godine života, jedno vrijeme punine, sabiranja svih snaga. Kako je dijete lijepo i puno dražesti u tim godinama! Majka bi često htjela da ni ne raste dalje. A takvo jedno dijete u vlastitom svijetu igre doista je prizor koji usrećuje i budi čežnju za vlastitim djetinjstvom.

Od pete do sedme godine života traje vrijeme koje se označuje kao razdoblje prvog rasta u dužinu. Dijete postaje djevojčicom ili dječakom. Razum i sposobnost

držanja toliko su uznapredovali da se dijete može poslati u školu, gdje se upoznaje sa svim dobrima izobrazbe svojega vremena u polaganom, neprestanom usponu, u stupnjevitom razvitku.

S osam godina počinje jedno vrijeme samostalne punine, koje je uvijek vrijeme sabiranja snaga, koje sada u dječaka i djevojčice završava u različito vrijeme. Kraj toga razdoblja uvjetovan je naime prodorom jedne nove snažne sile u život mladih ljudi, prodorom spolne sile. Vrijeme zrijenja počinje, i to u djevojčice otprilike s desetom, a u dječaka tek s dvanaestom godinom. To vrijeme zrijenja traje u obaju spolova otprilike četiri godine. U njemu dijete dozrijeva: djevojčica postaje djevojkom, dječak mladićem. Oblikuju se sva mnogostruka spolna obilježja prvog i drugog reda. Oblik tijela žene izražava se u djevojčice, njezino tijelo se ugrađuje u ritam ženskoga ciklusa, kojega će mnogo, mnogo kasnije, opet napustiti. U mladića oblikuje se tijelo u svojim muškim obilježjima, mladić osjeća kako se u njegovim spolnim organima javlja život i kako oni počinju svoj rad za daljnje stvaranje života.

Na koncu toga vremena, kada djevojka ima otprilike 14 a mladić 16 godina, proces dozrijevanja je završen i sada bi već oba spola mogla ispuniti svoje određenje.

Ipak u to vrijeme nisu još gotovi ni muškarac ni žena. U njima dozrijeva sada njihova navlastita osebujnost, i ako tada djevojka, barem ovdje u nas, ima 20 a mladić 25 godina, može se govoriti o doista tjelesno zrelim ljudima. Duhovno sazrijevanje traje dakako cijeli život.

S ovim pojedinačnim stupnjevima rasta i razvojem i odgoja treba naravno ići ukorak. U svakome stupnju metoda mora biti drukčija. Tako ćemo dojenče pustiti da spava i da se bacaka, a pravi odgoj je u tome da se navikne na svoja vremena i na čistoću. Tako to drago dijete ostavljamo da se igra i da se uživljava u svoj svijet, u koji ono, bez velike buke oko odgajanja, ugrađuje mnogo lijepog i plemenitog, možda mnogo životnih vrijednosti koje dijete može shvatiti. Tako će

trebati dječaka i djevojčicu odijeliti kada ih i priroda u njihovu životnome ritmu sama odvoji. Tada dječak postaje mladićem i divljim momkom koji bi htio biti velik, u kojem se uskoro očituje problem i dvojnost njegova dozrijevanja, koji iznenada želi biti muškarcem a još je mladić, a samo kao mladić u punoj mogućnosti da izživi svoju mladost, možda u nekom mladenačkom udruženju ili savezu, pronalazi svoje zadovoljstvo i svoju sreću. Djevojka će tada polagano izrastati iz igre s lutkama. S tjelesnom puninom koja ju čini djevojkom nastupa i duhovna punina i tu djevojke pretječu mladiće. Način kako je voditi uvis mora biti posve drukčije. Jer ako za mladića sada život vani, život logorovanja i logorskih vatri, pustolovina i doživljaja za tamnih noći i sunčanih dana, igra na suncu i svakovrsna borba s prirodom, čine njegov životni prostor, za djevojku je to sada unutrašnjost i čuvanje dobre roditeljske kuće. Ovdje se već pokazuje koliko se od vremena puberteta, vremena dozrijevanja, daleko razilaze putovi spolova, tako daleko i tako nužno, dok se u vremenu pune zrelosti opet ne susretnu, kada muškarac i žena uvide da spadaju zajedno da bi doživjeli puninu bića, da samo u zajedništvu i jedinstvu udvoje, u sjedinjenju u braku, utjelovljuju stvarnu sliku o čovjeku.

Kako god pak u svim tim stupnjevima metode odgoja bile različite, načelo odgoja mora od prvoga dana pak biti isto i sve mora služiti tome načelu. Taj cilj odgoja je punovrijedan čovjek, besprijekoran, čist čovjek, koji se u milosti Božjoj i kao dijete Božje raduje dragocjenoj slobodi i koji zna da je odgovoran pred Bogom za sve svoje djelovanje. Kasnije kad je izvan nadzora svojih odgojitelja, samostalno oblikuje svoj život radi veće savršenosti.

Te stupnjeve čovjekova razvoja moramo sada uzeti u obzir i u spolnome odgoju. Moramo sve spolne stvari posve organski ugraditi u preostali odgoj i u životna područja djetetova. Ne smijemo te stvari, Boga radi tretirati kao neko znanje, koje se jednostavno u svoje doba prenese odgajniku. To područje je ipak preduboko i u svakom čovjeku je u korijenu, a sva nevolja

u spolnome koja nije potrebna većinom dolazi od krivoga pristupa koji misli da je objašnjenjima učinio dovoljno.

Možemo mnogo naučiti iz načina kako su u Srednjem vijeku dijete zornom poukom kod kuće i u prikazivanju religioznih stvari, da je Isus bio doista čovjek, sve te stvarnosti uključivali te je dijete posve nesvjesno i postupno dobivalo potrebno znanje.

No mi ne živimo više u izvornosti toga vremena te moramo planski odgajati. Do puberteta za dijete spol još ne postoji. Ono živi posvema u svojemu krugu. Nikada ne bi trebalo djetetu u tome vremenu, pa niti u pitanjima za prvu ispovijed, već prerano otvarati oči. Za dijete ne postoji po sebi nikakva nečistoća. Ono je tako čisto. I nikada ne bi trebalo djetetu govoriti o pristojnim ili nepristojnim djelovima tijela. To nema nikakve veze s potrebnim odgojem za stidljivost. Time se samo djetetova pažnja usmjerava na te stvari. Tek početak vremena zrijenja donosi za mladića buđenje iz njegova tako divnoga mladenačkoga snivanja u budnome stanju. Tad moraju roditelji svakako biti vrlo budni da ne propuste taj trenutak buđenja koji u djevojčica i mladića, dapače u svakoga čovjeka, dolazi različito. I tada moraju svojemu djetetu koje sada počinje pitati i odjednom vidi sebe pred novim svijetom koji ga u svojoj novosti uznemirava, davati mudra i lijepa razjašnjenja toga novoga. I tu opet posve bez neke buke i vike o odgoju, koja bi samo izazvala nenormalno i loše premještanje naglaska u tim stvarima, što bi cijelo spolno područje prikazalo u krivom svjetlu. Može se nadovezati na promatranja i slučajnosti i tako djetetu postupno, onako kako to ulazi u njegov vidokrug, razjašnjavati stvari. Ipak pri tome važi načelo da premalo reći škodi više no reći previše. Jer ako mlad čovjek jednom, budan, osjeća kako spolno zahvaća njegov život, tada on želi imati jasnoću o tome. Ako mu je ne daju oni koji su za to pozvani da dadnu tu jasnoću, odgojitelji a među njima na prvome mjestu roditelji, tada si on tu jasnoću traži na ulici. A onda to nije čist izvor, već mutna voda iz mutnih zdenaca.

Tako jednostavno, prosto i bez velike petljancije treba dati taj uvod u spolne stvari. Tako dubok i nezaboravan s druge strane treba on biti za mlada čovjeka. Dijete kojemu se oči otvaraju mora dobiti ispravan stav prema svojemu i drugom spolu, a taj stav je duboko strahopočitanje. Dijete se mora diviti pred Stvoriteljevom mudrošću koji je sve to tako mudro uredio i treba unutra donijeti veliku odluku da to lijepo i uzvišeno djelo Božje nikada neće sramotiti ni zlorabiti.

Pri tom uvodu ne treba uopće govoriti o grijehu, jer pozitivne sile će u tome pravom načinu uvođenja same po sebi postati budnima za tajne ljudskoga života. Tada će dijete biti oboružano protiv kušnja izvana, što ih uvijek iznova donose ulica i škola. Ono će pri punom buđenju u daljnjem zrijenju osjećati gađenje pred svime što je bestidno i poročno u tome području. Tako će ono, kad dozrije do mladića ili djevojke, u posljednjoj pripravi za brak usvojiti temeljito prikladno znanje o svim spolnim stvarima, da bi tako također nadvladalo i posljednje skrupule i nesigurnost koje se uvijek iznova javljaju u blizini takvih ponornih područja. Taj dorasli spolni odgoj doprinosit će tome da sve misli tih ljudi glede područja ljubavi i braka budu čiste i jasne i jednostavne. O onome što je samo po sebi razumljivo ne treba praviti toliko buke. Tako je pripremljeno tlo da se mlad čovjek pozabavi sa svim drugim stvarima o kojima smo toliko raspravljali, sa svim gledištima pod kojima brak treba promatrati. Njegov život će biti odgovoran, njegov rast u tijelu i duši vodi ga k zrelosti za brak.

To je put kako si ja zamišljam, put u tome pitanju da svoju djecu mudrim odgojem koji je u ovoj točki največim dijelom spolni odgoj, osposobimo za valjanost i zrelost za brak. Zrelost i valjanost pred zahtjevima života uvijek su ciljevi odgoja. Punovrijedan čovjek ili u smislu Svetoga Pisma: homo novus, novi čovjek, u odgovornosti, kršćanskoj odgovornosti pred životom.

XIX. PISMO

Draga zaručnice, dragi prijatelju!

Sada se polako zaokružuje krug naših razmišljanja. Prošli smo dalek put kroz zemlju ljubavi i braka. Posvuda blistala nam je duboka punina smisla. Tako je pred nama izrasla ljubav u svoj svojoj sili i ljepoti i uzvišenosti. Tako smo vidjeli čudesni red koji Bog želi ostvariti u čovječanstvu, u čovjeku kojega je stvorio u dva lika, kao muško i žensko. Visina i dubina ljubavi, njezina sila i zanos koja sili k ispunjenju smisla te dvojake spolnosti nisu nas mogle zadržati da jasno promotrimo i one stvari koje odgovaraju razumu, koji isto tako kao i srce s pravom treba prije braka poslušati. Budući da smo ipak govorili o spolnosti i braku, nismo mogli u našim pismima zaobići ni probleme spolnosti same, pitanja seksualnosti, čistoće i nečistoće. To je jedno od najbitnijih područja braka jer se u njemu zbivaju vrhunski trenuci zajedničkoga života ali se također otvaraju i najstrašniji ponori. Mi tu ne smijemo stajati po strani jer kolikogod te stvari jesu bitne i kolikogod je tu potrebna jasnoća, ipak nisu samo na tome utemeljeni zadaci i opasnosti u braku. Pisali smo jedni drugima misli o jednom životnom nauku o braku, nepotpune doduše, jer bi nas preobilje pitanja i problema jednostavno zagušilo. Tako smo se ograničili, a ipak je ostalo još mnogo toga da si kažemo o zadacima i smislu svakidašnjeg bračnog puta kroz cijeli život, o ispunjenju u malome prostoru obitelji te o vrijednosti te male zajednice za velike članove ljudskog društva: za narod i Crkvu. Život je toliko raznolik a zadataka ima toliko mnogo. Svi se pak trebaju sustjecati u posljednjoj velikoj zadaći koju nam je Bog zadao da ljubimo Boga i da mu služimo i da mu budemo slični kao drugi Krist.

Tako daleko smo prokoračali ljudskim životom s gledišta dvojake spolnosti, ljubavi i braka.

Sada stojimo na kraju tih razmatranja na kraju koji nas nikako ne zadovoljava, slutimo da i nije pravi

kraj. Tu i tamo već, kolikogod smo neki problem promišljali i odvagivali, bilo nam je posve jasno da ima još jedno dublje, daljnje, posljednje područje u koje još nismo stupili i u koje smo se ustručavali stupiti, iako je ono ipak tako jasno ponekad prisijevalo, kada smo riječima Bog, milost, nadnarav, upućivali na nj. Govoriti o tome posljednjem području u koje sve te stvari o kojima govorimo ulaze kao u ušće, toliko da ih tek iz vizije te posljednje stvarnosti možemo posve razumjeti, ostaje nam za danas. To je sakramentalno, nadnaravno područje, to je uzvišeni način postojanja u braku, u koji je samo on od svih naravnih stvari i uredbi ovoga svijeta uzdignut.

Bog koji je stvorio svijet i čovjeka ujedno je također začetnik i zasnivatelj braka. Što je bilo drugo već osnivanje braka ono što nam se opisuje u izvještaju o stvaranju. Bog je stvorio čovjeka u njegovoj dvojakoj spolnosti tako da je brak, njegovo zajedništvo u jedinstvu udvoje, za nj postalo nužnim. Povrh toga povezao je tada i uzdržanje ljudskoga života sa sjedinjenjem spolova. To je smisao i svrha naravnog braka: zajednica života i dopuna vlastitoga života, ispunjenje zadataka u čovječanstvu i razmnažanje vrste. A zajednica života, rekli smo već onda kada smo govorili o tim stvarima, zbiva se posvema u od Boga željenom načinu sjedinjenja muškarca i žene. Tu, u tome jedinstvu koje smo označili riječju o »jednome tijelu« koje oboje postaju, što je izraženo u Svetome Pismu i što se u spolnome činu, na najsavršeniji način zbiva, blista tek posvema i u najvećem mogućem obliku čovjekova sličnost u njegova dva pojavna oblika, s Bogom.

Ovdje mi se nameće čudesno duboka činjenica na koju Vam moram ukazati jer nas može učiniti toliko sretnima i olakšati nam razumijevanje temeljnih činjenica sakramentalnog braka. Brak, jedinstvo supruga, predstavlja tek pravu sličnost s Bogom. On tako postaje doista odrazom Božjim, slikom Božjega zajedništva i prikazom božanske slave u njegovu Trojstvu, slikom božanske ljubavi. Nije li to nešto nečuveno veliko? Trojedini Bog odražava se u ljudskome braku! Otac, Sin i Duh Sveti! Sin, koji proizlazi iz Oca, jedne biti s Njime, a iz obaju, struja beskrajne ljubavi božanskoga života postaje osobom u Duhu Svetome! A brak je tada u svojem dovršenju, kao odraz, slika te sličnosti s Bogom: muž i žena, žena uzeta iz muškarca, u svojoj najintimnijoj i najdubljoj vezi, gdje se prelijevaju njihove sile ljubavi u svim područjima njihove životne zajednice, sile ljubavi koje mogu postati osobom u djetetu!

Jedva se usuđujem izvoditi ove misli do kraja, tako su velike i toliko uzvisuju neusporedivo dostojanstvo braka.

Svojim porijeklom od Boga i ovom simbolikom postaju sada već predsakramentalni, naravni brak i sve njegove posljedice u izvjesnom stupnju spasonosnima. Svaki brak je to, a mi smo vidjeli tu činjenicu s većom jasnoćom već kada smo spoznali djelovanje toga jedinstva spolova i njihova polariteta kako na pojedinoga čovjeka tako i na zajednicu. Ta spasonosna sila, božanskog porijekla, predoznačuje već početak sakramentalnosti braka. Jer ono što stvara toliko spasa, moralo je u novome redu postati sakramentom, jer sakramenat nije ništa drugo već sredstvo spasenja, posredovanje spasenja, vrelo, iz kojega i po spasenjskom djelu Isusa Krista uvijek iznova teče snaga i spasenje i sudioništvo u božanskome životu, u posvetnoj milosti.

Grijehom ljudi također je i brak, razumije se, pomućen u svojoj prvotnoj jasnoći. Njegov odraz, njegov karakter odražavanja Trojedinoga Boga u čovjeku, potamnjen je. Njegova spasenjska sila je oslabila. Grijeh i nakon prvog grijeha uvijek iznova mnogi užasni grijesi ljudi izobličuju lice braka do neprepoznatljivosti, do užasne ludosti mnogoženstva i odvratnih poroka u spolnome području. Ipak to potamnjenje i izobličenje nije i uništenje i ono što brak u stvarnosti jest, to on i ostaje. On nikada ne prestaje biti zrcalom i slikom Božjom i donosi uvijek spasenje za čovječanstvo i za pojedinca, unatoč svemu grijehu i povrh svakog zane-

marivanja i odbacivanja. Ljubav Božja je tako beskrajno velika i njegova velikodušnost je beskrajna.

Odvijeka je predviđeno spasenje ljudi iz njihove udaljenosti od Boga u koju su se sami gurnuli, a s tim velikim otkupljenjem sviju također i otkupljenje braka. Po Kristu on je opet postavljen na svoje pravo mjesto. »U početku nije bilo tako« (kako to sada radite), veli on Židovima, »i što je Bog svezao, čovjek neka ne rastavlja«. Ovom posljednjom riječi Isus posve jednoznačno ukazuje na to da je brak božanskoga porijekla a ne samo oblik zajedničkoga života koji bi čovjek sam izmislio.

Sva punina novog načina života, novog reda u koji se brak spasenjem po Kristu uzdiže, otvara nam se tek tumačenjem divnih riječi svetoga Pavla apostola o braku, u njegovoj poslanici Efežanima (5,21 – 33). Otvara nam se velim, a to ne znači da sve razumijemo. Pavao sam o tome govori kao o misteriju, tajni. U nadnaravnim stvarima ponestaje nam sposobnosti da sve razumijemo kao što je inače moguće snagom našega razuma unutar njegovih granica u shvaćanju i spoznavanju. Ipak slutimo što to znači i prosijeva svjetlo o jednoj stvarnosti koja nam nije dostupna te otkrivamo pozadinu koju sami po sebi nikada ne bismo mogli vidjeti i o čijem postojanju nam je samo Objava Božja mogla nešto reći.

Pavao govori o braku, o uzajamnom odnosu supruga a uvijek iznova upliće i govor o Crkvi. »Muž je glava ženi, kao što je Krist glava Crkvi.« »Muževi, ljubite svoje žene kao što je i Krist ljubio Crkvu i sam sebe predao za nju, da je posveti čisteći je u kupelji vode uz pratnju riječi, da sam sebi privede Crkvu krasnu, bez ljage, bez bore, bez ičega tomu slična, da bude sveta i bez mane. Tako su i muževi dužni ljubiti svoje žene kao svoja tjelesa. Tko svoju ženu ljubi, ljubi samoga sebe. Bez sumnje, nitko nikada nije mrzio svoga tijela. Naprotiv, hrani ga i njeguje kao i Krist Crkvu. »I kada Pavao zatim govori o tome kako će postati jedno tijelo, veli: »Ova je tajna uzvišena – a ja velim (da je uzvišena) u odnosu na Krista i Crkvu.«

Te riječi su čudesno duboke i to povezivanje i uspoređivanje braka s Kristovim odnosom prema Crkvi izvanredno je jednoznačno i sjajno.

Brak ne predstavlja samo ljubav i život Božji u trojstvu supruga, gdje su njih dvoje jedno, on je povrh toga slika čudesne zajednice ljubavi Krista prema njegovoj Crkvi, koja od Krista potječe i koju on zaručnik naziva svojom zaručnicom, svojim tijelom. U naravnom braku, prije Krista, koji nije bio sakramenat, bio je taj mistični brak kršćanske zajednice prikazan samo kao slutnja onoga što će doći kasnije, možda kao proročanstvo toga budućega. Kršćanin je uistinu čovjek koji napušta sve da bi prionuo uza svoju ženu. U kršćanskome braku koji je ispunjenjem toga naslućenoga prikaza uzdignut na sakramenat, braku koji sve stvarnosti, pa i posve seksualne stvarnosti naravnoga braka u sebi uključuje, izražena je ta tajna tek u svoj svojoj punini. On je doista prikaz, nasljedovanje i slika tog Kristova zajedništva, a Kristovo zajedništvo s njegovom Crkvom, božanskoga zaručnika s njegovom zaručnicom kroz tisućljeća, to zajedništvo koje je krvlju bezgranične, bezpridržajne i nesebične ljubavi zapečaćeno na križu, koje se do sada uvijek iznova u najvećoj ljubavi darivanja i predanja danas izražava u žrtvi, Euharistiji, ono treba biti mjerilom i prauzorom kršćanskoga braka. Ono to ne samo treba biti, ono to također jest, bez obzira na mnoge nedostatke i jade grijeha kojima je svaki čovjek u svakoj ljudskoj zajednici pritisnut.

Što znači ta činjenica da brak po biti prikazuje mistično Kristovo zajedništvo, koje u sebi uključuje stvarno zajedništvo s Kristom s obzirom na način života pa i nove obveze i zadatke, s obzirom na visinu shvaćanja ljubavi i zajedničkoga života spolova u bračnoj zajednici, ostavljam Vama da dokraja promislite. To nadilazi narav, nadilazi naše shvaćanje i naše mogućnosti. I to je upravo ono što sakramenat ovdje znači: novu, nadnaravnu egzistenciju, uzdignuće naravnoga braka u taj novi prostor, obasjavanje cijelog tog područja jednim novim svjetlom, posvećenje i uzdignuće

svega, inače tako naravnog djelovanja, koje postaje djelovanjem ponad sama sebe, djelujući povrh sebe, u kraljevstvo milosti i slave Božje. Kako se to uopće može izraziti riječima? Kristovo zajedništvo s Crkvom, to stalno prelijevanje milosti i sila ljubavi, odražava se u kršćanskom braku, ispunjava ga svom puninom božanske milosti.

Trebam li sada još jednom proći s Vama taj veliki put kroz sva naša pitanja i probleme, i pokazati Vam kako je prodor nadnaravi sve to uzvisio, nadvisio i ponad svakoga naravnoga smisla i svrhe učinio još punijim smisla u nadnaravnome? Trebam li Vam pokazati kako je ljubav supruga, ljubav spolova, sada doista dovedena na vrhunac ljubavi uopće? »Kao što Krist ljubi Crkvu« – to treba biti mjerilom uzajamne ljubavi među supruzima. To je ljubav križa, ljubav predanja, predanja sebe, žrtve, odgovornosti, bezgranična ljubav koja daruje sebe, otkupiteljska ljubav. U svjetlu takve ljubavi postaje i sav životni nauk o braku malenim i nepotrebnim. Brak pod križem, brak s ljubavlju Gospodinovom na križu, brak koji u boli raste i uzdiže se, koji predstavlja Kristov odnos prema Crkvi, njegovu nadnaravnu ljubav i koji se trudi predstavljati ga kroz sve nevolje i poteškoće, taj brak je tek doista pravi korak, ima svoju postojanost jer mu je temelj Bog. O njemu se u lijepu tumačenju riječi iz Svetoga Pisma može reći: »Ono što se sije u tijelu, žanje se u duhu«. Trebam li Vam još reći da je i cijelo spolno područje uzdignuto iznad naravi u carstvo milosti? Čin po sebi postaje izvršenjem i predstavljenjem, najvišim oblikom odražavanja trajnog čina ljubavi vječnog Zaručnika s njegovom Zaručnicom. Ne kaže li to dovoljno o dostojanstvu spolnoga? Sva punina smisla i utemeljenje spolnosti koje smo mi pronalazili uzdiže se i nadilazi ovim jednim višim smislom, koji također i spolnost uzdiže u viši transcendentni red. Svakako, i time ću završiti svoje pismo o sakramentalnosti braka, ne smijemo zaboraviti da nismo mi svojom silom naš brak uzdigli u mističnu visinu sakramenta. Bračni život u sakramentu vlastitom snagom nije moguć. Za to nam

se daje milost Božja. Bez nje ne možemo ništa. Ta milost djeluje sada dvostruko: jednom je ona nov način bivstvovanja u koji je brak na svoj način, da bi bio odrazom Kristove ljubavi, uzdignut, on je milost koja posvećuje, koja je čovjeku dana prvi put krštenjem a zatim se brakom umnaža i koja čini da imamo udjela u svetosti Božjoj, jer po njemu u nama blista slika Kristova. Drugi put to je milost koja pomaže, izljev kršćanskoga zajedništva na pomoć, kao sila u našem životu koji je oslabljen grijehom.

Ta milost koja nas pomaže, pomaže nam da imamo snagu velike ljubavi te da naš brak možemo odnijeti pod križ, ako to Bog od nas traži. Ona nam pomaže da možemo ostvariti zadatke našeg braka, u odgoju svoje djece i u ovladavanju našim zadacima u zajedništvu te da iz spolnoga života ne nastane prokletstvo, nego blagoslov, što oboje u tome području postoji. A milosni život, posvetnu milost i milost koja nas pomaže, posreduju si supruzi u svojem životnom zajedništvu uvijek iznova sami. Oni si uzajamno postaju davaocima milosti, a njihova sreća, njihova najdublja bračna sreća, nije samo sreća naravnoga usavršavanja, ona je prodor dubine iz ponora ljubavi i blaženstva Božjega u koje bračni drugovi bivaju uneseni. O čudesne li i duboke tajne, tajne ljubavi!

XX. PISMO

Dragi prijatelju!

Razum Te opterećuje i muči! Tako se danas moram još pozabaviti s Tvojim posljednjim pitanjem, pitanjem o odnosu braka i djevičanstva. Govor o sakramentalnosti braka duboko te se dojmio te Ti tek sada pravo, nakon svih naših pisama, podario sreću i mirnu sigurnost. Ali čitajući Sveto Pismo naletio si na 1. Poslanicu sv. Pavla apostola Korinćanima, na mjesto u Mt. 19,10, a tu se, veliš Ti, posve jednoznačno djevičanski život postavlja iznad bračnoga. Iz tih mjesta mogao bi shvatiti da se unatoč i pored velikih istina o sakramentalnosti braka ipak naoko u cijeloj Crkvi više cijeni neženstvo. Iz te više cijene koja se pridaje djevičanstvu po sebi se vrlo lako moglo doći do toga da se brak vrednuje manje, osobito u izvjesne vrsti pobožnih ljudi, koji doduše žive bračno, ali se nisu mogli probiti do pune radosti toga života. Iz tog razloga bilo bi također moguće objasniti da je čistoća u neprosvijećenih duhova jednaka djevičanstvu te da stoga u redu kreposti kod njih zauzima prvo mjesto, koje joj ipak po jednoznačnom nauku Isusovom i Crkve uopće ne pripada, budući da je uvijek i svagda prva krepost ljubav.

Imaš u ponečemu pravo u tim primjedbama. No, ne mogu se te stvari postaviti tako jedne uz druge, kao što to činiš Ti i svi oni koji brak i djevičanstvo postavljaju kao nekakav par za uspoređivanje i onda prosuđuju te sud jednostrano ide u korist djevičanstva.

Brak i djevičanstvo nisu bez daljnjega usporedivi. Oženjen ili neoženjen, može se staviti jedno pored drugoga. Tada svakako veća savršenost i cijena pripadaju oženjenome stanju, braku. Bog nije mogao nikako osnovati sakramentalni stalež neoženjenih, jer biti neoženjen, kao naravno stanje, nedostatak je, jedna neispunjenost, zanemarivanje Božjega naloga čovječanstvu, koji je muškarca i ženu tako stvorio da se uzajamno dopunjuju, tek su u svojemu jedinstvu udvoje savršeni, na način koji svaku naravnu savršenost daleko nadmašuje. Tako tek oženjen čovjek stoji u pravoj punini života i samo on djeluje u normalnoj, naravnoj poslušnosti prema Bogu. Jer ta poslušnost prema Bogu mora potrajati cijeli život, jer je ona često tako teška i jer ispunjava tako važne svrhe, a u jedinstvu udvoje tih supruga zrači znakovito toliko nadnaravnoga, Bog je uzdigao brak sakramenat.

A neoženjen, stoji normalno iza pravoga reda, i u najistinitijem smislu riječi on je mrtvi plod na stablu života.

A što onda sa stavom Kristovim i stavom sv. Pavla?

Citirat ću Ti značajno mjesto (Mt 19, 10 – 12). Isus je govorio o nerazrješivosti braka, a njegovi učenici mišljahu, ako je tome tako između muškarca i žene, da je bolje uopće se ne ženiti. Na to im je Isus odgovorio: »Ne shvaćaju to svi – odgovori im – nego samo oni kojima je dano. Jer ima ljudi koji su od rođenja nesposobni za ženidbu; ima takvih koje su ljudi učinili nesposobnima; a ima i takvih koji se odriču ženidbe radi kraljevstva nebeskoga. Tko može shvatiti, neka shvati!«

Brak je ono normalno. On je čovjekovo stanje naprosto. On je čovjekovo ispunjenje. Neženstvo je nedostatak po naravi ili po zahvatu ljudi. No postoji također neženstvo »radi kraljevstva Božjega« i ono nije za svakoga, nego samo za one koji to mogu shvatiti, kojima je to dano.

Tu tek leži mogućnost uspoređivanja braka i djevičanstva. Brak je normalni način čovjekova života koji je Bog htio, a djevičanstvu »radi kraljevstva Božjega« pripada posebna milost Duha Svetoga, poziv i snaga za odricanje koji dolaze odozgor. Tada je to svakako nešto više.

To treba jasno postaviti: djevičanstvo ima jedino opravdanje ako je poziv. Spoznati to, da je čovjek pozvan, poziv je odozgor. To čovjek ne može po sebi, iako mu ostaje slobodna volja da na taj poziv odgovori s Da ili Ne. Tko taj poziv ne osjeća u sebi kao zov i zadatak, ne smije ostati slobodan, jer ostati slobodnim

nije dar Duha Svetoga, karizma, radi kraljevstva Božjega, nego je ljudsko razmišljanje.

Stoga ima toliko mnogo zgužvanih i neprosvijećenih djevičanskih ljudi, toliko ukrućenog, sitnog i sitničavog razmišljanja i stavova upravo među takvim ljudima, koji ne nose pečat djevičanstva, nego su samo neoženjeni. I stoga ima također i svećenika koje ponekad treba označiti kao nepozvane, kojima njihovo svećeništvo nije poziv i zadatak, nego samo služba i čast.

Svima njima naime nedostaje sile pomoći i podrške koja dolazi onomu kojemu je dana milost i koji je doista pozvan, njihovo je stanje neispunjenost, nesavršenost i često i nesreća za same te ljude koji su možda jednom vjerovali da osjećaju u sebi poziv, a koji se tada nisu dovoljno ispitivali i provjeravali te nisu dovoljno uvijek iznova u sebi osluškivali je li to doista poziv. Onaj pak kojega je poziv doista zgrabio, tko se drži slobodnim za Boga, kojemu ta karizma daje snagu da svoju narav stavi pod zapovijed volje i da je obuzdava u borbi kroz cio život, tko je Boga postavio iznad svega ljudskoga, taj ne može i ne smije tada ništa više drugo no slijediti svoj poziv.

On je tada svakako ostvario u sebi nešto više, uzdigao se iz normalnog u nadnormalno, iz općenitog ljudskog načina života u jedan način života prema pozivu. Taj životni stav djevičanstva, ono je što Isus cijeni i što Pavao preporučuje, posve neovisno o svakom procjenjivanju ili podcjenjivanju braka.

To djevičanstvo tada ne stoji više na jednakoj razini s brakom da bi se jedno moglo uspoređivati s drugim i međusobno procjenjivati. To su dvije različite razine: jedna koja u slobodi za Boga nosi u sebi znak poziva te druga koja djeluje u službi čovječanstvu i svijetu, koju je Bog htio, u sakramentalnome stanju, koje je po sebi već uvijek iznova umnažanje spasenja i svetosti u oženjenih ljudi.

Tako je naš stav i vrednovanje tih dvaju ljudskih polova posve jasno. Brak kao sakramentalno stanje svet je, a njegove posljedice i djelovanje ljudi u njemu zaslužni su i dobri. On je stanje čovječanstva naprosto.

On je normalni oblik života, a tko iz bilo kojih slobodnih razloga, koji nemaju motiva u religioznome ili u ispunjavanju većih zadataka u čovječanstvu, ostaje neoženjen, živi u neposlušnosti prema Bogu i u neplodnoj neispunjenosti svojega čovještva. To stanje neženstva nedostatak je i daleko je ispod braka.

Ima pak također milosni dar Božji koji nalaže žrtvu i odricanje od te ispunjenosti u braku da bi čovjeka posvema ispunio u njegovu određenju, »radi kraljevstva Božjega«. To neženstvo, koje je uvijek djevičanstvo, znači poseban poziv, dar je Duha Svetoga. Samo takvi ljudi koji u sebi osjećaju taj poziv, smiju mu se nakon iscrpna provjeravanja predati. To stanje postavlja toga čovjeka svakako na jednu višu razinu nego što je razina braka, jer je on u neposrednome smislu« slobodan za Boga«.

Ipak važi za sve ljude riječ iz 1. Poslanice Korinćanima 7,17: »Uostalom, neka svatko živi onako kako mu je Gospodin dodijelio, kako ga je Bog pozvao!« Normalni čovjek u braku ostvaruje svoje spasenje u svojem bračnom životu, djevičanski čovjek pak ostvaruje ga na svoj način. Oba staleža i stanja imaju svoje velike, čovjeka dostojne i za spasenje potrebne zadatke, a ljudi koji u sebi ne osjećaju poziv za djevičanstvo, ne trebaju se stoga osjećati manje vrijednima pred djevičanskim ljudima. Bog poziva na bračno stanje jednako tako kao i na djevičanstvo. Njegovu pozivu mora se uvijek biti poslušan.

Bavljenje ovim problemom čini mi se čistom muškom stvari. Mi želimo vidjeti jasno te odnose i u našem muškom ustrojstvu osjećamo nagnuće u nama da ispunimo velike zadatke u čovječanstvu. Nisam još sreo nijednu ženu koja bi si tim problemom po sebi ikada razbijala glavu. U njoj silno duboko leži njezino određenje da bude majka i žena. Tim zadacima se predaje i u braku vidi cjelovito ispunjenje svojega života. Mi muškarci mogli bismo tu mnogo naučiti od žena.

XXI. PISMO

Odriješite obuću!
Sveta je zemlja
na koju stupate.
Stojte i divite se, kleknite i molite,
i s vjerom položite ruku u ruku –
recite glasno: U ime Božje.
Svi ćemo kliknuti: Amen!

Sretni paru!

Evo stigli smo dotle! I Vi sad želite ući u svetu zemlju, kroz obećana vrata, što bijaše čežnjom svega Vašega zaručničkoga predanja i ljubavi, u prvo ispunjenje Vašega života! Sada može svo klicanje Vašega zaručničkog razdoblja uskoro zazvoniti u lijep, jasan akord Vašeg zajedništva. Jedva vjerujete kako me obradovala Vaša vijest da želite sada učiniti taj veliki korak.

Mogu li se tu uopće još izreći kakve velike riječi, da bih Vam izrazio čestitku?! Znate kako sam povezan s Vama, kako je ta povezanost rasla kroz mnoga pisma u posljednje vrijeme Vašeg zaručničkog razdoblja, kada ste iz daleka, iz odijeljenosti, zajedno utkivali svoje živote u zajednički život ljubavi u najintimnijoj povezanosti, koji sada počinje.

Dopustite mi stoga da zajedno s vama još jednom bacim pogled s vrhunca Vašeg prvog ispunjenja ka dalekim vrhuncima velikih zadataka u budućnosti i žrtava koje će Vam Vaš život još donijeti, kako bi se na njima potvrdilo Vaše umijeće.

Kako je dobro da na početku toga zajedničkog života stoji radost, velika radost! Čežnja se čovjekova naime ispunila. Sada je možete naći. Sve napetosti mogu se razriješiti i jedinstvo udvoje, cilj i smisao i krajnje određenje ljubavi, smije sada postati stvarnošću. Sada Vama pripada ono što si želite podariti. Sada sve težnje što ih je ljubav postavila u Vas za postizanje uzajamnih vrijednosti mogu teći od jednoga ka drugome i ljubav može biti nesputana i jaka »kao smrt«. Ta ljubav neka nikada ne prestane. Ona treba i mora ostati. I ako se također polagano oluja mladosti i strasti stiša, koja je tako dobra u težnji za ispunjenjem vlastitoga kroz drugi život, tada mora i dalje ostati žarka, pročišćena kao zlato u ognjenoj peći.

Život je ta peć u kojoj se čistimo. Obveze braka i obitelji zahtijevaju žrtvu od obaju supruga. Djeca su zadaci, u kojima se može iskušati prava ljubav te je čak i osamljenost udvoje tih ljubljenih još zajednica koja brusi svako sitničavo i sebično djelovanje. Tu se može dan i noć uzajamno biti kamenom kušnje, jer čovjek je po naravi trom, a biti dobar i težiti za krepošću, stalna je borba. U toj pak borbi pomažu si i nalaze jedno drugo oboje na putu k vrhuncu.

Doduše nestat će tada klicanja iz prvih vremena, jer ono je imalo svoj smisao samo u postizanju prvih vrhunaca, ali ljubav će postati jaka i iz ljubavi strasti i čežnje nastat će ljubav žrtve. Smjeti žrtvovati, moći biti dobar drugome, biti za drugoga tu i posve mu pripadati, to je velika i neprolazna sreća takvih pročišćenih ljubavi.

Tada će također, kada ljubav postane tako jakom i širom i plemenitijom kroz peć koja čisti, peć svakidašnjega života u braku, često ta ljubav biti blagdanom, nedjeljom u braku. Tada će tjelesno sjedinjenje, sjedinjenje i uranjanje jednoga u drugo, doživjeti pravo oplemenjenje i produhovljenje, jer sve nemirno i nepročišćeno otpada, a ostaje samo ljubav u svojoj najdubljoj punini smisla i u svojoj najsvjetlijoj jasnoći.

Dopustite da prestanem sa slikama koje još samo bude Vašu čežnju, kao što svaki pogled na vrhunce budi novu čežnju za vrhuncima.

Radujte se sada nad ovim svojim prvim vrhuncem koji ste dosegli! Svaka oluja o vrhuncima u svoje vrijeme! Znam, Vi ćete izboriti i daljnje vrhunce a Vaše otvorene, spremne duše, pronaći će svetu, obećanu zemlju. Tada ćete biti kao posude iz kojih se prelijeva milost i teče dalje u nove nositelje milosti, u nove ljude.

KRAJ

SADRŽAJ

O BRAKU I OBITELJI

BRAČNA ABECEDA (Ch. Meves). Poznata njemačka spisateljica i psihoterapeut upućuje znalački riječ mladima pred ženidbom. Naglašava životni stav mladenaca, spremnost učenja jednog od drugoga, spremnost na praštanje, suzbijanje ljubomore, priznavanje međusobnih prava, vjernost itd. Knjiga doživljava na hrvatskom već treće izdanje.

BRAK MOŽE USPJETI (B. Liss). Pisac je voditelj savjetovališta za brak i obitelj u pastoralnom vijeću biskupije Linz. U knjizi donosi svoja dragocjena iskustva u radu sa zaručnicima i bračnicima. Svoja izlaganja razvija kroz tri teme: Pred veliku ljubav; kao partner na putu u brak; razgovori o braku.

O LJUBAVI I BRAKU (P. Konertz). Svećenik izmjenjuje pisma sa zaručnicima naizmjence. U tim pismima se razlažu pitanja i odgovori u odnosu na ljubav i brak. Knjiga će dobro doći svima onima koji se pripremaju na ženidbu.

SRETNO OBITELJSKO OGNJIŠTE (V. Devetak). Svi koji ulaze u ženidbu žele ostvariti sretno obiteljsko ognjište. Napomene u vezi s tim daje pisac ove knjige.

RODITELJIMA I ODGOJITELJIMA (V. Dermota). Poznati katehetski stručnjak daje dragocjene savjete roditeljima kako bi što uspješnije odgojili svoju djecu.

ODLUČUJUĆE SU PRVE GODINE ŽIVOTA (H. Schetelig). Izgradnja čovjeka započinje od prvoga trenutka njegova života. Malo je roditelja toga svjesno. Mnogi odgađaju odgoj za kasnije razdoblje. A upravo su prve godine odlučujuće. To znalački obrazlaže pisac ove knjige.

OBITELJ, KAKVA ODVAŽNOST (P. Madžarević). Knjiga je napisana za bračne drugove i roditelje da im pomogne ostvariti kršćansku ženidbu i sretnu obitelj.

OBITELJ, MALA CRKVA (C. Caretto). U ovoj svojoj knjizi poznati pisac pokušava pokazati na primjerima kako pojedini vidici bračnog i obiteljskog života nalaze svoj izvor i rješenje u Božjoj zamisli.

SUDBINA DJECE U NAŠIM RUKAMA (Ch. Meves). Poznata nam spisateljica donosi praktične savjete rodi-

teljima pri odgoju djece. Upozorava na krive poteze i lošu praksu. Knjiga je od velike koristi osobito mladim roditeljima.

DJECI S PROBLEMIMA TREBA POMOĆI (Ch. Meves). Spisateljica je u stalnom kontaktu s djecom kao psihoterapeut. Ima obilje iskustva s toga područja. Tako je i nastala ova njezina knjiga koja može pomoći roditeljima i uopće odgojiteljima djece.

PRVA ISKUSTVA O BOGU (M. Leist). Spisateljica je i sama majka. Piše iz svog iskustva o važnosti vjerskog odgoja djece od njihove najranije dobi. Njihova prva religiozna iskustva postaju solidnim temeljem za budućnost.

BITNE OZNAKE BRAČNE LJUBAVI (V. Frkin). Pisac polazi od problema sreće u braku. Razlaže ljudsku ljubav u braku koja mora biti posvemašnja, vjerna i isključiva. Donosi i napomene u vezi sa svekrvom i punicom.

Ova »Pisma zaručnicima« napisana su za širi krug mladih ljudi. U živom vođenju pismenog razgovora odgovara se ovdje na sva pitanja mladih o zamršenom životnom području ljubavi, ženidbe, spolnosti. O problemima se govori slobodno i otvoreno. Obznanjuju se smisao, red i vrijednost, transcedentnost i viša stvarnost tog životnog područja.

Tim pismima se opovrgavaju mnoge krive predstavke i uklanjaju brojne istinske duševne nevolje. Jer samo iz jasnog znanja mogu izrastati prava sloboda i radost, ispunjenje života.